

ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
MINISTERSTVA ZEMĚDĚLSTVÍ,
LESNÍHO A VODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Zemědělská ekonomika

2

ROČNÍK 9 (XXXVI) – PRAHA, ÚNOR 1963

CENA 10 Kčs

**ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
MINISTERSTVA ZEMĚDĚLSTVÍ,
LESNÍHO A VODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ
ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA**

Řídí redakční rada:

Doc. CSc. Karel Svoboda, promováný ekonom (předseda), Josef Drahovzal, doc. CSc. dr. Alois Grolig, CSc. inž. Jaromír Havlíček, inž. dr. Alois Hrubeš, doc. CSc. inž. Felix Hutník, doc. CSc. Dimitrij Choma, CSc. inž. Josef Krilek, doc. CSc. inž. Jaroslav Pič, inž. Ladislav Sobotka, Otto Soukup, CSc. inž. Mikuláš Sebesta, Miroslav Zich. Vedoucí redaktor Bohuslav Vávra.

© Ústav vědeckotechnických informací MZLVH, Praha 1963

Obsah — Содержание — Content — Inhalt

Suchý Č., Chalupný V.: Příspěvek k teorii specializace zemědělské výroby	53
Hrubý J.: K otázce vztahu zemědělské výroby a výživy obyvatelstva	
К вопросу соотношения сельскохозяйственного производства и питания населения	
Zum Problem der Beziehung zwischen landwirtschaftlicher Produktion und Ernährung der Bevölkerung	
La question du rapport de la production agricole à l'alimentation de la population	
Contribución a la cuestión de las relaciones entre la producción agrícola y la nutrición de los habitantes del país	65
Bruthans J.: Vliv pracovních sil, jejich věkové struktury a kvalifikace na další rozvoj zemědělské výroby	
Влияние рабочей силы, ее возрастной структуры и квалификации на дальнейшее развитие сельскохозяйственного производства	
Einfluß der Arbeitskräfte, ihrer Alterszusammensetzung und Qualifikation auf die weitere Entfaltung der landwirtschaftlichen Produktion	89
Diskuse	
Palášthy E.: Vyjadrovanie rentability poľnohospodárskej výroby	101
Kritiky a recenze	
Števkó J.: K problémům reprodukce v JZD	109
Z vědeckého života	
Lipták M.: Deset let PEF VŠZ v Praze	112
Příloha	
Statistické přehledy (Někteří ukazatelé hospodaření JZD)	
Slovníček	

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru zemědělské ekonomiky. Vydává Ústav vědeckotechnických informací ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství. Vychází měsíčně. Celoroční předplatné 120 Kčs. Redakce: Praha 2, Mánešova 75, telefon 274551-58. Rozšiřuje Poštovní novinová služba. Objednávky a předplatné přijímá Poštovní novinový úřad, ústřední administrace PNS, Jindřišská ul. č. 14, Praha 1. Lze též objednat u každého poštovního úřadu a doručovatele. Objednávky do zahraničí vyřizuje Poštovní novinový úřad, vývoz tisku, Jindřišská 14, Praha 1. Vytiskl Mír, novinářské závody, n. p., závod 2, provozovna 22, Legerova 22, Praha 2.

A-24*31017

Příspěvek k teorii specializace zemědělské výroby

CSc. inž. Čestmír SUCHÝ, CSc. inž. Vladimír CHALUPNÝ

Vysoká škola zemědělská, Praha

Ú v o d

V současné době dozrávají podmínky k tomu, aby se specializace prosadila výrazněji i v zemědělské výrobě. Dvě hlavní překážky, které její rozvinutí brzdily, tj. převaha malovýroby a technická zaostalost zemědělství, byly odstraněny nebo jsou odstraňovány. Prohlubování specializace se tak stává zákonitě jedním z hlavních úkolů v dalším rozvoji zemědělství, daných XII. sjezdem Komunistické strany Československa.

Abychom při řešení tohoto úkolu omezili na minimum možné chyby a omyly vznikající z empirického přístupu k problému, je nutno dokonale vyjasnit teoretickou podstatu specializace. V tomto směru již bylo učiněno několik pokusů, které však svědčí o existenci značných názorových rozdílů. Tyto rozdíly jsou zřejmé i při srovnání posledních dvou prací tohoto druhu, a to knihy „*Specializace a centralizace zemědělské výroby*“ (autor CSc. inž. Ivan Doskočil, vyd. Nakladatelství politické literatury v Praze 1962) a článku „*Prohloubení společenské dělby práce — základní rys výhledové organizace zemědělské výroby*“ (doc. CSc. K. Svoboda a inž. L. Sobotka, *Zemědělská ekonomika* č. 10—11/1962).

Propracování teorie specializace má velký význam. Nelze očekávat dobrá praktická řešení, aniž je dokonale objasněna podstata a účel specializace, její poměr k rozvoji výrobních sil a vztahů, k intenzitě, rentabilitě a k výrobním podmínkám, jakož i formy jejího prosazování. Řešení nelze také očekávat, aniž je ukázáno, kam až obecně může specializace za dnešního stavu výrobních sil jít, který podnik je možno považovat za specializovaný, jak měřit hloubku specializace, co je podstatou kooperace a celá řada dalších problémů.

Ve snaze přispět k propracování teorie specializace předkládáme k diskusi některé teoretické závěry první části výzkumného úkolu „*Specializace a organizace výroby velkých zemědělských podniků*“, řešeného na provozně ekonomické fakultě Vysoké školy zemědělské v Praze.

Z technických důvodů byl celý materiál rozdělen na dvě samostatné části, které spolu úzce souvisí a které budou postupně publikovány, a to:

- I. Teoretická podstata specializace v zemědělství.
- II. Kombinace výrobních odvětví a ukazatelé specializace.

Kooperace výroby a hlavní metodické prvky při řešení problémů specializace.

I. Teoretická podstata specializace v zemědělství

Specializaci nacházíme u četných útvarů v přírodě i ve společnosti. Její podstatou je vždy soustředění daného útvaru na určitý druh činnosti — jeden nebo více — z určitého okruhu možných činností na základě dělby s jinými útvary, které přebírají činnosti ostatní, a uzpůsobení specializovaného útvaru převzatému druhu činnosti. Druhy činnosti se rozdělují mezi různé úvary, které jednak mají předpoklady nebo podmínky pro převzetí určité činnosti, jednak se podle převzetí činnosti mění, uzpůsobují se podle ní, převzatá činnost na ně působí. Výsledkem specializace je dokonalejší vykonávání činností, na něž se útvar soustředí. Tato podstata specializace je stejná jak u přírodních, tak i u společenských útvarů.

Specializace výroby

je formou společenské dělby práce. Spočívá v rozdělení širokého okruhu druhů výroby mezi různé výrobce, v koncentraci určitého druhu výroby — jednoho nebo několika — u určitých výrobců, v soustředění výrobce jen na určitý druh výroby a uzpůsobení výrobce tomuto druhu výroby.

Specializace výroby je jednak proces, tj. oddělování výroby různých produktů různým výrobcům, jednak stav organizace výroby jako výsledek procesu specializace, charakterizovaný druhem a strukturou výroby určité výrobní jednotky.

Ke specializaci dochází jak u jednotlivých pracovníků, tak v celých podnicích a jejich složkách. Specializace podniků je označována jako specializace podniková, specializace jeho částí jako specializace vnitropodniková.

Specializace výroby je spjata s rozvojem výrobních sil, zejména pracovních prostředků. Čím je rozvoj výrobních sil na vyšším stupni, tím je i dělba práce hlubší i specializace výraznější, užší, množství různých druhů výrobků nebo technologií ve výrobním útvaru je menší. Specializace naopak působí zpětně, rozvoj výrobních sil urychluje, a právě tak jako rozvoj výrobních sil je nekonečná.

Specializace jako jedna z forem organizace společenské výroby, odpovídající rozvoji výrobních sil společnosti i jako proces spojený nerozlučně s vývojem výrobních sil, je objektivním zákonem vývoje společenské výroby.

Protože specializace je založena na společenské dělbě práce, je nerozlučně spjata — a též podmíněna — rozvojem směny. Čím je specializace na vyšší úrovni, tím musí být širší i směna.

Specializace se v závislosti na rozvoji výrobních sil prosazuje v průběhu celého vývoje lidské společnosti. Je pákou zvyšování produktivity společenské práce, protože umožňuje:

1. pracovníkovi nabýt větší zručnosti při vykonávání jednoduššího pracovního procesu a dosáhnout v určitém směru vyšší kvalifikace,
2. zavést masovou strojní velkovýrobu,
3. zjednodušit strukturu výroby výrobního útvaru, a tím:
 - a) věnovat větší péči a pozornost specializovaným odvětvím a dosáhnout v nich lepších výsledků,
 - b) zlepšit řízení a kontrolu výroby,
 - c) zlepšit kvalifikaci vedoucích pracovníků i dělníků,
4. lépe využít místních podmínek a zdrojů.

Specializace je vždy spojena se zvýšením koncentrace výroby a se zdokonalením její technologie.

Specializace výroby podléhá ekonomickým zákonům jednotlivých společenských soustav a je ovlivňována výrobními vztahy.

Podstata a uvedené znaky specializace jsou v celé sféře výroby stejné a jen její konkrétní uskutečňování se liší podle zvláštností jednotlivých odvětví výroby.

Specializace v zemědělské výrobě

vzniká tak, že se výroba určitých produktů na základě společenské dělby práce koncentruje v určité výrobní jednotce (podniku nebo jeho části), která má pro převzetí této výroby podmínky. Tím se odtud vytěšňuje výroba produktů jiných a celkový počet druhů výrobků se zde snižuje. Podle druhu výroby, na které se zemědělská výrobní jednotka z celkového sortimentu zemědělských výrobků specializuje, se upravuje struktura její výroby, investiční výstavba, materiálně technické zásobování, vybavování stroji a traktory, skladování, počet a kvalifikace kádrů, technologie výroby, organizace práce a řízení atd.

Specializace dosáhne potřebné účinnosti tehdy, jestliže současně dojde ke zlepšení technologie, řízení apod., jež specializace umožňuje. Specializaci nelze chápat jako izolované opatření, nýbrž jako základ pro realizaci opatření dalších.

Specializace v zemědělství je proces, který probíhá neustále a prosazuje se v jednotlivých částech podniku i v celém podniku.

Jestliže se proces specializace týká celého podniku, jde o specializaci podnikovou, týká-li se jen určité části podniku (farmy, hospodářství, výrobní skupiny apod.), jde o specializaci vnitropodnikovou. Oba druhy specializace nestojí vůči sobě v protikladu, nýbrž se navzájem doplňují. Specializace vnitropodniková může být buď rozvíjením specializace podnikové, kdy se dále a hlouběji specializují výrobní jednotky specializovaného podniku (např. podnik, specializovaný na odchov skotu, může mít jednu farmu specializovanou na odchov mladších jalovic, jinou na odchov starších jalovic, opět jinou na odchov připuštěných jalovic apod.), nebo umožňuje zavádět vyšší stupeň organizace výrobního procesu ve velkých podnicích, které jako celek specializovány nejsou, nebo jejichž specializace je na nízké úrovni.

Názory CSc. inž. Doskočila v uvedené již publikaci na podnikovou a vnitropodnikovou specializaci nás nutí, abychom se u této věci poněkud zastavili. Sdílíme plně jeho názor, že podnikovou specializaci nelze omezovat jen na určité oblasti pěstování speciálních kultur (chmel, víno) a na oblasti horské a příměstské, ale že se prosazuje všude. V žádném případě však nelze souhlasit s tvrzením na str. 20, že „každý zemědělský podnik, který má určitou tržní produkci, bude mít podnikovou specializaci, nehledě na územní velikost, počet výrobních jednotek a počet odvětví“ (podtrženo námi — Č. S. a V. CH.). Tvrzení, že podnikovou specializací má každý podnik bez ohledu na počet odvětví, plyne — podle našeho názoru — z nepochopení podstaty specializace. Podnikově specializovaný podnik se naopak vyznačuje co nejmenším počtem odvětví (podrobněji bude uvedeno dále). Podnik, který má mnoho odvětví, není specializovaný, ale mnohostranně rozvinutý. Takovýto podnik, je-li dostatečně velký, aby ve všech nebo ve většině odvětví dosáhl potřebné koncentrace, může dosáhnout alespoň některých výhod specializace (možnost užití nejmodernější techniky, specializace pracovníků ve výrobě a nižších funkcionářských kádřů, částečně lepšího využití rozdílných podmínek), když specializuje jednotlivé farmy, výrobní skupiny apod., čili když uplatňuje vnitropodnikovou specializaci. To samozřejmě nejde v malých podnicích, kde je potřeba hlubší podnikové specializace proto nesporně naléhavější.

Jisté je, že výhledově musí být hlavní pozornost věnována prohlubování podnikové specializace, protože při ní se mohou projevit všechny přednosti specializované výroby v maximální míře. Byli bychom však špatnými ekonomy, kdybychom podceňovali význam vnitropodnikové specializace, ať už v podnicích mnohostranně rozvinutých nebo i úžeji podnikově specializovaných.

Základem specializace v zemědělství je územní dělba práce, rozmístění výroby. V zemědělství, kde půda je výrobní základnou, má rozmístění velkou důležitost, neboť využití různých podmínek různými plodinami a hospodářskými zvířaty má na produktivitu práce v zemědělství velký vliv.

Cesty a formy specializace v zemědělství

Cesty specializace v zemědělství jsou v podstatě shodné s cestami specializace v průmyslu, liší se ovšem podle zvláštností výroby jednotlivých produktů.

V průmyslu postupuje specializace tak, že se osamostatní výroba celkových produktů, výroba součástek i jednotlivých operací nebo technologických úseků.

V zemědělství postupuje specializace způsobem podobným. Do různých podniků a jejich částí se odděluje jak výroba produktů hotových (finálních) — např. výroba vepřového masa se odděluje od výroby vajec, cukrovky od brambor apod. —, tak i meziproduktů, které se pak stávají pro danou výrobní jednotku produkty finálními. Vidíme to např. při výrobě osiv, které byly dříve meziproduktem vyráběným v každém zemědělském podniku; nyní se výroba osiv soustřeďuje ve zvláštních semenářských hospodářstvích, kde se osivo stává produktem finálním. Právě tak je tomu i s mladým chovným skotem, který se počíná oddělovat do zvláštních chovatelských podniků a stává se z meziproduktu produktem finálním, i v četných dalších případech.

V zemědělství můžeme pozorovat i uplatnění specializace při určité operaci nebo v technologickém úseku (např. odchov telete do půl roku v centrálním telet-

níku, odchov jalovic do jednoho roku, do 18 měsíců a nad 18 měsíců na různých farmách určitého podniku). V jednotlivých fázích výroby se pak produkt mění pro danou výrobní jednotku v produkt finální.

Tyto cesty se ovšem prolínají a nelze je v zemědělství přesně odlišit.

Při procesu změny meziprojektu v produkt finální existuje rozdíl mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. V rostlinné výrobě je výrobní cyklus pevně spojen s půdou a v produkt finální se může změnit jen výrobek hotový, i když může být jenom polotovarem (z hlediska dalšího využití v zemědělství). V živočišné výrobě však nemusí být výrobní cyklus uzavřen; pro změnu meziprojektu v produkt finální je zde rozhodující odlišnost technologie v jednotlivých fázích výroby.

Ve specializaci zemědělství pozorujeme tedy tendenci ke změně meziprojektů v produkty finální a ke snižování počtu meziprojektů. Avšak tyto způsoby by nestačily. Specializací je třeba dospět i ke snížení počtu meziprojektů, které nebyly přeměněny v produkt finální a odděleny do různých výrobních jednotek. I u nich je třeba dosáhnout vhodné koncentrace, i ony komplikují výrobu. Půjde např. o snížení počtu druhů píce.

Cesty, jimiž specializace zemědělských podniků postupuje, jsou v podstatě tři:

1. snížení počtu meziprojektů změnou meziprojektů v produkty finální,
2. snížení počtu produktů finálních,
3. snížení počtu zbývajících meziprojektů.

Dosud se chápe specializace převážně jen jako snižování počtu finálních (tržních) výrobků.

Cesty specializace se různě projevují podle odvětví nebo skupin odvětví, v nichž se proces specializace uskutečňuje.

Specializaci v zemědělství nejvíce ovlivňuje vázanost zemědělské výroby na půdu a s tím související důležitost biologické stránky výrobního procesu v zemědělství.

Bylo by však chybné se domnívat, že tyto faktory působí na proces specializace uvnitř celé zemědělské výroby stejně. Specializace postupuje u různých druhů zemědělských výrobků různě, a proto se nesmí zkoumat jen specializace celé zemědělské výroby, nýbrž je třeba sledovat specializaci jednotlivých druhů zemědělských výrobků, ovšem v jejich vzájemné souvislosti.

Specializace rostlinné výroby, spjatá s půdou přímo, kde rostliny v půdě přímo koření, je při současné úrovni výrobních sil těmito činiteli ovlivňována nejvíce. Nutnost střídání plodin za současného stupně agrotechniky, pracovní rozdíly při pěstování jednotlivých plodin za daného stupně mechanizace, vyplývající z toho, že výrobní a pracovní období v rostlinné výrobě se nekryjí, popř. další činitelé (např. různost přírodních podmínek) vedou k tomu, že jednotlivé výrobní jednotky musí pěstovat více plodin. Jedna z forem specializace v rostlinné výrobě v současné době spočívá v tom, že se určité druhy plodin podle svých požadavků koncentrují v určitých podnicích, jiné v podnicích jiných; při současném stupni agrotechniky a mechanizace nemůže sice dojít k úplnému vyřazení jednotlivých plodin, ale musí dojít k podstatnému snížení jejich počtu v každé zemědělské výrobní jednotce proti stavu dosavadnímu.

Druhou formou specializace rostlinné výroby je oddělení osiv a sádí od výroby běžných spotřebních produktů do zvláštních podniků nebo jejich částí na zá-

kladě změny meziprojektu v produkty finální. Přitom se ovšem musí zároveň uplatňovat první forma specializace v rostlinné výrobě, tj. specializace podle druhu plodin; výrobní jednotka, specializovaná na produkci osiv, má mít jen minimální počet druhů plodin a u nich (nebo podle podmínek jen u některých z nich) má vyrábět osiva.

Nutnost pěstovat větší počet plodin v jedné zemědělské výrobní jednotce se v budoucnu může — bude-li to z jiných důvodů účelné — změnit. Pokračující vývoj chemizace může překonat nutnost střídání plodin z hlediska jejich působení na strukturu půdy, na boj proti plevelům, nemocem apod. Některé objevy ve výzkumu i v praxi již používané prostředky tomu napovídají.

Vývoj mechanizace snižuje, a v budoucnu může ještě podstatněji snížit potřebu lidské práce, odstranit tak pracovní špičky a zmírnit příkrý rozdíl mezi výrobou a pracovním obdobím u jednotlivých plodin. To zmenší nutnost kombinovat plodiny s nároky na vynakládání práce v různých obdobích. Zatím však je střídání omezeného počtu plodin nutné.

Jednotlivé chovy a kategorie živočišné výroby nejsou na sobě tak bezprostředně závislé jako při dosavadní agrotechnice určité plodiny, a také jejich vázanost na půdu je jen nepřímá — prostřednictvím krmiv a hnoje. Četné chovy a kategorie stojí vůči sobě za určitých podmínek dokonce v přímých vztazích konkurence (žir prasat a chov slepic, chov dojníc, žir skotu a odchov mladého skotu apod.). Proto dochází jednak k oddělování jednotlivých chovů a kategorií zvířat od sebe, jednak k jejich oddělování od půdy.

Jednotlivé chovy a kategorie se od sebe oddělují do různých výrobních jednotek podle svých požadavků a podle podmínek těchto výrobních jednotek. K oddělení dochází hlavně na základě rozdílů, které existují mezi způsobem výroby jednotlivých chovů a kategorií zvířat. V chovu skotu se od sebe podle různé technologie oddělují do různých výrobních jednotek chov dojníc, odchov telat do půl roku, odchov mladého skotu, který se může dělit na několik věkových kategorií a žir skotu. V chovu prasat se odděluje odchov selat od žiru prasat, přičemž zde oddělování do různých podniků naráží na nutnost přesné návaznosti produkce selat a obratu výkrmny. V chovu slepic dochází k oddělování produkce mláďat, produkce vajec i produkce masa. V chovu ovcí může dojít k oddělení bahnic od odstavených jehňat, která mohou být prodána na letní výpas jiným podnikům, a k vytvoření samostatných stád skopců k produkci vlny.

Zároveň dochází k odtrhávání rostlinné od živočišné výroby, k oddělování živočišné výroby od půdy do zvláštních podniků. K odtržení dojde tehdy, když:

a) v dané výrobě je účelná taková koncentrace, jež vyžaduje samostatného řízení a samostatného podniku,

b) je-li rozvoj dopravy takový, aby bylo možno převézt krmivo z podniku, který je vyrábí, nebo je-li krmivo snadno dopravovatelné.

Zatím ve větší míře došlo a dochází k odtržení drůbeže a prasat od půdy, protože v těchto chovech je výhodná vysoká koncentrace výroby, krmiva lze snadno převézt, neboť jde většinou o krmiva jádrná nebo sušená a trus drůbeže lze také snadno dopravovat. Výkaly prasat pro svou nesnadnou zpracovatelnost dosud částečně brzdí odtrhávání žiru prasat od půdy.

O chovu skotu se mnozí domnívají, že zůstane trvale připoután k půdě, neboť skot spotřebovává velké množství objemných krmiv a produkuje velké množství

mrvy. Tento názor je nesprávný, neboť nebere v úvahu rozvoj techniky, zejména dopravy, zvětšující se koncentraci jednotlivých kategorií zvířat, rozšiřující se výrobu krmných směsí a další faktory. V současné době je chov skotu samozřejmě k půdě připoután a každý zemědělský podnik se jím musí zabývat.

Při rozvoji dopravy, strojní techniky, mícháren krmiv, může např. v chovu skotu dojít k takové koncentraci a k takovému zvětšení výrobní jednotky, že tato jednotka bude musit být z organizačního hlediska oddělena od obdělávání půdy a osamostatněna, přičemž bude krmiva dovážet z podniku, zabývajících se jejich produkcí a naopak výrobním jednotkám, zpracovávajícím půdu, dodávat hnůj.

Právě tak tomu může být i se žírem skotu. Již dnes existují některé výkrmny skotu, které neorganizují vlastní rostlinnou výrobu. Na půdu zůstanou vesměs vázány pastevní chovy. Také chov ovcí je proto zatím trvale vázán na půdu, i zde je ovšem možné organizovat chov ovcí např. jako určité mezipodnikové zařízení bez vlastní půdy a využívat pastvy na pozemcích, obhospodařovaných jednotlivými zemědělskými podniky.

Všeobecně možno říci, že chov skotu nelze pokládat za trvale a ve všech případech vázaný na půdu.

Je ovšem nutno zdůraznit, že vázanost na půdu je třeba chápat jako vazbu určitého odvětví živočišné výroby na rostlinnou výrobu uvnitř jednoho podniku. Oddělení živočišné výroby od půdy je tedy jen rozdělením rostlinné a živočišné výroby do různých podniků a jinou formou organizace jejich vzájemných výrobních vazeb. O úplném oddělení od půdy nelze hovořit u žádného odvětví živočišné výroby, dokud se krmiva nebudou vyrábět průmyslově bez půdy. Je možno říci, že často tradované dělení na odvětví živočišné výroby, oddělitelné od půdy, a na odvětví pevně s půdou spojená neplatí absolutně a trvale, ale jen dočasně.

Z uvedeného vyplývá závěr, že specializace v zemědělství je závislá na rozvoji výrobních sil, které v různých druzích zemědělské výroby nacházejí různé přírodní a technické zvláštnosti zemědělské výroby a různé je překonávají. Specializace je racionální tehdy, jestliže stupeň specializace odpovídá rozvoji výrobních sil a umožňuje tak za dané situace dosáhnout nejvyšší intenzity a efektivnosti výroby. Rozvojem výrobních sil jsou přírodní a technické zvláštnosti zemědělské výroby stále více překonávány.

Vliv výrobních vztahů na specializaci v zemědělství

Specializace zemědělské výroby je výrobními vztahy přímo ovlivňována, a to v podstatě stejným způsobem, jako výrobní vztahy ovlivňují rozvoj výrobních sil a organizaci společenské výroby vůbec. Za kapitalismu působila na rychlost procesu specializace v zemědělských podnicích i na její hloubku především rychlost pronikání kapitalismu do zemědělství, která je různá při různých cestách jeho pronikání do zemědělství. Při pruské cestě se specializace opoždí za rozvojem výrobních sil. Při americké cestě předbíhá specializace rozvoj výrobních sil společnosti a stává se přílíž úzkou, vede k monokultuře a až ke zničení půdy.

Za kapitalismu se specializace vyznačuje živelností. Řídí se zákonem hodnoty. Projevuje se v ní rozpor mezi anarchií výroby ve společnosti a plánovitostí výroby u podniků.

Socialismus odstraňuje vlivy, jimiž kapitalismus specializaci deformoval. Za socialismu podléhá proces specializace základnímu ekonomickému zákonu a je řízen podle zákona plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství. Socialistické výrobní vztahy dávají možnost, aby specializace byla uskutečňována plánovitě, aby se neopožďovala, ani nepředbíhala rozvoj výrobních sil a aby byla racionální.

Cílem socialistického zemědělství je vyrábět maximum potřebných výrobků za minimálního vynakládání společenské práce.

Úkolem specializace je tomuto cíli napomáhat. Specializace socialistického zemědělství bude znamenat:

a) plánovitě rozmístění všech výrobních úkolů do relativně nejprůzračnějších přírodních a ekonomických podmínek. Vhodnost podmínek je relativní proto, že úkoly národního hospodářství musí být plněny v sortimentu i ve množství, takže se může stát, že určitý výrobek při větší potřebě musí být produkován i v podmínkách, které pro něj nejsou absolutně nejvýhodnější;

b) na základě tohoto rozmístění takovou dělbu výrobních úkolů mezi socialistické zemědělské podniky a jejich části podle jejich přírodních a ekonomických podmínek, která umožní dosáhnout v co největší míře optimální koncentraci výroby, potřebnou pro velkovýrobu a zmenšení počtu druhů výrobků v podniku a jeho částech.

Rozmístění zemědělské výroby i specializace musí být uskutečňovány státními orgány ve spolupráci s podniky na základě rozvoje národního hospodářství. Protože specializace je stálým procesem, vyvíjejícím se podle rozvoje výrobních sil, nelze její prohlubování chápat jako jednorázovou akci.

Na základě toho možno definovat specializaci socialistických zemědělských podniků jako plánovitou dělbu práce mezi socialistickými zemědělskými podniky, kdy se na základě rozmístění objemu zemědělské výroby potřebného pro národní hospodářství koncentruje ve vhodném rozsahu v každém podniku podle jeho přírodních a ekonomických podmínek co nejmenší počet druhů finálních výrobků a meziproduktů.

Obecně možno definovat i specializaci uvnitř socialistického podniku jako plánovitou dělbu úkolů celého podniku mezi jeho výrobní části a zmenšení počtu druhů výrobků v těchto jednotkách podle jejich podmínek, jakož i vhodnou koncentraci jejich výroby.

V jednotlivých odvětvích dojde k takové místní koncentraci výrobních prostředků a jejich spojení v souvislé technologické postupy, aby bylo dosaženo vyšší úrovně technologie.

Specializaci zemědělství nutno v socialismu rozvíjet úměrně rozvoji celého národního hospodářství. Opoždění specializace by vedlo k národohospodářským ztrátám, k plýtvání společenskou prací i k nevyužití výrobních možností; předbíhání specializace by mohlo vést k nesplnění úkolů národního hospodářství, k přílišným nárokům na investiční výstavbu, dopravu apod. Specializaci zemědělství je tedy třeba chápat jako objektivně se prosazující nutnost, jako trvalou tendenci; její uskuteč-

ňování však nutno podřídit možnostem a rozvoji celého národního hospodářství.

Velký vliv na specializaci socialistických zemědělských podniků má cenová politika socialistického státu, která se různě projevuje v různých formách socialistického vlastnictví. Jestliže vztah mezi společenskými vlastními náklady výrobku a jeho cenou, a množství čistého důchodu (zisku) za časovou jednotku jsou u jednotlivých výrobků stejné nebo podobné, pak jsou pro specializaci zemědělství vytvářeny příznivé podmínky.

U státního vlastnictví se tyto vztahy projevují méně, protože základní mzda pracovníků je zde vyplácena z celého národního důchodu. Státní vlastnictví umožňuje přesuny finančních a materiálních prostředků, vliv státního řízení je přímý, a proto je možno dosáhnout potřebné hloubky specializace. U skupinového vlastnictví je odměna podílem na důchodu družstva, a proto zákon hodnoty zde nabývá silnějšího vlivu než v podnicích státních; proto výše vlastních nákladů a rychlost obratu oběžných prostředků ve vztahu k cenám ovlivňují specializaci podstatnou měrou.

Pokud naráží specializace na překážky v oblasti cenové, v materiálně technickém zásobování apod., potom je jako zákonitá historická tendence, závislá na rozvoji výrobních sil a tento rozvoj ovlivňující, proráží a vynucuje jejich úpravy.

Vztah specializace a intenzity výroby

Jak již bylo uvedeno, může být racionální specializace dosaženo tehdy, když odpovídá stupni rozvoje výrobních sil. Počet odvětví v zemědělské výrobní jednotce se může snížit jen potud, pokud to rozvoj výrobních sil vynutí a umožní.

Důležitým faktorem, který je ve vztahu ke specializaci, je intenzita výroby. Úkolem našeho zemědělství je dosáhnout maximální intenzity, mimo jiné s ohledem na omezený rozsah půdního fondu.

Všeobecně možno říci, že spolu se specializací se intenzita zemědělské výroby jako celku zvyšuje, a naopak; obojí totiž vzrůstá s rozvojem techniky, s rozvojem výrobních sil. Základní vztah mezi specializací zemědělské výroby a její intenzitou v našich podmínkách je, že specializace musí růst intenzity podporovat.

Specializace zemědělství však může být někdy s růstem intenzity výroby v rozporu. Především tehdy, jestliže předbíhá rozvoj výrobních sil, jestliže se stává úzkou, aniž by to dovoľoval rozvoj vědy a techniky. Nerespektování nutnosti střídání plodin by např. při současné agrotechnice vedlo ke snížení intenzity. Právě tak by tomu také bylo při odtržení chovu skotu od půdy za současného stavu technologie a koncentrace skotu ve stájích a stupně rozvoje dopravních prostředků.

Dalším momentem, v němž se specializace s intenzitou střetává, je nutnost plného využití veškeré půdy i všech přírodních zdrojů pro zvýšení zemědělské výroby, třeba i malých a různorodých zdrojů. Tím se však nemusí dosahovat ve všech odvětvích velkovýroby nebo se může sortiment výroby rozšiřovat.

Jiným způsobem plného využití půdy je snaha dosáhnout více sklizní do roka setím mezplodin a podsevů do hlavních plodin, a v budoucnu pěstováním plodin se zkrácenou vegetační dobou, na jejichž vyšlechtění se náš výzkum orientuje.

V podstatě možno říci, že intenzita výroby, jejíž maximální stupeň je jedním z cílů naší zemědělské výroby, by se měla prosazovat před specializací, že ve většině případů, tam kde tyto dvě tendence budou v rozporu, by měla specializace intenzitě ustupovat, protože specializace musí být prostředkem k dosažení vysoké intenzity při minimálním vynakládání společenské práce.

K jak vyhraněné, k jak úzké specializaci by se mělo tedy sahat? Měla by být co nejvyhranější, nejužší, avšak taková, při níž intenzita i efektivnost výroby vzrůstá, nikoli naopak.

Výrobní podmínky, jejich členění a vliv na specializaci

Jednou z předností hlubší specializace výroby je účelnější využití rozdílných výrobních podmínek jednotlivých podniků. Z toho hlediska je důležité výrobní podmínky socialistických zemědělských podniků podrobně zkoumat, metodicky členit a správně podle nich hodnotit účelnou specializaci výroby.

Výrobní podmínky dělíme na přírodní a společensko-ekonomické.

Mezi nejdůležitější přírodní podmínky patří:

1. **Podnebí**: průměrné roční srážky a teploty, jejich rozdělení v průběhu roku, Langův dešťový faktor, sluneční záření, příchod a ukončení mrazů, délka vegetační doby; pozornosti zaslouží i mikroklimatické podmínky, ovlivněné mj. konfigurací terénu a vegetací, a průběh povětrnosti.

2. **Půda**: druh a typ půdy, hloubka ornice, minerální složení, vodní poměry v půdě, charakter spodiny, mateční hornina.

3. **Nadmořská výška a konfigurace terénu**: výškové rozdíly, expozice a svaživost pozemků, velikost a tvar přirozených půdních celků, rozsah a intenzita erozní činnosti.

4. **Vodní poměry na daném území**: vodní toky a nádrže, čistota a složení vody, intenzita pramenů.

Mezi společensko-ekonomické výrobní podmínky patří:

1. Poloha podniku vůči velkým městům a průmyslu, zpracovávajícímu zemědělské výrobky, a vnější dopravní poměry.

2. Poloha centra podniku (závodu) vůči obhospodařovanému obvodu a vnitropodniková komunikační síť.

3. Typ osídlení, počet a rozdělení obyvatelstva podle druhu zaměstnání, místní kulturní a sociální zařízení a obchodní, odbytová a zásobovací síť včetně podniků služeb.

4. Hlavní rysy místního společensko-ekonomického vývoje.

5. Vybavenost podniku pracovními silami v počtu i v kvalifikaci a struktura podle věku a pohlaví.

6. Vybavenost podniku základními výrobními prostředky (struktura a rozmístění kultur, počet a druhy strojů a zařízení, hospodářské budovy a stavby) v množství a kvalitě.

7. Velikost podniku a jeho typ (u socialistických stupňů zespolčenštění).

8. Místní výrobní tradice.

Ze společensko-ekonomických výrobních podmínek, přesahujících významem rámec jednoho podniku nebo malé skupiny podniků, je třeba uvést mimo charakter společenského zřízení a celkovou hospodářskou úroveň státu i úroveň zemědělské vědy a školství, zejména ceny zemědělských výrobků a výrobních prostředků.

Zásadu co nejúplnějšího souladu specializace výroby s danými výrobními podmínkami nelze chápat scholasticky a povrchně. Tvzení, že „*tito činitelé mají obecně stejný význam, ale v určitých konkrétních případech jeden nebo druhý může být převažujícím*“ (D o s k o č i l, str. 34), je bez bližšího objasnění bezobsažné. K posouzení vlivu výrobních podmínek na charakter a hloubku specializace nestačí jen tradiční dělení na podmínky přírodní a společensko-ekonomické. Důležité je si všimnout, jak dosavadní podmínky trvale ovlivňují specializaci a jak jsou činností člověka měnitelné. Vliv všech uvedených a popř. dalších výrobních podmínek na specializaci není totiž vždy stejně jednoznačně a stejně trvale určující. Některé podmínky ovlivňují specializaci v určitém směru a trvale (většina přírodních podmínek člověkem dosud jen velmi málo ovladatelných, částečně vnější hospodářská poloha podniku. U jiných je situace opačná, neboť tu nepůjde o přizpůsobení specializace podmínkám, ale podmínek účelné specializaci. Jde tedy o podmínky měnitelné, i když v různě dlouhé době (např. vybavenost pracovními silami a výrobními prostředky). Tyto podmínky v původní podobě ovlivňují nyní specializaci jen dočasně, než bude dosaženo jejich změny umožňující optimální specializaci. Mezi takové podmínky patří i rozmístění zpracovatelského průmyslu, zvláště pak těch jeho odvětví, která zpracovávají suroviny s velkým odpadem, takže je účelné umístit je blíže k surovinové základně (cukrovary, tírny, lihovary apod.). Rozmístění těchto odvětví průmyslu je třeba perspektivně upravovat podle optimálního rozmístění zemědělské výroby, i když dočasně je tomu dnes ještě v zájmu využití dosavadních průmyslových kapacit naopak. Kdybychom si neuvědomovali tyto rozdíly a stáli na zásadě rovnosti významu všech podmínek, dopouštěli bychom se závažných chyb v praktickém prosazování hlubší specializace. Inž. D o s k o č i l např. na str. 34 své práce tvrdí, že nelze specializovat podnik na výrobu zeleniny při nedostatku pracovních sil. To je povrchní pohled. Jestliže takovýto podnik má výborné zelinářské půdy, dostatečné vodní zdroje a leží blízko spotřebitelského centra, pak to musí být v budoucnu bezpochyby specializovaný zelinářský podnik, nemůžeme-li umístit potřebný objem zelinářské výroby do stejně vhodných podmínek jinač. Nedostatek pracovních sil s potřebnou kvalifikací nás sice bude nutit po určitou dobu omezovat v takovémto podniku zelinářství a umísťovat část ploch zeleniny i do horších podmínek. Naším cílem však musí být vytvořit ve vlastním podniku takové pracovní podmínky, abychom sem mohli koncentrovat výrobu zeleniny v maximálním rozsahu.

Kdybychom takto nechápali celý problém, pak bychom nikdy nesplnili např. úkol XII. sjezdu KSČ vytvořit ze Šumavy a Orlických hor oblasti intenzivního chovu skotu, protože je tu málo pracovních sil a stájových prostorů.

Zásadu souladu specializace s výrobními podmínkami nelze chápat dogmaticky i z druhého důvodu. Struktura zemědělské výroby podléhá změnám, plynoucím i z určité hospodářské situace nejen vnitrostátní, ale i mezinárodní. Může se proto stát, že celkový rozsah výroby určitého odvětví přesáhne kapacitu nejvhodnější zóny a musí být umístěn do podmínek pro dané odvětví horších, kde je soulad výroby s výrobními podmínkami zmenšen. Specializace jako společenská organizace výroby vůbec podléhá neustále změnám, přičemž nelze vyloučit ani dočasné změny

k horšímu, které mohou být ovlivněny určitými hospodářskými či politickými událostmi a potřebami. Tyto možné a skutečně se projevující modifikace však nemění základní obecně platný princip účelnosti souladu specializace výroby s výrobními podmínkami.

Poznámka: Souhrn v ruštině a v němčině a seznam literatury uveřejníme v závěru celé práce ve 3. čísle Zemědělské ekonomiky.

K otázce vztahu zemědělské výroby a výživy obyvatelstva

К вопросу соотношения сельскохозяйственного производства и питания населения

Zum Problem der Beziehung zwischen landwirtschaftlicher Produktion und Ernährung der Bevölkerung

La question du rapport de la production agricole à l'alimentation de la population

Contribución a la cuestión de las relaciones entre la producción agrícola y la nutrición de los habitantes del país

CSc. dr. Jiří HRUBÝ

Ústav hygieny, Praha

Výživa obyvatelstva je rozsáhlý komplex problémů, jímž se zabývá řada vědních oborů. Jedním z úseků tohoto komplexu je spotřeba potravin, která je též předmětem ekonomického studia. Mluvíme-li tedy v ekonomickém smyslu o výživě, máme na mysli spotřebu potravin, neboť v hospodářském procesu vystupují jen spotřební předměty — potraviny a jejich spotřeba. Proto termín *v ý ž i v a* je zde synonymem termínu *s p o t ř e b a p o t r a v i n*.

Úvahy o vztahu zemědělské výroby a výživy obyvatelstva musí vycházet jednak ze základního zákona socialismu a jeho požadavku co nejúplnějšího uspokojování potřeb, jednak z obecné zákonitosti vztahu mezi výrobou a spotřebou, jak ji formuloval *M a r x* (1). Logickým důsledkem těchto základních myšlenek je požadavek hluboké znalosti materiálních potřeb, které má výroba uspokojovat. Tento požadavek je již všeobecně uznáván. Správné stanovení potřeb je dokonce podle některých autorů prvním předpokladem jak optimálnosti, tak stability perspektivních plánů. Základní zákon socialismu působí i v oblasti výživy obyvatelstva. Jsme si ovšem vědomi, že nejde o nějakou izolovanou oblast, ale jen o úsek materiálního života společnosti, pro nějž vedle obecných zákonitostí platí ještě zákonitosti specifické. Můžeme pak zákon formulovat takto: Nepřetržitě rozšiřování a zdokonalování zemědělské výroby k optimálnímu uspokojení potřeby výživy. I v této oblasti musí platit požadavek hluboké znalosti materiálních potřeb.

Potřebu výživy můžeme definovat jako potřebu určitého množství energie a živých látek (výživových faktorů), nezbytnou pro lidský organismus. Jde tu o základní potřebu lidského organismu, a tedy i o základní podmínku reprodukce pracovní síly členů společnosti. Tuto potřebu můžeme vyjádřit jednak teoreticky podle lékařských výzkumů, jednak na základě skutečné spotřeby potravin (2). Mezi oběma formami potřeby výživy dochází k disproporcím. Ideálem, ke kterému musí směřovat společenská činnost v této oblasti — výživová politika, je shoda obou těchto forem. K vyjádření potřeby výživy ve dvou formách nás vede skutečnost, že dosud ne-

máme tak vysoké zdravotní uvědomění obyvatelstva, aby teoretická potřeba výživy se shodovala s jeho individuálními potřebami. Individuální potřeby se pak projeví, za předpokladu dostatečných tržních fondů, ve spotřebě potravin. Nepřihlednout k této formě potřeby výživy by mohlo mít velmi závažné důsledky.

Potřeba výživy je uspokojována spotřebou potravin. Potravin, což jsou v převážné většině zemědělské výrobky ať v přirozeném stavu nebo ve formě potravinářských výrobků, jsou spotřebními předměty, jejichž užitnou hodnotu představuje výživová (nutriční) hodnota, zdravotní nezávadnost a organoleptické vlastnosti. Vyjasnění náplně pojmu užitná hodnota potravin pokládáme za velmi důležité, protože její ekonomický význam bude obecně stále stoupat, přičemž o její vymezení a uplatnění se vedou spory. Podstatnou část užitné hodnoty potravin tvoří nutriční hodnota, což je souhrn výživových faktorů v určitém množství, které je možno určit chemickou analýzou. Jen v této nutriční hodnotě můžeme zatím vyjádřit teoretickou potřebu výživy. Protože je možno na nutriční hodnotu převést i spotřebu potravin, dovoluje nutriční hodnota konfrontaci obou forem potřeby výživy.

Jestliže tedy chceme uskutečnit požadavek hluboké znalosti potřeb v oblasti výživy obyvatelstva, znamená to, že musíme znát:

1. teoretickou potřebu výživy,
2. spotřebu potravin.

Oba tyto momenty se proto musí stát předmětem ekonomických úvah právě tak jako nutriční hodnota potravin, tzn. mimo jiné, že musí být promítnuty do zemědělské výroby.

Problematika teoretické potřeby výživy

Vztah výživy a ekonomického života je velmi těsný. Stupeň uspokojení potřeby výživy je — právě tak jako u ostatních potřeb — závislý na rozvoji výrobních sil. Lze to dokumentovat historickým vývojem výživy od nejstarších dob prvobytně pospolné společnosti, kdy si člověk obstarával prostředky k obživě lovem a sběrem rostlin, přes další kulturní stupně, které přinesly zvyšování rozmanitosti stravy, až po dnešek s vyspělým zemědělstvím a potravinářským průmyslem, kdy spotřeba se stále více stává z přírodně-společenského procesu procesem společenskopřírodním (3). Působení hospodářských podmínek na výživu obyvatelstva není však jednostranné, naopak je vzájemné. Velmi výstižně vyjádřil působení výživy na národní hospodářství K r u t a (4): „Mnoho lidí nedosahuje plného zdraví, plné výkonnosti a odolnosti k zevním poškozujícím vlivům jen proto, že jejich výživa neodpovídá fyziologické potřebě. Otázka výkonnosti a odolnosti není jen otázkou jednotlivce, nýbrž je eminentně otázkou národohospodářskou, neboť na ní závisí pracovní výkonnost, produktivnost celé společnosti.“

Domyšleno ekonomicky, představuje teoretická potřeba výživy hlavní podmínku optimální reprodukce pracovní síly, ať už se na ni díváme z úzkého hlediska jako na každodenní podmínku obnovení pracovní schopnosti jednotlivcovy nebo v širších časových souvislostech jako na obnovu a obměnu celého lidského pracovního potenciálu společnosti. Tento aspekt, nesmírně důležitý pro život společnosti, nebyl u nás dosud dostatečně zdůrazňován, přestože si sotva můžeme představit rozvíjení výroby a obrovské výrobní úkoly s takovými pracovníky, jejichž pracovní síla by nebyla obnovována co nejpříznivějším způsobem.

Vymezení teoretické potřeby výživy

Názory na potřebu výživy procházely dlouhým vývojem od úzce energetického pojetí až po moderní koncepci, která kladé na první místo hledisko kvalitativní, ovšem za předpokladu kaloricky dostatečného příjmu potravin. Změny v nazírání na potřebu výživy byly spojeny s pokroky přírodovědy, s objevy takového převratného významu jako byl např. objev vitamínů. V současné době je známo na 50 výživových faktorů, obsažených v potravinách, z nichž 13—15 je pokládáno za nejdůležitější. Jsou to tzv. hlavní živiny — bílkoviny, tuky a glycidy, jejichž energetický efekt se vyjadřuje ve fyzikálních jednotkách — kaloriích (kcal). Dále jsou to stopové prvky, a to minerální látky (vápník, železo, fosfor) a vitamíny (A, obvykle rozlišovaný na vlastní vitamín A a provitamíny A, dále vitamíny B₁, B₂, PP a C).

Dlouholetými biologickými pokusy se podařilo stanovit minimální potřebu výživy, tj. takové hraniční množství výživových faktorů, při němž ještě nedochází k poškození lidského organismu. Tato množství jsou známa se značnou přesností. Mnohem obtížnější je však určit ta množství výživových faktorů, která by zaručovala co nejpríznivější rozvoj lidského organismu, tedy optimální potřebu výživy. Biologickým ideálem není maximální uspokojení potřeby výživy, tzn. uspokojení až do hranice únosnosti organismu, ale naopak — ideálem je přísun takového množství živných látek a taková jejich struktura, při níž jsou nejlépe zajištěny ty funkce lidského organismu, kterým výživa slouží. Tato množství nejsou maximální, proto mluvíme o optimálním uspokojování potřeby výživy. Hodnoty, ke kterým fyziologie došla, jsou výsledkem experimentů i empirie (musí se opírat i o skutečnou spotřebu potravin). Jsou a budou neustále znovu ověřovány, opravovány a doplňovány, jak o tom svědčí i vývoj u nás.

Teoretická potřeba výživy je stanovena ve formě tzv. výživových norem (norem živin, doporučených dávek živin). Podle H a l a č k y (5) rozumíme pod pojmem výživová norma číselné údaje, které vyjadřují pro normální (zdravou) osobu, patříci k určité skupině fyziologické, pracovní nebo jiné, její denní výživovou potřebu jak v množstvích kalorií (energetická potřeba), tak i v jednotlivých dávkách pro výživu zvláště důležitých živin. M a š e k (6) říká, že se vytváří „jistý pás vhodné dávky“. Naše současné výživové normy (7) jsou vypracovány pro 18 kategorií obyvatelstva a 11 výživových faktorů.

Ekonomická aplikace teoretické potřeby výživy

Stejně závažnou otázkou, jako je stanovení výživových norem, je i jejich ekonomická aplikace. Hodnoty, udávané výživovými normami, jsou směrná čísla, která slouží při hodnocení spotřeby potravin a při plánování. K těmto účelům je nezbytné výživové normy upravit.

Především je nutno převést na jednoho jmenovatele všechny kategorie obyvatelstva, uváděné ve výživových normách. Tento problém je uspokojivě vyřešen vytvořením průměrného spotřebitele, což je vážený průměr norem jednotlivých kategorií. Druhým závažným problémem je otázka, ke kterému stadiu spotřeby se výživové normy vztahují. Názory na tuto otázku nejsou jednoznačné, zdá se však, že bude nutno, shodně se studií FAO (8), vztahovat výživové normy na okamžik přímého konzumování potravin (*food as consumed*), tzn. že ve výživových normách se nepřihlíží k využitelnosti potravin v organismu.*) Při hodnocení globálních dat a plánování nemůžeme ovšem zanedbat skutečnost, že dříve než se potraviny dostanou k okamžiku přímého konzumu, dochází u nich k četným ztrátám. V současné době byl učiněn pokus použít k odhadu těchto ztrát anglických literárních údajů a jejich pomocí zvýšit výživovou normu průměrného spotřebitele. Tyto propočty (tabulka I) zpraco-

*) Pozn.: Zde je vhodné vysvětlit dva termíny: bttó-kalorie — kalorická hodnota v okamžiku přímé spotřeby, netto-kalorie — kalorická hodnota využitelná v organismu. Používání těchto termínů v jiném smyslu je nesprávné.

vali pracovníci potravinářského průmyslu (9). V základních výživových normách došlo později k drobným změnám, které však tyto výpočty podstatně nezmění. K hodnocení globálních údajů o spotřebě potravin je tedy nutno používat hodnot pro „průměrného spotřebitele s přihlédnutím ke ztrátám“ v tabulce I. Dalším krokem ekonomické aplikace je převod výživových norem na množství potravin — na spotřební normu.

I. Denní výživová norma průměrného spotřebitele podle Hrubé-Šmrhy

	Kcal	Bílk. g	Bílk. živ. g	Tuky g	Ca mg	Fe mg
průměrný spotřebitel	2500	87,0	42,5	82	910	13,4
průměrný spotřebitel, s přihlédnutím ke ztrátám	2975	92,5	47,5	104	975	13,4
	Vitamíny					
	A m. j.	B ₁ mg	B ₂ mg	PP mg	C mg	
průměrný spotřebitel	4600	1,25	1,8	12,5	69	
průměrný spotřebitel, s přihlédnutím ke ztrátám	4600	1,70	1,8	12,5	69	

Západní studie postupují obráceným způsobem. Neupravují výživovou normu, ale redukují hodnoty skutečné spotřeby, kterou k těmto účelům zachycují nikoli ve formě výrobních bilancí (*disappearance data*), ale na úrovni maloobchodu (*at retail level*). Pak uvažují ztrátu v domácnostech 10 % (8), Sperling (10) 7 %. Protože naše globální bilance představují též podle výkladu statistických orgánů maloobchodní úroveň, zdají se použité ztrátové koeficienty, vztahující se jen na domácnosti a společné stravování, příliš vysoké. Výpočtem podle doporučení FAO (8) jsme dospěli pro naši populaci k průměrné energetické potřebě 2561 kcal, tzn. pro okamžik přímé spotřeby, tedy bez přihlédnutí ke ztrátám.

Problematika spotřeby potravin

Pojem

Spotřebu potravin můžeme definovat jako část konečné spotřeby, při níž se používá spotřebních předmětů — k uspokojení potřeby výživy — tak, že se při tom mění jejich substance.

Úmyslně neomezujeme spotřebu potravin jen na osobní spotřebu, do které svou převážnou částí patří. Určitou část spotřeby potravin je nutno počítat z hlediska úhrady nákladu na ni do spotřeby společenské, neboť je hrazena z důchodů společnosti. Sem patří spotřeba potravin v ozbrojených silách, v nemocnicích, část spotřeby potravin v některých zařízeních společného stravování (vysokoškolské mensy, závodní jídelny atd.). Z hlediska naturálního může být spotřeba potravin ovšem jenom osobní.

Již z definice vyplývá, že spotřeba potravin má (vedle dalších) dva základní rysy — ekonomický a biologický. K podobnému závěru docházejí Rendl a Kořalka (11). Ekonomický rys vidíme v několika směrech:

a) spotřeba potravin je součástí konečné spotřeby, závěrečné fáze procesu reprodukce;

b) jako součást konečné spotřeby je jedním ze stěžejních ukazatelů životní úrovně; stěžejním proto, že je základní podmínkou reprodukce pracovní síly členů společnosti;

c) spotřeba potravin je v socialistickém hospodářství závislá v podmínkách zbožní výroby na velikosti spotřebního fondu národního důchodu v peněžním vyjádření a za platnosti ekonomického zákona odměňování podle množství a jakosti vykonané práce na příjmech obyvatelstva. Biologická stránka spotřeby potravin spočívá v tom, že uspokojuje nejzákladnější fyziologickou potřebu lidského organismu, a je tímto fyziologickým cílem nutně ovlivňována. S biologickým rysem spotřeby potravin souvisí vymezení pojmu potravina.**)

Spotřeba potravin je složitým procesem, na nějž působí, podle našeho názoru, řada vlivů, které jsme rozdělili do devíti skupin. Především to jsou vlivy jednotlivých fází reprodukčního procesu, dále fyziologická potřeba výživy a s nimi souvisící vliv demografických ukazatelů, přírodní podmínky, momenty sociologické a faktory dočasně působící.

Prameny dat o spotřebě potravin

Údaje o spotřebě potravin mohou být získávány dvojím způsobem, buď ve formě globálně nebo individuálně určené spotřeby. Tento rozdíl je velmi závažný, protože velmi často jsou data obojího původu propočítávána na stejnou základní jednotku. Při hodnocení těchto dat však je způsob jejich získávání velmi důležitý. Solnařová (12) rozlišuje tři způsoby zjišťování spotřeby potravin: bilanční metodu (odpovídá našemu označení „globálně určená spotřeba potravin“), metodu rodinných účtů a metodu terénních sond. Sperling (10) rozeznává mezi „der volkswirtschaftliche Verbrauch“ a „Individuelverbrauch“. Oba uvedené způsoby získávání dat jsou nezbytné, neboť globálně určená spotřeba zcela zakrývá situaci v jednotlivých populačních skupinách různého ekonomického, společenského a fyziologického charakteru. Individuálně určená spotřeba pak může být získána jen výběrovým šetřením. Proto je nutné používat obou způsobů. Nutnost průřezů konečnou spotřebou zdůrazňuje Misař (3).

Při globálně určené spotřebě potravin jsou údaje čerpány z hospodářských záznamů, reprezentujících větší nebo menší část obyvatelstva. Jsou to národohospodářské bilance celostátní, krajské, hospodářské výkazy obchodních podniků, zařízení společného stravování. Celostátní bilance spotřeby potravin je ovšem nejdůležitějším pramenem údajů. Ve Státní plánovací komisi byla ustavena pracovní skupina, která vypracovala velmi závažnou studii (13), v níž je určen závazný postup pro výpočet spotřeby potravin na jednoho obyvatele a sestaveny dvě časové řady dat, z nichž jedna je určena pro účely mezinárodního srovnávání, druhá pro nutriční hodnocení. Globálně určená spotřeba potravin vyjadřuje ovšem jenom potenciální (možnou) spotřebu potravin, a to na úrovni maloobchodu. Nejsou a nemohou tu být totiž zahrnuty ztráty, ke kterým dojde ještě před okamžikem konzumu, tedy ztráty v domácnostech a ve společném stravování. Za zmínku stojí postup, jehož používá Světová organizace pro výživu a zemědělství FAO. Členové této organizace sestavují bilance spotřeby potravin jednotným způsobem. Tyto bilance uvádějí vedle údajů našich bilancí ještě průměrné váhové hodnoty na hlavu a rok, na hlavu a den, nut-

**) Ve statistické praxi je totiž používáno tohoto termínu ve smyslu odpovídajícímu širšímu pojmu poživatina. (Poživatinou rozumíme všechny spotřební předměty konzumované ústy, potravinou jen ty poživatiny, které mají přímou výživnou hodnotu.) V této studii se snažíme o důsledné dodržování uvedeného rozsahu pojmu potravina. Docházíme tím ovšem k určitému rozporu s některými ukazateli statistické ročenky (např. v datech maloobchodního obrátu), které se vztahují na spotřebu poživatin.

riční hodnoty na hlavu a den (v kaloriích, bílkovinách a tucích) u jednotlivých potravin, resp. skupin (14).

Při individuálně určované spotřebě potravin jde o sbírání dat u jednotlivých osob nebo u nejzákladnějších hospodářských jednotek — domácností. Tím je dán charakter těchto šetření; jsou to šetření výběrová se všemi úskalími, která tento pracovní postup přináší (15).

Jen kombinace globálně a individuálně určované spotřeby může dát solidní podklady pro hodnocení spotřeby potravin.

Metody hodnocení spotřeby potravin

Hodnocení spotřeby potravin vyplývá z jejich základních rysů a je možné a nutné uskutečňovat je čtyřmi způsoby:

- a) rozbořem množství spotřebovaných potravin,
- b) pomocí nutričních metod,
- c) pomocí ekonomických metod,
- d) pomocí nutričně ekonomických metod.

Jen toto široké pojetí hodnocení spotřeby potravin může být účinným podkladem výživové politiky. Tím nechceme říci, že nelze samostatně hodnotit nutriční nebo ekonomickou stránku spotřeby potravin. K určitým speciálním účelům by naopak byla tak široká analýza zbytečná.

Dříve než může být zhodnocena spotřeba potravin, je obvyklé přepočíst váhová množství potravin na určité základní jednotky, věcné a časové. Takovou základní věcnou jednotkou je jeden obyvatel (někdy se mluví o spotřebě na hlavu), ve společném stravování jeden strážník nebo jedna porce, ve spotřebních knížkách rozeznáváme údaje na hlavu, na domácnost, na spotřební jednotku. Mimo spotřební jednotky jde o aritmetické průměry podle počtu osob, podaných porcí, domácností, jejichž spotřeba je zachycena. Základní časovou jednotkou je buď rok nebo den. Vyjádření spotřeby potravin na den je nezbytné pro hodnocení nutriční.

Rozbor množství spotřebovaných potravin

Při posuzování spotřeby potravin je dosud obvyklé používat stejných kvantitativních metod jako v ostatních úsecích spotřeby, ať už jde o vyjádření v jednotkách měr a vah, nebo v jednotkách peněžních. Nemůže být sporu o tom, že i tyto kvantitativní metody mají svůj význam. Podávají všeobecný přehled o skladbě potravinové spotřeby, o jejím časovém vývoji. Přitom může docházet k nesprávným závěrům, protože nelze vždy jednoznačně považovat vzestup množství spotřeby potravin za klad. Tato čísla o množství potravin nás však nemohou informovat o tom, zda pracovní síla členů společnosti byla obnovena a zda to byla obnova fyziologicky vhodná.

Metody nutriční

Můžeme říci, že nutriční rozbor spotřeby potravin nám umožňuje:

1. posoudit stupeň uspokojení potřeby výživy, a tím hodnotit i kvalitu spotřeby potravin,
2. vyjádřit široký sortiment spotřeby potravin v několika číslech, aniž by tato čísla zakrývala skladbu spotřeby, a zvýšit tak přehlednost údajů o spotřebě,
3. porovnávat spotřebu potravin v časové řadě bez přepočtů při cenových změnách,

4. zlepšit mezinárodní srovnatelnost dat o spotřebě potravin, při níž měnová rozdílnost je složitou překážkou.

Nutričními metodami rozumíme početní postupy, při nichž je uplatňováno nutriční hledisko. Jsou to:

1. vyjádření spotřeby potravin v hodnotách nutričních faktorů (nutriční hodnota spotřeby potravin v širším smyslu),

2. porovnání zjištěných hodnot nutričních faktorů s jejich doporučenou dávkou — nutriční hodnota spotřeby potravin v užším smyslu (pro soubor hodnot nutričních faktorů i pro soubor výsledných hodnot konfrontace je používáno označení nutriční hodnota; pro zpřesnění terminologie rozlišujeme proto nutriční hodnotu v širším a užším smyslu),

3. výpočet doplňujících nutričních ukazatelů.

Váhová množství potravin se převádějí na hodnoty nutričních faktorů pomocí přepočítávacích koeficientů obsažených v tabulkách výživných hodnot potravin (16). Používáme jednak široké škály výživových faktorů, jednak vybraných ukazatelů — kalorií, celkových bílkovin, bílkovin živočišných, popř. vitamínu C. Zvláště bílkoviny jsou pokládány za vhodného ukazatele — Mašek (6), Szarf (17).

Srovnání zjištěných hodnot nutričních faktorů a jejich doporučenou dávku nazýváme též podle Gräfeho (18) výživovou spotřební bilancí. Výsledkem konfrontace je index výživové normy nebo procento plnění výživové normy. (Index normy: $i = \frac{s}{D} \cdot 100$, kde s je skutečná spotřeba výživového faktoru a D výživová norma tohoto faktoru.)

Pro nutriční hodnocení se používá ještě dalších metod, jako je stanovení troj-
poměru hlavních výživových faktorů, poměru živočišných a rostlinných bílkovin, sledování významu potravinových skupin atd. Nutriční metody jsou stále předmětem studia, které nutně povede k jejich zpřesnění a doplňování.

Metody ekonomické

Do ekonomických metod patří mj. otázky cen, stanovení podílu prodeje potravin na maloobchodním obratu, zkoumání vztahu národního důchodu a spotřeby potravin, příjmu obyvatelstva a spotřeby potravin. Ke zkoumání tohoto vztahu se používá koeficientu pružnosti (elasticity) poptávky, na jehož význam v plánovaném hospodářství poukazuje Walter (19). S příjmovou otázkou souvisí i rozbor postavení nákladů na spotřebu potravin ve výdajích domácností.

Metody nutričně ekonomické

Tyto metody zkoumají vztah nutriční a ekonomické složky spotřeby potravin. Je to především výpočet nutričně ekonomického koeficientu, který dovoluje sledovat míru hospodárnosti ve spotřebě potravin, jež je jednou z nejzávažnějších ekonomických otázek. Pod pojmem hospodárnosti se zde běžně rozumí cílevědomé využití potravinových surovin, co nejmenší odpad, využití zbytků potravin apod. Hospodárnost ve spotřebě potravin je však třeba chápat mnohem šířeji, a to jako optimální využití peněžních prostředků k uspokojení potřeby výživy. K posouzení takto chápáné hospodárnosti nám slouží nutričně-ekonomický koeficient, spočívající na vztahu nutriční hodnoty a peněžního nákladu (20). K posouzení vztahu národního důchodu, příjmu a nutriční hodnoty spotřeby potravin je možno použít zmíněného koeficientu pružnosti.

Naše spotřeba potravin

Množství potravin

V tabulce II uvedený přehled o vývoji spotřebovaných množství nejdůležitějších potravin, jak se jeví podle celostátních globálních bilancí, dovoluje některé charakteristiky. U převážné většiny potravin došlo po válce ke zvyšování spotřeby (výjimkou je potravinová skupina mléka a výrobků, luštěnin). Tempo růstu spotřeby bylo různé. U největší části potravin bylo dosaženo předválečné úrovně již v roce 1953. U brambor a chleba došlo však v posledních letech k poklesu pod tuto úroveň. Poválečný vývoj není jednoznačně příznivý. Z hlediska výživy obyvatelstva (tzn. teoretické potřeby výživy) není kladným jevem vzestup spotřeby vepřového masa, cukru a pšeničného pečiva, právě tak jako zmíněná nízká a klesající spotřeba některých potravin. Podíváme-li se pak na vývoj posledních let, můžeme pozorovat tyto tendence: vzestup, stagnaci, pokles a variabilitu spotřeby. Z potravin, jejichž spotřeba stagnuje, uvádíme ty, u nichž tuto tendenci nemůžeme hodnotit jako klad. Jsou to hovězí a telecí maso a čerstvé ryby. Právě tak musíme posuzovat i klesající tendenci u potravin již shora zmíněných, variabilitu spotřeby zeleniny a ovoce a do jisté míry i vajec.

Je třeba upozornit na trvalý rozdíl mezi českými kraji a Slovenskem, které má nižší úroveň, dále na zvláštní postavení naturální spotřeby zemědělců, které do svědčují data jak globálně, tak individuálně určené spotřeby. Údaje individuálně určené spotřeby prokazují značnou diferenciaci ve spotřebě potravin, včetně rozdílů sezónních.

Nutriční hodnota spotřeby potravin v širším smyslu

Již na tomto stupni rozboru se ukazuje výhodnost nutriční metody hodnocení spotřeby potravin. Data o množství potravin by mohla velmi snadno svádet k mylným závěrům. Hodnoty v tabulce III svědčí o tom, že předválečná úroveň byla až na jediný faktor (vitamin C, který je však velmi variabilní) překročena.

Tyto údaje dovolují přehlednější mezinárodní srovnání (tabulka IV), které ukazuje, že výživa našeho obyvatelstva se ve sledovaných ukazatelích (kalorie, bílkoviny celkem, bílkoviny živočišné) blíží k úrovni předních kapitalistických států.

Nutriční hodnota spotřeby potravin v užším smyslu

Energetická potřeba je ve spotřebě našeho obyvatelstva, jak vyplývá z grafu 1, dostatečně kryta. Toto konstatování obстоjí i v mezinárodním srovnání, neboť použijeme-li při stanovení kalorické spotřeby obyvatelstva postupu doporučeného FAO (8), je index této normy v posledních letech vyšší než 100. Ve vývoji kalorické hodnoty naší spotřeby potravin vidíme ovšem nutričně nepříznivé tendence, které nám pomůže odhalit doplňující nutriční charakteristika — trojpoměr hlavních živin. V tomto trojpoměru můžeme pozorovat, že podíl bílkovin se v průběhu let v naší spotřebě nemění, pohybuje se stále v rozmezí 11,2–11,5 %, přestože doporučený podíl je kolem 14 % kalorické hodnoty. Ve struktuře kalorické hodnoty dochází k přesunu mezi glycidy a tuky. Podíl glycidů klesá, což je samo o sobě jev příznivý, je však doprovázen stoupajícím podílem tuků. S tímto stavem velmi úzce souvisí Maškovo (6) konstatování vzestupu tzv. prázdných kalorií (kalorií z margarínu, sádla a cukru), jak jej můžeme pozorovat u nás i v kapitalistických státech.

Nedostatky nacházíme u bílkovin, minerálií a některých vitaminů, mezi něž počítáme i vitamin A a C. Tyto dva výživové faktory, přestože mají v globálních datech vysoké hodnoty, patří podle četných šetření individuálně určené spotřeby potravin k nejvíce deficitním, což podporují i klinické a biochemické nálezy u obyvatelstva (21). Také rozpor mezi globálními daty a daty individuálně určené spo-

II. Spotřeba nejdůležitějších potravin na 1 obyvatele/rok (podle globálních bilancí —
Statistická ročenka 1959, str. 375, 1961, str. 389)

Druh potravin	Měrná jedn.	1936	1948	1953	1956	1958	1959	1960
mléko a mléčné výrobky (1)	kg	205,4	173,1	195,8	202,2	186,1	174,5	173,0
mléko	l	159,1	125,2	143,8	137,2	118,6	110,2	108,6
sýry	kg	0,8	1,0	1,3	1,9	2,2	2,4	2,3
tvaroh	kg	1,4	1,3	1,1	2,3	2,4	2,4	2,4
vejce	ks	138,0	114,0	183,0	167,0	170,0	168,0	179,0
maso celkem (2)	kg	34,0	28,9	42,1	49,8	53,9	55,5	56,8
vepřové	kg	13,2	12,0	19,1	26,9	31,2	30,5	31,5
hovězí	kg	13,0	11,0	14,2	14,1	14,0	15,6	15,5
telecí	kg	2,8	1,8	3,0	2,5	2,0	1,7	1,7
drůbež	kg	2,5	1,9	3,2	3,8	4,1	4,3	4,7
ryby čerstvé	kg	0,6	1,9	1,4	1,6	1,5	1,5	1,5
vnitřnosti	kg	2,3	1,6	2,3	2,6	2,7	3,0	3,2
masné výrobky	kg	7,2	6,3	10,7	11,2	13,1	13,7	14,2
tuky a oleje (3)	kg	14,1	10,5	15,0	17,1	17,5	18,6	19,3
sádlo vepřové vč. slaniny	kg	5,5	2,8	6,3	6,5	6,5	7,2	7,5
máslo	kg	4,9	2,8	4,2	5,4	5,6	5,9	6,1
rostlinné jedlé tuky a oleje	kg	5,2	6,2	6,3	7,3	7,6	7,4	7,7
cukr	kg	23,2	22,3	28,6	34,3	34,9	34,6	36,3
brambory	kg	118,9	113,5	126,1	126,7	107,3	104,0	100,3
luštěniny	kg	4,0	2,6	1,7	1,7	1,1	1,1	1,3
zelenina	kg	65,5	92,2	79,0	69,3	77,1	72,9	87,3
ovoce	kg	42,9	55,0	65,0	50,4	61,5	43,2	70,4
ovoce čerstvé	kg	30,1	38,9	39,9	32,8	36,8	27,4	45,6
obiloviny celkem (4)	kg	170,8	161,5	193,0	185,9	172,8	167,3	167,3
pšeničná mouka	kg	62,6	73,5	89,5	92,4	81,3	82,7	84,8
pšeničné pečivo	kg	11,7	11,4	17,3	21,3	21,0	23,1	24,6
těstoviny	kg	0,6	1,1	1,7	1,5	1,6	1,8	1,9
žitná mouka	kg	53,0	45,8	44,1	37,0	35,5	34,9	34,2
chléb	kg	84,7	74,8	88,4	81,8	74,5	72,6	71,8
rýže	kg	3,6	0,4	1,9	3,4	3,4	3,7	4,1

Poznámka: (1) v hodnotě mléka,

(2) maso hovězí, telecí, vepřové, skopové, kozí, koňské, králíčí, v hodnotě masa na kosti včetně vnitřností,

(3) v hodnotě čistého tuku,

(4) v hodnotě zrna.

třeby potravin, zjištěnými Ústavem pro výzkum výživy lidu v Pardubickém kraji, je nejhlubší; u vitamínu A činí 45 bodů a u vitamínu C 61 bodů indexu normy. V obou případech má velmi závažnou úlohu zelenina, u které dochází k velkým ztrátám. Domníváme se proto, že zde je třeba brát globální údaje se značnou rezervou a pokládat oba tyto faktory za nedostatečně kryté.

III. Nutriční hodnota spotřeby potravin v širším smyslu na 1 obyvatele/den
(podle globálních bilancí — Statistická ročenka 1958, str. 376, 1962, str. 369)

Výživový faktor	Měrná jedn.	1936	1948	1953	1956	1958	1959	1960
kalorie celkem	kalorie	2545	2194	2793	3099	3008	3076	3150
živočišného původu	kalorie	739	.	.	865	896	907	889
bílkoviny celkem	g	72,6	64,9	78,4	86,9	85,5	88,1	86,0
živočišného původu	g	32,2	27,2	32,8	40,3	42,3	44,5	41,2
tuky	g	79,0	60,5	79,4	96,6	99,2	104,7	102,5
uhlovodany	g	395,5	361,4	447,9	473,9	448,1	450,3	478,3
vápník	mg	763	668	729	785	758	777	773
železo	mg	11,32	9,81	11,94	11,87	11,92	12,19	14,16
vitamín A	m. j.	3371	3977	4794	5606	5192	5189	5332
vitamín B ₁	mg	1,418	1,237	1,531	1,604	1,650	1,582	1,633
vitamín B ₂	mg	1,405	1,032	1,215	1,396	1,346	1,383	1,388
vitamín C	mg	85,0	73,5	88,2	77,0	72,3	70,2	77,0

Ekonomické charakteristiky spotřeby potravin

Vývoj cen potravin od uvolnění trhu v roce 1953 má klesající tendenci (graf 2), přičemž ceny potravin živočišného původu klesaly pomaleji. Podle Macha (22) o 15 % proti 22 % u potravin rostlinného původu. Porovnání cenového vývoje u potravin a nepotravinářského zboží prokazuje rychlejší tempo poklesu cen nepotravinářského zboží, což je velmi závažným rysem naší životní úrovně. V této oblasti ekonomiky spotřeby potravin se dosud nepodařilo uplatnit nutriční hledisko.

Podle vývoje cen můžeme rozdělit potraviny do tří skupin:

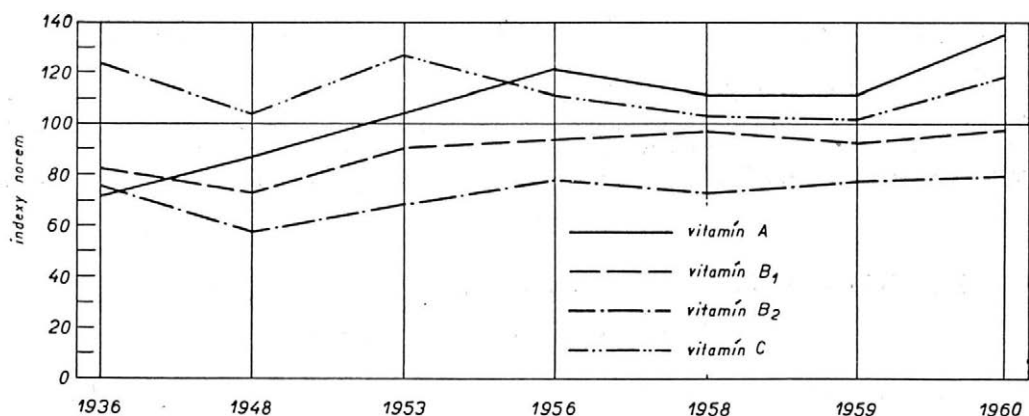
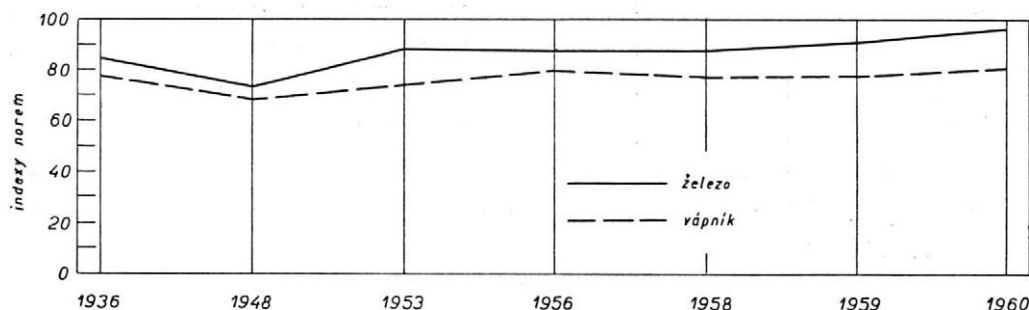
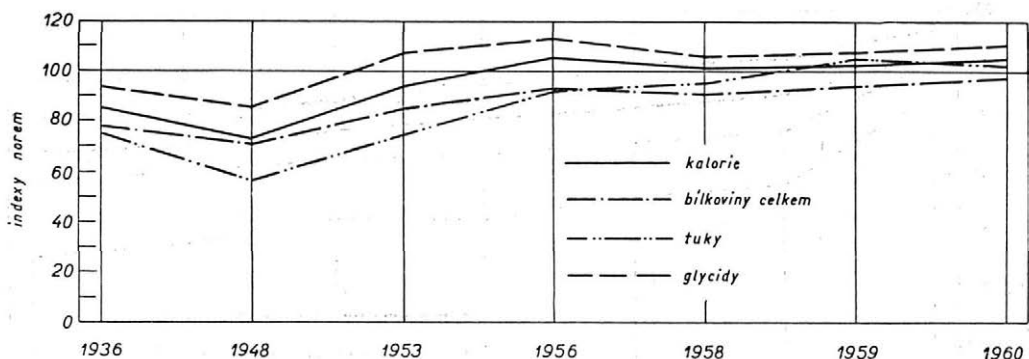
1. Potraviny, jejichž cena klesla o více než 20 bodů cenového indexu. Tato skupina je nejpočetnější, patří sem sýry, sádlo, margarín, cukr, marmeláda, pečivo, mouka hladká i hrubá, rýže.

2. Potraviny, jejichž cena klesla o 11—20 bodů cenového indexu. Do této skupiny je třeba zařadit mléko (letní cena), vejce, vepřový bůček, párky, maslo.

3. Potraviny, u nichž pokles ceny nepřesahuje 10 bodů cenového indexu. Jsou to mléko v zimním období, hovězí maso, vepřová pečeně, chléb.

Vidíme, že v první skupině nacházíme jen jedinou potravinu nutričně významnou, a to sýry. Zdá se však, že i zde rozhodovaly důvody komerční. Ostatní potraviny této skupiny nelze rozhodně považovat — s ohledem na to, že jde vesměs o energetické zdroje — za potraviny, jejichž konzum by měl být z hlediska optimálního uspokojování potřeby výživy podporován. Jsou zde potraviny, které jsme označili jako zdroje prázdných kalorií, dále potraviny pro naše stravovací zvyklosti sice typické, ale nutričně nevhodné. Konzum těchto potravin, jak jsme ukázali, klesá, je vytlačován hodnotnějšími potravinami. Zde tedy cenová politika je v rozporu s politikou výživovou.

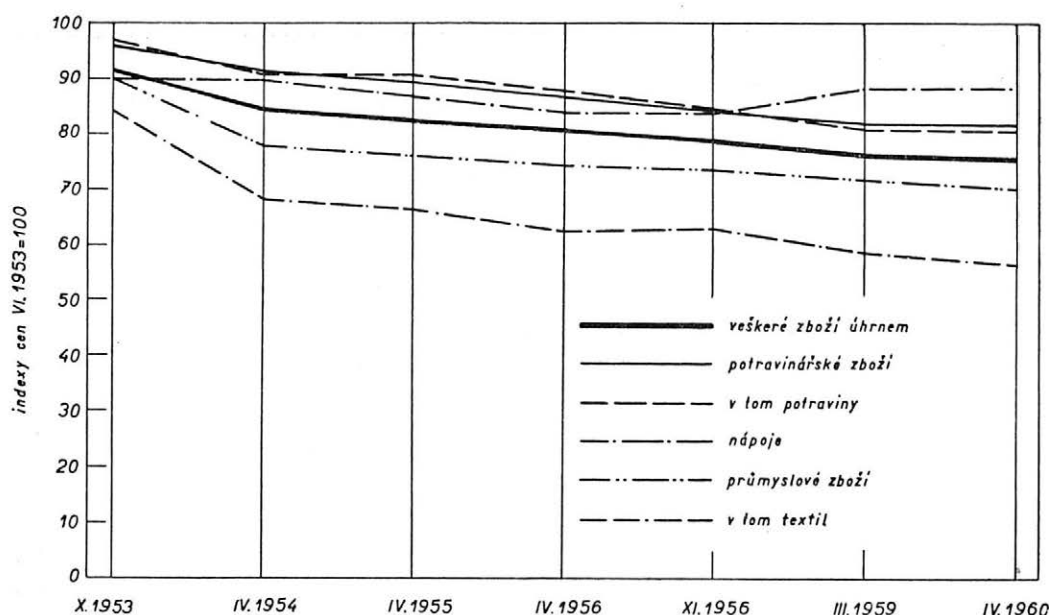
Při hodnocení nákladu na spotřebu potravin jsme u globálně určené spotřeby potravin zjistili, že ve stálých cenách se náklad stále zvětšuje, v datech individuálně

1. Nutriční hodnota spotřeby potravin v užším smyslu (podle glob. bilancí s použitím výž. norem z r. 1960)

určované spotřeby potravin jsme ověřili platnost Engelo va zákona (se stoupajícím příjmem klesá podíl spotřeby potravin na výdajích). Ve struktuře nákladů na spotřebu potravin se zvyšuje podíl masa a tuků.

Pokusili jsme se o sledování závislosti národního důchodu a příjmu v rodinných účtech a množství potravin. Podařilo se nám tuto závislost prokázat jen u některých potravin, výrazněji na datech z rodinných účtů. Náklad na spotřebu potravin představuje u nás podle rodinných účtů (23) v rodinách dělníků 42,8 %, v rodinách zaměstnanců 40 % a v rodinách členů JZD 31,1 % celkových výdajů, zjištěných v roce 1960. Podíl prodeje potravin představuje stále více než 50 % maloobchodního obrátů.

2. Vývoj indexů maloobchodních cen od června 1953 do roku 1960
(Základ: VI. 1953 = 100)

Nutričně ekonomické charakteristiky spotřeby potravin

Zkoumání vztahu ekonomické a nutriční složky spotřeby potravin ukázalo, že vztah mezi národním důchodem a příjmem v rodinných účtech a nutriční hodnotou je volnější než u jednotlivých potravin. Z hodnot nutričně ekonomického koeficientu vyplývá, že s vyšším nákladem na spotřebu potravin dochází k snížení hospodárnosti.

Problematika zemědělské výroby z hlediska výživy obyvatelstva

Vztah zemědělské výroby a spotřeby potravin je mimo již zmíněných obecných zákonitostí dán i biologickou povahou zemědělské výroby i potřeby výživy. Jsou to především omezené možnosti zemědělské výroby. Rozšiřování naší zemědělské výroby je možné — s ohledem na rozsah půdního fondu — jen cestou její intenzifikace. Zemědělská výroba je však omezena i potřebou výživy. Ze snahy po optimálním, nikoli maximálním uspokojování potřeby výživy plyne nutnost nechávat požadavek základního ekonomického zákona mechanicky jako lineární rozšiřování výroby. Je nezbytné, aby proces rozšiřování a zdokonalování zemědělské výroby vycházel také z biologické povahy potřeby, k jejímuž uspokojování jsou z největší části výsledky zemědělské výroby určeny. Prakticky to znamená z nutriční hodnoty potravin. Tato hodnota je jedním z rozhodujících ukazatelů úrovně spotřeby potravin a měla by mít i v zemědělské výrobě obdobné postavení.

Zákon plánovitého proporcionálního rozvoje národního hospodářství vyžaduje stanovit správné proporce mezi výrobou a spotřebou, mezi spotřebou a příjmy obyvatelstva. Výrobu, tedy i zemědělskou výrobu, nelze rozvíjet bez ohledu na spo-

IV. Nutriční hodnota spotřeby potravin (v širším smyslu) v kapitalistických státech na 1 obyvatele/den

(Podle B. Pospíšila: Poživatiny významných kapitalistických zemí v číslech, str. 169–170)

Země	Kalorická hodnota r. 1956/57	Spotřeba bílkovin celkem v g	Spotřeba živ. bílkovin v g
		r. 1957/58	
Belgie	2990	88	46
Dánsko	3360	98	60
Finsko	3190	95	53
Francie	2920	103	56
Itálie	2570	74	24
Irsko	3560	.	.
NSR	3000	81	46
Nizozemsko	2950	78	42
Norsko	3310	90	52
Portugalsko	2550	.	.
Rakousko	2950	85	43
Řecko	2600	85	23
USA	3150	94	66
Švédsko	2970	85	57
Švýcarsko	3150	95	54
Turecko	2670	87	13
Velká Británie	3270	86	50

třebu, a to především na spotřebu potravin, jak to zdůrazuje Myslivec (24) ve svém rozboru rozvoje zemědělství. Spotřeba domácího obyvatelstva není ovšem jediným hlediskem, k němuž by mělo být přihlíženo. Význam spotřeby potravin vynikne, uvědomíme-li si, že z hrubé zemědělské produkce, přesněji z její části určené k prodeji a samozásobení, připadá zhruba 80 % na lidskou výživu, tj. na spotřebu potravin, přičemž více než třetinu (34,76 %) této části činí podíl samozásobení. K tomuto odhadu jsme došli na základě dat SÚS o hrubé hodnotě zemědělské výroby v běžných cenách v roce 1958.

Základním momentem ve vztahu zemědělské výroby a spotřeby potravin je biologický základ obou těchto oblastí. Tato skutečnost jej výrazně odlišuje od vztahů v jiných úsecích národního hospodářství. Zemědělská výroba zasahuje do spotřeby potravin ve čtyřech směrech:

- množstvím zemědělských výrobků,
- užitnou hodnotou zemědělských výrobků,
- hodnotou zemědělských výrobků,
- sezónností.

Spotřeba potravin je tedy především ovlivňována objemem zemědělské produkce. Objem zemědělské produkce je závislý na mnoha činitelích, z nichž nejdůležitější jsou vlivy biologické, s nimiž jsou úzce spjaty i momenty agrotechnické a ekonomické. Biologicky podmíněnou skutečností je kolísání sklizní. Na celkové

spotřebě potravin se toto kolísání projeví výrazně jen v mimořádných případech, např. v roce katastrofálního sucha 1947, kdy spolupůsobil i fakt, že šlo o období těsně po válce. Za vyrovnaných hospodářských poměrů jsou totiž výkyvy tuzemské zemědělské produkce vyrovnávány rezervami nebo zvýšeným dovozem. Dovoz je ovšem závažným činitelem, nestačí-li objem zemědělské výroby uspokojit potřebu výživy, jak je tomu u nás.

Zemědělská výroba ovlivňuje rozhodujícím způsobem užitnou hodnotu potravin, a to nejen těch, které neprocházejí průmyslovou úpravou, ale i těch, které jsou průmyslově zpracovávány. Produkty, určené k průmyslovému zpracování, musí splňovat ještě další podmínky dané povahou průmyslového procesu.

V pracovním procesu zemědělské výroby se vytváří hodnota zemědělských výrobků, která je za platnosti zákona hodnoty ve zbožním hospodářství podstatnou součástí ceny potravin. Zvyšování produktivity práce v zemědělské výrobě povede ke snížení hodnoty potravin. I v hodnotě zemědělských výrobků se projevuje vliv biologické povahy zemědělské výroby, a to zvláště u některých výrobků — zeleniny a ovoce, jejichž hodnota je velmi pohyblivá.

Sezónnost zemědělské výroby, a to především některých částí výroby rostlinné, se velmi markantně odráží ve spotřebě určitých výživových faktorů.

Biologický základ spotřeby potravin vytváří hranici nasycenosti potřeby výživy a do jisté míry i určitou hranici zemědělské výroby. Tendence zvyšování spotřeby bílkovin živočišného původu, která má světový charakter, nemůže zůstat bez vlivu na strukturu zemědělské produkce. Právě tak intenzivní výchovná činnost a vhodná cenová politika musí vést ke zvýšení spotřeby zeleniny a ovoce, a tím i ke zvýšení požadavků na tento úsek zemědělské výroby. Potřeba výživy ukazuje zemědělské výrobě směr vývoje a současně upozorňuje na nutnost strukturálních změn v této výrobě i ve výkupní cenové politice.

Logickým domyšlením vztahu zemědělské výroby a výživy obyvatelstva je snaha po vyjádření části hrubé zemědělské produkce, určené k výživě obyvatelstva v nutriční hodnotě. Na prvním místě stojí totiž otázka, do jaké míry je výživa našeho obyvatelstva zabezpečena tuzemskou zemědělskou výrobou, tj. jak se tuzemská výroba podílí na spotřebě potravin. Tuto otázku je možno řešit dvojím způsobem; jednak u jednotlivých potravin, jednak u spotřeby jako celku. V prvním případě dostaneme obsáhlý, ale roztržitý přehled. Domníváme se proto, že i zde je možno použít nutriční hodnoty v širším a užším smyslu. Myšlenka ohodnocení zemědělské výroby pomocí nutričních faktorů není zemědělské ekonomice zcela cizí. Pokus o nutriční bilanci zemědělské výroby má blízko k naturálním jednotkám, jejichž používání má v zemědělské ekonomice již dlouhou tradici (L o m 25). Sovětský pracovník R a n n a k (26) navrhuje hodnocení úrodnosti na základě nutriční hodnoty. Návrh umožňuje hodnocení podílu nutriční hodnoty jako jednoho z faktorů určování hospodárnosti a účelnosti výroby potravin v zemědělství i v potravinářském průmyslu. Používá výpočtu nutriční hodnoty hektarových výnosů.

Objem a struktura zemědělské výroby z nutričního hlediska

V současné době se sotva dá předpokládat, že by zemědělská výroba mohla způsobit ve výživě obyvatelstva tak zásadní převrat, jaký představovalo např. zavedení pěstování brambor v sedmdesátých letech 18. století, které zcela odstranilo u nás do té doby běžné onemocnění skorbut-avitaminózu C. Přesto však může zemědělská výroba ovlivnit jak kvantitativně, tak kvalitativně spotřebu potravin. Vliv zemědělské výroby na kvalitu spotřeby potravin spatřujeme ve dvou směrech:

a) zvyšováním celkového objemu zemědělské výroby bude možno ušetřit část

prostředků, nyní vynakládaných na dovoz zemědělských produktů, a věnovat je na dovoz důležitých potravin, které u nás nelze pěstovat. Např. potřebu vitamínu C není u nás prozatím možno zajistit v průběhu celého roku. V kritických obdobích by měl být zabezpečen dostatečný dovoz citrusových plodů jako nejbohatšího zdroje vitamínu C;

b) v rozšiřování výroby produktů zvláště nutričně cenných. Tento požadavek znamená určité strukturální změny v zemědělské výrobě. Máme tu na mysli zvýšení výroby mléka, netučných mas, sladkovodních ryb, luštěnin, vhodných odrůd brambor, dále podstatné rozšíření pěstování zeleniny a ovoce.

Nutriční požadavky na jakost zemědělských výrobků

Nelze zapomínat ani na to, že zemědělství by mělo produkovat výrobky s nejvyššími nutričními hodnotami. To znamená velkou práci šlechtitelskou, zavádění takových odrůd a plemen, které se tomuto požadavku nejvíce přibližují. S tím úzce souvisí i požadavky na zdravotní nezávadnost zemědělských produktů, z nichž řada je již v praxi uplatňována pomocí závazných standardů. Do těchto požadavků patří již zmíněná nutnost preferovat netučná masa. Snahy po rozšíření konzumu brambor, především ve společném stravování, narážejí stále na velmi špatnou kvalitu brambor jak velkým odpadem a rychlou zkázou, tak vlastnostmi chuťovými. Z toho vyplývá požadavek přísnějšího výběru bramborových odrůd, přísnější přejímky atd. U sezónních zemědělských výrobků, hlavně u zeleniny, je nutno uvažovat o zajištění plynulosti dodávek a vyloučení jejich jednostrannosti. Je třeba zlepšit plynulost a rozložení dodávek i ostatních zemědělských výrobků, zvláště masa.

Tvorba cen zemědělských produktů

S uplatněním nutričního hlediska při plánování zemědělské výroby velmi úzce souvisí i tvorba cen zemědělských produktů, neboť ceny jsou závažným podnětem k rozšíření výroby, a na druhé straně mají cenové relace i velký význam pro vytváření správných nutričních návyků. V nových výkupních cenách nacházíme náznak takového přístupu ve stanovení relací mezi rostlinnými a živočišnými produkty. Z hlediska výživy obyvatelstva by měly být zvýšeny především výkupní ceny nutričně cenných zemědělských produktů. Tím by ovšem docházelo k větším nebo menším odchýlkám od hodnoty produktu. Za platnosti zákona hodnoty není možné, aby se výkupní ceny většiny produktů trvale a podstatně odchylovaly od své hodnoty. Hledisko potřeby výživy by se však mělo stát jedním z činitelů při vědomém využívání zákona hodnoty. Uplatnění nutričního hlediska v systému výkupních cen je nesporně velmi komplikovaným problémem, který by vyžadoval širokého výzkumu; určitě by však znamenalo zkvalitnění tvorby cen, jak na to upozornil nedávno P o u p a (27).

Současná situace naší zemědělské výroby z hlediska výživy obyvatelstva

Vývoj zemědělské výroby

Tempo rozvoje zemědělské výroby v naší republice je ve srovnání s ostatními odvětvími národního hospodářství značně pomalejší. Je však třeba poznamenat, že jestliže jsme před druhou světovou válkou byli téměř soběstační v obilovinách

a mase a nyní jsme odkázáni do značné míry na dovoz, pak tato změna není způsobena jednoznačně zaostáváním zemědělství. Tabulka VI ukazuje, že teoretická potřeba výživy před druhou světovou válkou nebyla dostatečně saturována, tzn. že i tehdy bychom museli část zemědělských produktů dovážet, jestliže by uspokojení potřeby výživy mělo být optimální. Vývoj zemědělské výroby není ovšem příznivý. Úroveň celkové zemědělské výroby překročila teprve v roce 1960 předválečný stav. Jestliže naproti tomu vezmeme tempo růstu spotřeby potravin, vidíme, že předválečná úroveň byla dosažena u většiny výživových faktorů mnohem dříve (tabulka III, graf 1) a v současné době představuje zvýšení u hlavních výživových faktorů 18—26 bodů indexu normy. Přitom ovšem spotřeba některých potravin stoupla ještě mnohem výrazněji (např. maso, vejce).

Nutriční bilance zemědělské výroby

Naše statistická data nedovolují přímo zodpovědět otázku, která je ve vztahu zemědělské výroby a výživy obyvatelstva nejzávažnější, a to do jaké míry je zabezpečena výživa obyvatelstva naší zemědělskou výrobou. Pokusili jsme se tuto mezeru doplnit. Měli jsme dvě možné cesty. Buď jsme mohli použít spotřebních bilancí, nebo postupovat způsobem zhruba odpovídajícím bilancím FAO, který by však byl s ohledem na nedostatky podkladů velmi pracný. Volili jsme proto první cestu. Vyšli jsme ze spotřebních bilancí, ve kterých je na straně zdrojů zachycena jak výroba, tak i dovoz. Nejprve jsme stanovili podíl dovozu v celkových zdrojích. V případech, kdy dochází k vývozu těžé potravin, provedli jsme kompenzaci a teprve potom jsme stanovili podíl dovozu. Podíl dovozu jsme pak přenesli do spotřebních dat. Spotřební data, uvedená v materiálu Státní plánovací komise, redukována o podíl dovozu, jsme převedli na nutriční faktory a sestavili tak nutriční bilanci zemědělské výroby. Výpočet měl samozřejmě svá úskalí, takže jsme se museli uchýlit k některým odhadům. U rostlinných tuků se nám podařilo získat jen částečné údaje o dovozu. Proto je podíl zemědělské výroby na spotřebě rostlinných tuků vyšší než ve skutečnosti. Nepokládáme však tyto drobné nepřesnosti za významné, neboť nám jde především o naznačení cesty, nikoliv o naprosto přesný výpočet. Proto též naše výsledky doplňujeme ještě pozdějším výpočtem průměrných podílů zemědělské výroby na nutričních hodnotách za první a druhou pětiletku, zpracovaným Z á p o t o c k ý m (28).

Nutriční bilance zemědělské výroby je sestavena ve dvou formách. Nejprve je vypočítána nutriční hodnota spotřeby potravin, pocházejících z naší zemědělské výroby v širším smyslu, a stanoven procentuální podíl na nutriční hodnotě celkové spotřeby potravin v širším smyslu (graf 3 doplněný tabulkou V). Potom je vypočítána nutriční hodnota spotřeby potravin, pocházejících z naší zemědělské výroby v užším smyslu (tab. VI).

Na grafu 3 nacházíme ve všech ukazatelích (u vitamínů A a C se i zde projevuje značná variabilita) tendenci k poklesu podílu naší zemědělské výroby na spotřebě potravin. Tento pokles si jednak vysvětlujeme tím, že u některých produktů se snižuje výroba na jednoho obyvatele, jednak tím, že spotřeba se zvyšuje rychleji, než se rozvíjí výroba. Podle podílu zemědělské výroby na spotřebě potravin můžeme výživové faktory rozdělit zhruba do dvou skupin:

a) faktory, které naše zemědělská výroba kryje ze 70—85 % (kalorie, bílkoviny celkem, glycidy, železo, vitamín B₁);

V. Podíl naší zemědělské výroby na nutriční hodnotě spotřeby potravin v širším smyslu v první a ve druhé pětiletce (v %) podle Zápotockého

Výživový faktor	1. pětiletka	2. pětiletka
kalorie	83,1	74,3
bílkoviny celkem	86,5	75,8
bílkoviny živočišné	92,9	90,5
tuky	77,7	77,4
glycidy	85,7	71,1
vápník	96,3	93,5
železo	90,7	84,6
vitamín A	96,0	92,9
vitamín B ₁	90,8	80,0
vitamín B ₂	94,5	91,3
vitamín C	97,9	94,5

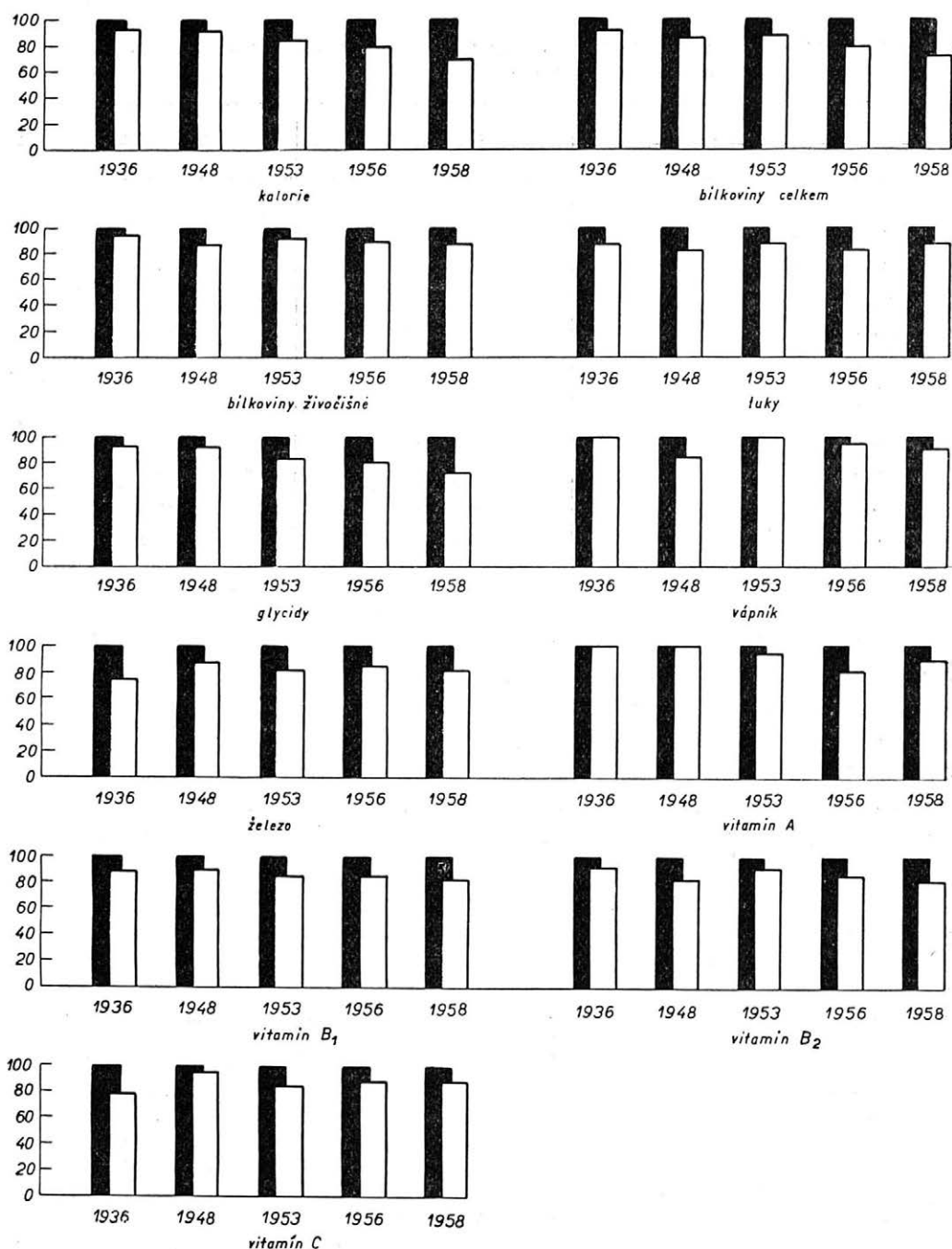
b) faktory, které naše zemědělská výroba kryje z 85—95 % (bílkoviny živočišné, tuky, vápník, vitamín A, B₂ a C).

Toto rozdělení je — až na tuky a železo — potvrzeno i průměry pětiletěk. U tuků jsme, jak na to výše upozorňujeme, pravděpodobně podíl naší zemědělské výroby nadhodnotili.

Tabulka VI ukazuje, jak zemědělská výroba kryje teoretickou potřebu výživy. Při porovnání s předválečným stavem nacházíme u většiny výživových faktorů zvý-

VI. Nutriční hodnota naší zemědělské výroby
(Nutriční hodnota spotřeby potravin v užším smyslu, pocházejících z naší zemědělské výroby)
Indexy norem

Výživový faktor	1936	1948	1953	1956	1958
kalorie	81,3	67,8	80,3	84,3	74,3
bílkoviny celkem	74,9	60,7	73,3	75,7	66,7
bílkoviny živočišné	66,9	47,8	72,4	78,3	78,7
tuky	67,4	47,8	68,4	78,7	76,9
glycidy	91,3	82,0	89,9	90,6	76,2
vápník	86,3	59,8	78,7	77,7	70,7
železo	66,5	62,6	72,6	74,9	72,3
vitamín A	75,5	100,1	98,4	99,8	101,6
vitamín B ₁	73,8	65,3	77,4	81,8	74,3
vitamín B ₂	73,8	46,4	63,0	67,2	61,2
vitamín C	96,8	103,2	105,1	96,1	90,3

3. Podíl naší zemědělské výroby na celkové nutriční hodnotě spotřeby potravin (Podle glob. bilancí)

šené krytí potřeby výživy naší zemědělskou výrobou (v roce 1956). Výrazné je toto zvýšení u živočišných bílkovin, tuků, železa, vitaminů A a B₁. U ostatních výživových faktorů je podíl na krytí potřeby výživy stejný nebo nižší. V poválečném vývoji zaznamenáváme vzestup mezi rokem 1953 a 1956, v roce 1958 pak pokles. Naše zemědělská výroba kryje kolem 80 % potřeby výživy, teoreticky stanovené pro

naše obyvatelstvo (v roce 1956 byl nutriční koeficient — součet indexů norem — 905,1 a v roce 1958 jen 843,2, při optimu by měl být 1100. K témuž výsledku dojdeme i tehdy, vypustíme-li akcesorické látky, které by popř. mohly výsledek zkreslit).

Sestavení těchto nutričních bilancí zemědělské výroby by bylo velmi usnadněno, kdyby ve spotřební bilanci byla zavedena struktura používaná FAO (14). Domníváme se, že nutriční bilance zemědělské výroby by mohly sloužit též k ilustraci podílu zemědělské výroby na životní úrovni, neboť spotřeba potravin není s ohledem na dovoz výstižnou charakteristikou tohoto podílu.

Rozsah výroby

V tabulce VII jsou uvedena data o výrobě některých zemědělských výrobků na jednoho obyvatele. Z těchto dat vyplývá několik zjištění:

a) rozvoj zemědělské výroby se odráží v některých nedostacích naší spotřeby potravin — ve vzestupu spotřeby cukru a vepřového masa; ve stagnaci spotřeby hovězího masa; v poklesu spotřeby luštěnin, mléka (který je způsoben převážně poklesem naturální spotřeby); ve variabilitě a poklesu spotřeby brambor;

b) nepříznivý rozvoj výroby obilovin způsobuje nízký podíl naší zemědělské výroby v některých výživových faktorech (kalorie, glycidy atd.);

c) vývoj výroby cukrovky ukazuje, podobně jako u ostatních tzv. technických plodin, že těmto produktům je věnována větší pozornost (osevní plochy u cukrovky se proti předválečnému stavu zvýšily o polovinu, u lnu téměř čtyřnásobně, zatímco u produktů sloužících lidské výživě došlo k značnému omezení osevních ploch, jen u zeleniny došlo ke zvýšení o necelých 10 %).

Také variabilita spotřeby zeleniny a ovoce je nesporně odrazem variability sklizní těchto produktů.

VII. Výroba některých zemědělských produktů na 1 obyvatele/rok

Produkt	Měrná jednotka	1934—1938*)	1948	1953	1956	1958	1959	1960
pšenice	kg	105,2	115,8	121,4	116,5	99,9	121,6	110,1
žito	kg	109,6	92,6	74,4	79,4	69,5	71,3	65,5
luštěniny	kg	2,6	2,7	2,9	2,2	1,3	1,5	1,8
brambory	kg	669,7	491,7	756,8	728,3	489,0	466,9	373,0
maso celkem	kg ž. v.	—	35,7	54,5	64,9	66,2	66,5	68,1
maso hovězí	kg ž. v.	—	15,9	23,1	22,2	23,3	23,8	25,4
maso vepřové	kg ž. v.	—	17,5	27,7	39,5	40,3	40,6	40,5
mléko	l	326,0	202,9	245,4	272,1	270,9	269,6	272,1
vejce	ks	132,0	89,9	159,2	143,6	153,6	157,4	166,0
cukrovka	kg	324,2	348,1	435,9	346,6	515,5	364,6	612,9

*) K výpočtu použit střední stav obyvatel v roce 1936

Výkupní ceny

Zvyšování produktivity práce v zemědělství povede ke snižování hodnoty zemědělských výrobků, a tudíž i ke snižování výkupních cen a ke snižování cen potravin. Zatím tomu tak nebylo pro nedostatečný rozvoj zemědělské výroby, a tím i pro nepříznivý vývoj vlastních nákladů v zemědělství. Tato skutečnost má velmi závažné důsledky spotřební. Ceny nepotravinářského zboží klesaly mnohem rychleji než ceny potravin. Proto také náklady na spotřebu potravin představují — zvláště v nižších důchodových skupinách — poměrně vysokou část celkových rodinných výdajů. Jestliže se pokusíme sledovat odraz hlediska potřeby výživy ve výkupních cenách, nacházíme v jejich vývoji správnou základní tendenci — cenové zvýhodnění živočišných produktů. Jestliže však blíže rozebereme výkupní ceny rostlinných výrobků (tab. VII), vidíme, že u některých důležitých plodin (z hlediska výživy obyvatelstva) jsou ceny nižší nebo stejné než před válkou, zatímco cena cukrovky a lnu byla podstatně zvýšena. I zde se tedy projevuje preference technických plodin. Výjimkou jsou brambory, zvláště v posledním sledovaném roce.

VIII. Realizační ceny zemědělských výrobků (rok 1937 = 100)

Produkt	1953	1956	1958	1959	1960
pšenice	64,8	71,7	73,3	69,5	81,0
žito	68,6	72,6	80,7	80,1	103,3
ječmen	86,7	103,6	80,5	84,6	114,4
brambory	105,8	139,9	129,3	139,4	218,9
cukrovka	96,8	120,8	146,3	129,8	153,2
len stonkový	106,1	132,3	106,0	113,1	134,6
jatečný skot	64,8	141,3	147,4	155,0	207,6
jatečná prasata	108,5	151,2	145,0	149,1	196,1
mléko	102,0	142,0	152,0	156,0	182,0
vejce	102,6	122,3	142,1	154,4	169,0

Ztráty na cestě od výroby ke spotřebiteli

Rozbor vztahů zemědělské výroby a výživy obyvatelstva by nebyl úplný, kdybychom se nezmínili o složitém komplexu jevů spojených s cestou zemědělských produktů ke spotřebiteli. Je to pochopitelné, zvláště když si uvědomíme biologickou podstatu těchto produktů a jejich omezenou trvanlivost. Problematice ztrát byla teprve v poslední době věnována pozornost a zabývá se jí pracovní skupina při Státní plánovací komisi. Naše znalosti jsou v tomto směru nepatrné. Známe jen některé dílčí údaje, např. o ztrátách nutriční hodnoty v závodním stravování, o ztrátách vitamínu C v bramborách v průběhu skladování. Ztráty na cestě od zemědělské výroby ke spotřebiteli představují velmi závažný problém, jehož řešení by mohlo vést ke zvýšení podílu naší zemědělské výroby na výživě obyvatelstva.

* * *

Vztah zemědělské výroby a výživy obyvatelstva by měl být soustavně studován ve směru, který jsme v naší práci naznačili. Domníváme se také, že by bylo účelné uvážit zařazení této problematiky do učebních plánů zemědělského školství.

Literatura

1. Marx K.: Ke kritice politické ekonomie. Praha 1953, str. 155 a sl. — 2. Hrubý J.: Ernährungsforschung. 7, 3, 34, 1962. — 3. Misař M.: Politická ekonomie. 7, 9, 781, 1959. — 4. Kruta V.: Výživa lidu. 2, 1, 2, 1946. — 5. Halačka K. a spol.: Hygiena, Praha 1956, str. 315. — 6. Mašek J.: Podklady racionální výživy člověka. Doktorská disertační práce. 1960. — 7. Ošancová K.: Čs. gastroenterologie. 14, 1, 5, 1962. — 8. Caloric Requirements. Rome 1957. — 9. Hrubá M., Šmrha O.: Optimální spotřeba z hlediska výživy. Závěrečná zpráva Ústředního výzkumného ústavu potravinářského průmyslu, 1959. — 10. Sperling H.: Die Ernährung in Physiologie und Volkswirtschaft. Berlin 1955. — 11. Rendl V., Kořalka J.: Plánované hospodářství. 13, 7, 500, 1960. — 12. Solnařová B.: Perspektivy výživy a úkoly potravinářského průmyslu ve 3. pětiletce. Praha 1961, str. 29 a sl. — 13. Postup a metoda výpočtu spotřeby potravin na 1 obyvatele v ČSR. SPK 1960. — 14. Food Balance Sheets. Rome 1955. — 15. Hrubý J.: Čs. hygiena. 6, 4, 255, 1961. — 16. Škopková M., Šmrha O., Váša J.: Tabulky výživných hodnot potravin. Praha 1957. — 17. Szarf F.: Monthly Bull. of Agr. Economics and Statistics. 5, 10, 1, 1956. — 18. Gräfe H. K.: Grundlagen und Ergebnisse physiologischer Ernährungsbilanzen. Berlin 1957. — 19. Bezouška J., Vytlačil J., Walter J.: Zjišťování spotřeby a poptávky u obyvatelstva. Praha 1962, str. 247 a sl. — 20. Hrubý J.: Výživa lidu. 12, 7/8, 99, 1957. — 21. Hejda S.: Výživa lidu. 14, 3, 37, 1959. — 22. Mach J.: Statistický obzor. 40, 9, 385, 1960. — 23. Statistická ročenka. 1961. — 24. Mysliveček F.: Zemědělská ekonomika. 6, 9/10, 741, 1960. — 25. Lom F.: Zprávy Ústavu zem. ekonomiky. Brno 1948, č. 16; Naturální (žitné) jednotky - nepubl. — 26. Rannak E.: Učonnýje zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta, vypusk 97. Tartu 1960, str. 90. — 27. Poupa O.: Tvorba, 27, 8, 182, 1962. — 28. Zápotocký V.: Statistické zprávy. 4/1961, str. 148.

К вопросу соотношения сельскохозяйственного производства и питания населения

Теоретической точкой зрения изучения соотношений сельскохозяйственного производства и питания населения является основной экономический закон социализма и общая закономерность отношений между производством и потреблением. Логическим последствием этих обоих основных положений является требование глубоких знаний материальных потребностей, которые производство должно удовлетворять. Потребность в питании мы можем определять, как потребность энергии и питательных веществ неизбежную для человеческого организма. Эту потребность мы можем выразить как теоретически согласно медицинским исследованиям, так и на основе потребления продуктов. Следовательно, если мы хотим осуществить требование глубоких знаний потребностей, которые сельскохозяйственное производство должно прежде всего удовлетворять, мы должны знать теоретическую потребность питания и потребление продуктов. Оба эти момента должны стать предметом экономических анализов так же, как и питательная ценность продуктов. Это означает помимо другого, что они должны быть отражены в сельскохозяйственном производстве.

Поэтому в первую очередь обсуждена проблематика теоретической потребности питания и ее экономическое применение. Далее мы занимаемся вопросами потребления продуктов — определением понятия, методами получения данных этого потребления и методами их оценки. При помощи этих приемов мы рассматриваем развитие нашего потребления продуктов. В дальнейшей части мы обсуждаем проблематику сельскохо-

зяйственного производства с точки зрения питания населения. Нами изучается действие сельскохозяйственного производства на потребление продуктов, обосновывается необходимость составления питательного баланса сельскохозяйственного производства; учитываем объем и структуру сельскохозяйственного производства, качество сельскохозяйственных продуктов и их ценообразование. На основе этих рассуждений нами оценивается современное положение нашего сельскохозяйственного производства.

Zum Problem der Beziehung zwischen landwirtschaftlicher Produktion und Ernährung der Bevölkerung

Bei der Prüfung der Beziehung zwischen der landwirtschaftlichen Produktion und der Ernährung der Bevölkerung bildet den theoretischen Ausgangspunkt das ökonomische Grundgesetz des Sozialismus und die allgemeine Gesetzmäßigkeit der Beziehung zwischen Produktion und Konsumtion. Die logische Folge dieser beiden grundlegenden Gedanken ist die Forderung nach einer gründlichen Kenntnis der materiellen Bedürfnisse, welche die Produktion befriedigen soll. Den Bedarf an Ernährung können wir als einen für den menschlichen Organismus unerläßlichen Energie- und Nährstoffbedarf definieren. Diesen Bedarf können wir einmal theoretisch auf Grund der ärztlichen Forschungsarbeiten, zum andern auf Grund des Lebensmittelverbrauchs veranschaulichen. Wenn wir die Forderung nach einer gründlichen Kenntnis der von der landwirtschaftlichen Produktion in erster Reihe zu befriedigenden Bedürfnisse erfüllen wollen, müssen wir den theoretischen Bedarf an Ernährung und den Lebensmittelverbrauch kennen. Diese beiden Momente müssen, ebenso wie der Nährwert der Lebensmittel, den Gegenstand ökonomischer Betrachtungen bilden. Das heißt u. a., daß sie sich in der landwirtschaftlichen Produktion widerspiegeln müssen.

Es wird daher zuerst die Problematik des theoretischen Bedarfs an Ernährung und ihre ökonomische Applikation behandelt. Des weiteren befassen wir uns mit den Fragen des Lebensmittelverbrauchs — mit der Festlegung des Begriffes, mit den Methoden zur Erwerbung von Daten über diesen Verbrauch und mit den Methoden der Auswertung der Daten. Mit Hilfe dieser Verfahren analysieren wir die Entwicklung unseres Lebensmittelverbrauchs. Im folgenden Teil der Arbeit behandeln wir die Problematik der landwirtschaftlichen Produktion vom Gesichtspunkt der Ernährung der Bevölkerung. Wir beobachten die Einwirkung der landwirtschaftlichen Produktion auf den Lebensmittelverbrauch, begründen die Notwendigkeit der Aufstellung von Nährwertbilanzen der landwirtschaftlichen Produktion, wir ziehen den Umfang und die Struktur der landwirtschaftlichen Produktion, die Qualität der landwirtschaftlichen Produkte und die Bildung ihrer Preise in Betracht. Auf Grund aller dieser Erwägungen bewerten wir sodann den gegenwärtigen Stand unserer landwirtschaftlichen Produktion.

La question du rapport de la production agricole à l'alimentation de la population

La base théorique de l'expérimentation relative au rapport de la production agricole à l'alimentation de la population doit être cherchée dans la loi économique fondamentale du socialisme et dans le rapport général qu'il y a entre la production et la consommation. La conséquence logique de ces deux idées principales est la né-

cessité d'une connaissance profonde des besoins matériels que la production est appelée à contenter. Le besoin en aliments peut être défini comme le besoin en énergie et en matières nutritives absolument nécessaires à l'organisme humain. Ce besoin, nous pouvons l'exprimer d'une part à titre théorique d'après les recherches médicales, d'autre part en se basant sur la consommation des aliments. En voulant, par conséquent, répondre à la nécessité d'une connaissance profonde des besoins, que la production agricole est appelée à contenter en premier lieu, nous devons connaître le besoin théorique alimentaire et la consommation des aliments. Il faut, en effet, que tous ces deux facteurs deviennent l'objet des considérations économiques aussi bien que la valeur nutritive des aliments, ce qui signifie, entre autre, qu'on doit compter avec eux dans la production agricole.

C'est pourquoi on traite tout d'abord les problèmes du besoin théorique en aliments et son application économique. Ensuite on s'occupe des questions de la consommation des aliments — de la définition de notion, des méthodes d'acquisitions des données relatives à cette consommation et des méthodes de leur évaluation. C'est en s'appuyant sur ces procédés que nous examinons le développement de notre consommation alimentaire. Dans la partie ultérieure, nous traitons des problèmes de la production agricole du point de vue de l'alimentation de la population. Nous suivons l'influence de la production agricole sur la consommation des aliments, nous justifions la nécessité de dresser des bilans nutritifs de la production agricole, nous prenons en compte le volume et la structure de la production agricole, la qualité des produits agricoles et la fixation de leurs prix. C'est en s'appuyant sur ces considérations que nous évaluons l'état présent de notre production agricole.

Contribución a la cuestión de las relaciones entre la producción agrícola y la nutrición de los habitantes del país

El punto de partida teórico sobre la investigación de la relación entre la producción agrícola y el abastecimiento de la población es la ley fundamental económica del socialismo y la relación legítima común entre la producción y el consumo. La consecuencia lógica de ambas ideas básicas es la exigencia de los conocimientos profundos sobre las necesidades materiales que la producción tiene que satisfacer. Podemos definir la necesidad de comestibles como la necesidad de la energía de materias alimenticias, imprescindible para el organismo humano. Esta necesidad se puede expresar teóricamente, según las investigaciones médicas o a base de la necesidad de los comestibles. Si queremos, pues, realizar las exigencias de los profundos conocimientos de las necesidades que tiene que satisfacer ante todo la producción agrícola, tenemos que conocer teóricamente la necesidad de alimentos y la necesidad de comestibles. Estas dos necesidades se tienen que convertir en objeto de consideraciones económicas de igual modo que el valor alimenticio de los comestibles. Entre otro, esto significa que deben de ser proyectados en la producción agrícola.

Por esto se analizan primeramente los problemas sobre las necesidades teóricas alimenticias y sus aplicaciones económicas. Además, nos dedicamos a las cuestiones de necesidad de comestibles — en consideración limitada, con los métodos obtenidos damos a estas necesidades y métodos el valor que tienen. Con ayuda de estos procedimientos analizamos la evolución de nuestra necesidad de comestibles. En la parte siguiente tratamos la problemática de la producción agrícola desde el punto de vista de las necesidades alimenticias de la población. Analizamos los efectos de la pro-

ducción agrícola en la necesidad de comestibles, justificamos la necesidad de realizar un balance nutritivo de la producción agrícola, reflexionamos sobre el volumen y la estructura de la producción agrícola, la calidad de los productos agrícolas y la forma de sus precios. A base de estas consideraciones valoramos el estado actual de nuestra producción agrícola.

Vliv pracovních sil, jejich věkové struktury a kvalifikace na další rozvoj zemědělské výroby

Влияние рабочей силы, ее возрастной структуры и квалификации на дальнейшее
развитие сельскохозяйственного производства

Einfluß der Arbeitskräfte, ihrer Alterszusammensetzung und Qualifikation auf die
weitere Entfaltung der landwirtschaftlichen Produktion

Inž. Jan BRUTHANS

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha

V současné době, kdy socializace zemědělské výroby je prakticky skončena, jsou vytvořeny základní předpoklady pro rychlý rozvoj výrobních sil v zemědělství. Výrobní síly jsou výrobní prostředky a lidé, kteří je uvádějí do pohybu a vyrábějí materiální statky. Proto je třeba zabezpečit další rozvoj zemědělské výroby dostatečným počtem pracovních sil s potřebnou věkovou strukturou. To si vyžaduje vyjasnit základní tendence vývoje počtu a struktury pracovních sil v našem zemědělství v posledních letech i s perspektivou do roku 1970, kdy úroveň zemědělské výroby má být pozvednuta na úroveň průmyslové výroby.

Současný rozvoj průmyslové výroby vyžaduje zvyšovat počet pracovních sil v průmyslu; přeměna ve vysoce průmyslový stát se projevuje odlivem pracovních sil ze zemědělství do průmyslu a do ostatních odvětví.

Prudký pokles počtu pracujících v zemědělství v prvních poválečných letech byl důsledkem odsunu Němců (po skončení druhé světové války bylo odsunuto asi

I. Počet trvale činných pracovníků v zemědělství v letech 1930—1961

Rok	Počet pracovníků v zemědělství vč. STS v tisících	Index	
		1930 = 100	1946 = 100
1930	3277	100	128
1946	2565	78	100
1950	1922	59	75
1955	1893	58	74
1960	1386	42	54
1961	1322	40	52

II. Ukazatelé hospodaření JZD, roztržiděných podle výše hrubé zemědělské produkce

Ukazatel	Řepářská JZD s HZP v roce 1961 na 1 ha z. p. v Kčs			
	do 6000	6101-8000	nad 8000	Ø
a) v absolutních číslech				
počet JZD	417	968	505	1944
pracovníků připadajících na 100 ha z. p.	20,4	23,8	28,6	23,8
počet PJ na 1 ha z. p.	100	113	140	119
hektarové výnosy v q:				
pšenice	28,0	32,5	36,6	32,5
cukrovky	260,5	304,1	339,3	306,6
brambor	70,6	95,5	125,6	96,7
kukuřice na siláž	228,9	258,2	310,7	263,4
seno z luk	34,8	42,1	49,1	40,5
na 100 ha z. p. připadá krav	29,9	34,6	37,8	34,2
na 1 ha o. p. připadá prasat	93,9	106,7	121,5	107,2
produkce mléka v l na 1 ha z. p.	519	667	832	668
tržní produkce vepřového masa na 1 ha orné půdy, v kg	85	100	116	100
HZP v Kčs na 1 ha zemědělské půdy				
z rostlinné výroby	3302	4356	5700	4403
z živočišné výroby	2607	3326	4063	3315
celkem	5909	7682	9763	7718
hodnota PJ v Kčs	17,86	21,16	23,95	21,22
b) v indexech (Ø všech JZD = 100)				
pracovníků připadajících na 100 ha z. p.	86	100	120	
počet PJ na 1 ha z. p.	92	100	118	
hektarové výnosy v q:				
pšenice	86	100	113	
cukrovky	85	99	111	
brambor	73	99	130	
kukuřice na siláž	87	98	118	
seno z luk	86	104	121	
na 100 ha z. p. připadá krav	87	101	111	
na 1 ha o. p. připadá prasat	88	100	113	
produkce mléka v l na 1 ha z. p.	78	100	125	
tržní produkce vepřového masa na 1 ha o. p., v kg	85	100	116	
HZP v Kčs na 1 ha z. p.				
z rostlinné výroby	75	99	129	
z živočišné výroby	79	100	123	
celkem	77	99	126	
hodnota PJ v Kčs *	84	100	113	

340 000 osob německé národnosti, činných v zemědělství), značná část, zejména mladších věkových skupin, zemědělského obyvatelstva odcházela do průmyslu, aby uhradila jak odsunuté průmyslové dělnictvo německé národnosti, tak zvýšenou potřebu pracovních sil, vyvolanou mohutným rozvojem našeho průmyslu.

Další výrazný pokles počtu trvale činných osob v zemědělství po roce 1955 souvisí s průběhem socializace našeho zemědělství; při rychlém tempu združstevnění se nepodařilo převést do družstev dostatečný počet pracovníků. Značná část mužských pracovníků, a to opět zejména mladších věkových skupin, přešla do jiných odvětví národního hospodářství a rovněž značná část žen zůstala v domácnosti.

Značný úbytek pracovních sil ze zemědělství nepříznivě ovlivnil intenzitu zemědělské výroby. Četné výsledky různých šetření i sumarizace ročních výkazů družstev ukazují, že největší intenzity výroby dosahují ta družstva, která jsou lépe vybavena pracovními silami. Přitom se ukazuje, že tato družstva vyplácejí nejvyšší odměny za pracovní jednotky. Tím hmotně zainteresovávají pracovníky na zvyšování výroby, což má příznivý vliv i na zvyšování pracovní účasti ve výrobě.

Tuto skutečnost potvrzují v tabulce II uvedení ukazatelé hospodaření družstev z řepařské oblasti v českých krajích z roku 1961. Obdobné je to i v ostatních výrobních oblastech.

Odchod mladých pracovních sil ze zemědělství postupně zhoršoval věkovou strukturu osob trvale činných v zemědělství, jak ukazuje tabulka III.

III. Podíl věkových skupin z celkového počtu trvale činných osob v zemědělství

Rok	Věkové skupiny v rozmezí let			
	15—19	20—49	50—59	60 a více
1936	13,3	59,0	14,6	13,1
1. II. 1956	7,8	53,5	24,2	14,5
1. II. 1960	5,4	51,0	27,8	15,8
1. II. 1962	4,2	47,8	28,9	19,1

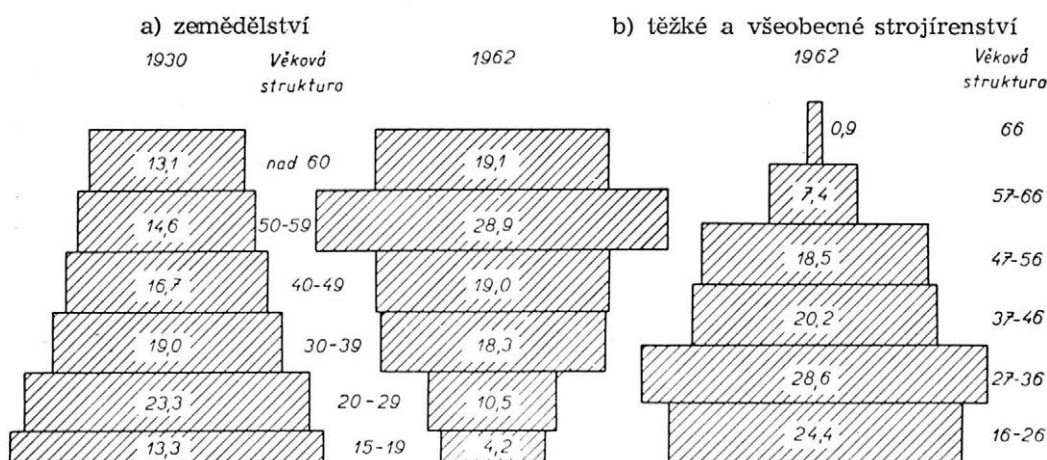
V poválečném období se postupně přesouvali pracovníci mladších věkových skupin do skupin starších. V předválečném období tvořili pracovníci nejproduktivnějšího věku plných 72 % z celkového počtu trvale činných osob, kdežto k 1. únoru 1962 kleslo jejich zastoupení na 52 %. Naproti tomu podíl pracovníků starších 50 let se podstatně zvýšil z 27,7 % na 48 %. To znamená, že téměř polovina všech osob trvale činných v zemědělství je již v méně produktivním věku nad 50 let.

Věkové složení stálých pracovníků se stává velmi vážným problémem, neboť přes všechna opatření se věková struktura pracujících v zemědělství z roku na rok neustále zhoršuje. Dokonce tempo zhoršování v posledních letech se zrychluje vlivem silných starších věkových skupin a neplněním plánovaného nábory mládeže.

Nynější narušená věková struktura trvale činných osob v zemědělství neodpovídá potřebám naší socialistické velkovýroby, brzdí plánovaný růst intenzity výroby a produktivity práce; současně nepříznivě ovlivňuje tempo zavádění nových technologií a nové soustavy v zemědělství. Pokroková technologie a technika jsou

závislé na člověku, na jeho vztahu k práci a na jeho způsobu myšlení. Právě u starších pracovníků je obtížné změnit starý způsob myšlení, který je tak vážnou brzdou rozvoje našeho zemědělství. Zejména u žen jde o vážný problém; ženy vyššího věku se sníženou výkonností dělají často většinu prací v rostlinné a živočišné výrobě, jejich způsob a tempo prací mnohdy rozhodují o tom, jak a kdy budou jednotlivé pracovní operace dokončeny, což se nakonec projeví v intenzitě výroby i v produktivitě práce.

Nepříznivou věkovou strukturu pracujících v zemědělství nejlépe osvětluje diagram 1.

1. Věková struktura osob trvale činných a) v zemědělství a b) v těžkém a všeobecném strojírenství

Předválečnou věkovou strukturu osob trvale činných v zemědělství představuje zdravý „strom“ s dobrou základnou mládeže. Naproti tomu současná věková struktura vytváří „strom“ obrácený, s nedostatečnou základnou mladších věkových skupin.

V předválečném zemědělství převládali mladší pracovníci v nejproduktivnějším věku do 40 let (56 %), kdežto v současně době tvoří tito pracovníci již jenom jednu třetinu.

Naproti tomu věkové rozvrstvení pracovníků v těžkém a všeobecném strojírenství je podstatně příznivější, neboť mladší věkové skupiny do 40 let tvoří zde téměř tři čtvrtiny.

Má-li se úroveň zemědělství vyrovnat úrovni průmyslu, je třeba především zlepšit věkovou strukturu pracujících v zemědělství tak, aby se podobala struktuře pracujících v průmyslu.

Generační problém stálých pracovníků v zemědělství není ve všech sektorech stejný. Nejtěživější je ve družstvech a v soukromém sektoru. U pracovníků státních statků je věková struktura příznivější, neboť podíl pracovníků ve věku do 40 let činí 48 % z celkového stavu pracovníků proti 30 % ve družstvech. Podíl mužů starších 60 let činí u státních statků 12,5 %, u družstev 25,5 %, a žen 7,2 % proti 14,3 % ve družstvech. Velké rozdíly věkové struktury jsou mezi jednotlivými kraji a největší rozdíly by se ukázaly mezi jednotlivými družstvy.

Značné rozdíly v průměru českých krajů a Slovenska ukazují výsledky soupisu k 1. únoru 1962 (tabulka IV).

IV. Odhad podílu osob do 40 let z celkového počtu trvale činných v celém zemědělství

Území	Muži	Ženy	Celkem
České kraje	33,3	31,3	32,2
Slovensko	31,3	38,1	34,2
ČSSR	32,4	33,5	33,0

Posuzujeme-li současnou věkovou strukturu osob trvale činných v celém zemědělství odděleně v českých krajích a na Slovensku, je podíl mladších osob trvale činných v neproduktivnějším věku u mužů v českých krajích příznivější než na Slovensku. U žen je tomu naopak.

Je třeba ještě poukázat na dnešní poměr počtu mužů a žen z hlediska perspektivní mechanizace. Nová soustava strojů vyžaduje dostatečný počet kvalifikovaných pracovníků, především mužů.

Vzájemný poměr počtu mužů a žen v družstevním sektoru je podstatně jiný v českých krajích než na Slovensku, jak ukazuje tabulka V.

V. Podíl mužů a žen z celkového počtu trvale činných osob v JZD

Území	Muži	Ženy	Celkem
	%		
České kraje	42,9	57,1	100
Slovensko	58,8	41,2	100
ČSSR	47,7	52,3	100

Podíl počtu mužů v českých krajích je velmi nepříznivý, kdežto na Slovensku je tomu naopak.

Plné využívání zemědělských strojů, zejména traktorů, předpokládá dostatek mladších kvalifikovaných pracovníků. Poměr počtu mužů a žen v neproduktivnějším věku u družstev ukazuje tabulka VI.

Poměr počtu mužů v mladších neproduktivnějších skupinách k celkovému počtu osob trvale činných se neustále zhoršuje i na Slovensku, což svědčí o tom, že

VI. Podíl mužů a žen trvale činných v zemědělství v neproduktivnějším věku do 40 let v sektoru JZD

Území	Muži	Ženy	Celkem
	%		
České kraje	43,2	56,8	100
Slovensko	52,0	48,0	100
ČSSR	46,0	54,0	100

odchod pracovníků v produktivním věku do jiných odvětví národního hospodářství je na Slovensku rychlejší než v českých krajích.

Dnešní věková struktura stálých pracovníků v zemědělství bude se nepříznivě projevovat i v příštích letech, tak jak budou starší věkové skupiny pracovníků dožít. K posouzení dalšího vývoje věkové struktury byl učiněn perspektivní odhad „zbylého kmene“, tj. zbylého stavu dnešních pracovníků v příštích letech 1965 a 1970 za těchto předpokladů:

1. Byl odhadnut přirozený úbytek pracovníků na základě koeficientů dožití.

2. Byl stanoven úbytek pracovníků, vzniklý invalidizací, pomocí koeficientů invalidity.

3. Dále byl uvažován odchod pracovníků v produktivním věku do jiných odvětví národního hospodářství asi v tom počtu, jak je předpokládán v celkové bilanci pracovních sil.

Výpočet byl učiněn za české a slovenské kraje odděleně pro muže a ženy, a to ve dvou variantách. V první variantě se uvažovala horní hranice produktivního věku trvale činných mužů 65 let a žen 60 let. Tato zvolená hranice práce schopného věku znamená v podstatě výhodnější podmínky pro reprodukci pracovních sil v tom smyslu, že počet pracovních sil, které je třeba nahrazovat, bude menší. Nelze však zapomínat, že tato hranice sice zahrnuje práce schopné pracovníky, ale již se sníženou výkonností.

Ve druhé variantě byla uvažována horní hranice produktivního věku mužů 60 let a žen 55 let.

Výsledky výpočtů ukazují, že z dnešního stavu pracovních sil (tj. asi 1 300 000 osob) by v roce 1970 zůstalo v zemědělství podle uvažované první varianty 670 000 pracovníků. Na snížení tohoto stavu pracovníků se podílí jednak přirozený úbytek pracovníků, ve větší míře však odchod pracovníků do invalidity a v největší míře přesun pracovníků nad horní hranici produktivního věku (v daném případě u mužů nad 65 let a u žen nad 60 let). S pracovníky nad horní hranici produktivního věku lze počítat jen jako s pracovníky pomáhajícími.

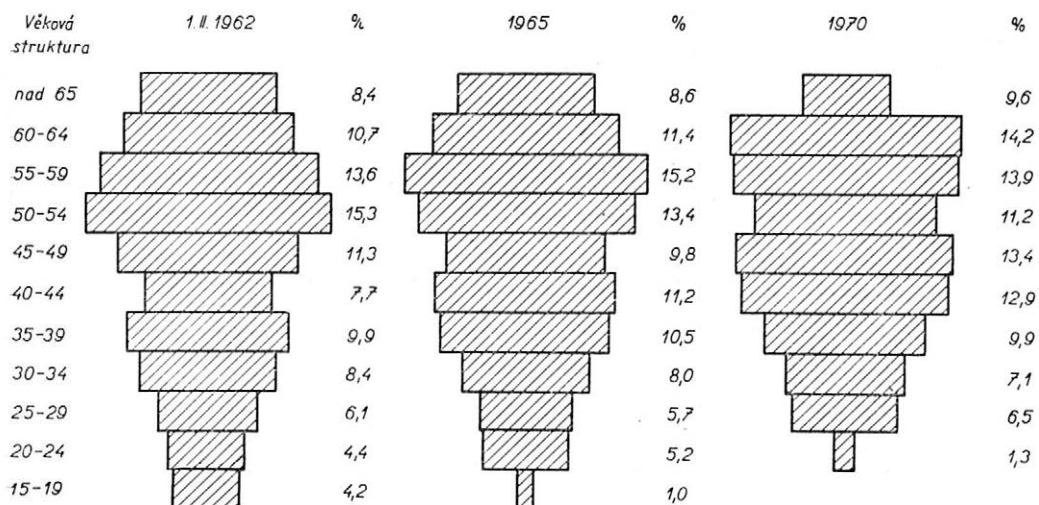
Ve druhé variantě by zůstalo v produktivním věku ke konci roku 1970 jenom 550 000 trvale činných pracovníků. Ze současného stavu pracovních sil nastane stejný pokles počtu pracovníků přirozeným úbytkem a invalidizací, avšak s ohledem na uvažované snížení horní hranice produktivního věku (u mužů nad 60 let a žen nad 55 let), zůstává v takto vymezeném věku daleko menší počet pracovníků. Pracovníky nad stanovenou horní hranici produktivního věku považujeme v této úvaze za pracovníky pomáhající ke krytí sezónních špiček.

Do konce roku 1970 by tedy došlo k pronikavé deformaci věkové struktury, jak je znázorněno v diagramu 2. Ve zbylém kmenu budou nejpočetnější skupiny ve věku nad 55 let.

Nepříznivou věkovou strukturu pracovních sil v zemědělství bude nutno zlepšovat především nábořem mládeže. Za předpokladu uvažovaného ročního náboru mládeže ve výši 40 000 osob do r. 1970 a za předpokladu, že získaná mládež setrvá v zemědělství a nedojde k přesunu pracovníků do jiných odvětví národního hospodářství, budou posíleny věkové skupiny mladší 25 let.

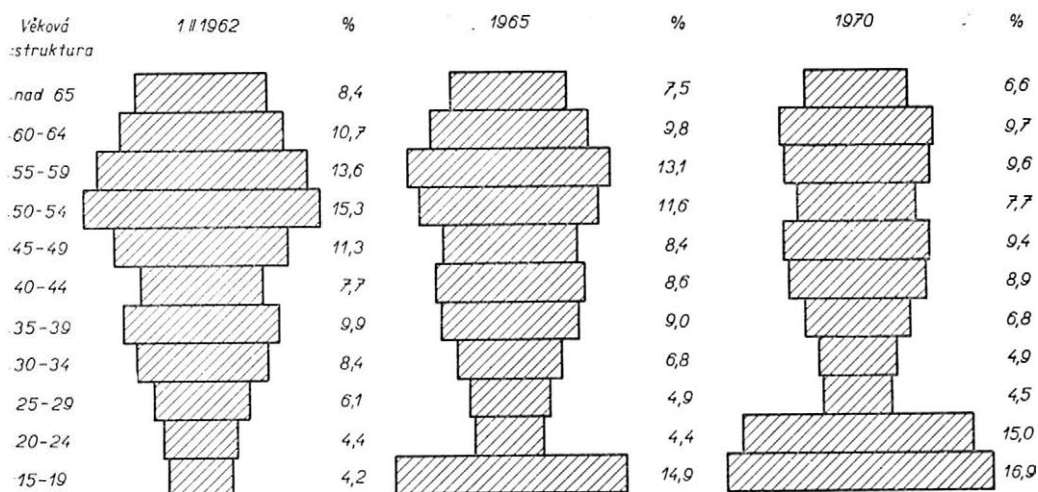
Věkovou strukturu, k jaké by došlo po přísunu mládeže, názorně ukazuje diagram 3. I když budou pracovní síly v zemědělství posíleny stálým přílivem mládeže, bude věková struktura stálých pracovníků velmi nerovnoměrná.

Za předpokladu, že by došlo k dalšímu odchodu pracovníků v produktivním věku do jiných odvětví národního hospodářství, zůstal by v zemědělství nedostačující počet pracovníků, a to ještě s velmi narušenou věkovou strukturou. Tento zhoršený stav ukazuje diagram 4.

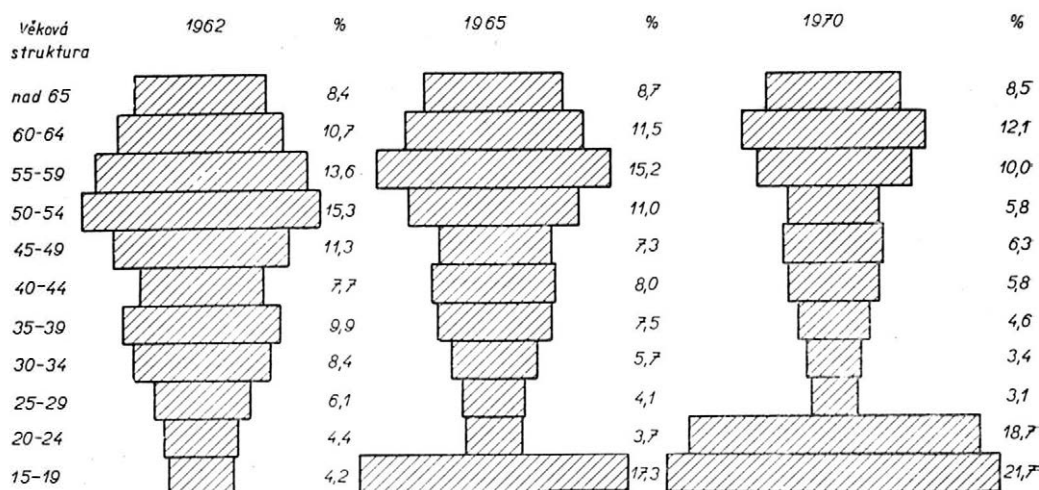

2. Věková struktura osob trvale činných v zemědělství (1965 a 1970 zbylý kmen)

Počet pracovních sil v zemědělství však ještě nevystihuje krytí potřeby práce, neboť jednotliví pracovníci mají s ohledem na věkovou strukturu a poměr počtu mužů a žen nerovnoměrnou pracovní účast, vyjádřenou pracovním časem. Proto bude vhodné při statistických šetřeních zjišťovat vedle počtu pracovních sil i počet odpracovaných hodin. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky vyšetřil pracovní účast jednotlivých pracovníků v několika vybraných družstvech. Uvedený příklad dvou družstev z řepářské výrobní oblasti ukazuje, jak věková struktura trvale činných, poměr počtu mužů a žen i doba jejich práce spolu souvisí a jak může být ovlivněn i stupeň mechanizace. Jde o družstvo Kačice v okrese Kladno, které dosahuje vysoké intenzity výroby, a družstvo Prasek v okrese Hradec Králové, rovněž s vysokou intenzitou výroby. JZD Kačice má méně narušenou věkovou strukturu trvale činných pracovníků než JZD Prasek, jak ukazuje tabulka VII.

3. Věková struktura osob trvale činných v zemědělství při pomítnutí náboru mládeže a neuvažuje se odchod pracovníků do j. odvětví nár. hospodářství

4. Věková struktura osob trvale činných v zemědělství při promítnutí nábory mládeže a odchodu pracovníků do jiných odvětví národního hospodářství

VII. Podíl trvale činných pracovníků v produktivním věku do 50 let z celkového jejich počtu a jimi odpracovaný podíl z celkového počtu hodin

Věková skupina	Kačice		Prasek	
	trvale činní	odpracované hodiny	trvale činní	odpracované hodiny
	v %			
a) muži				
do 50 let	64,1	65,3	41,1	43,4
nad 50 let	35,9	34,7	58,9	56,6
	100,0	100,0	100,0	100,0
b) ženy				
do 50 let	59,4	59,3	43,3	44,8
nad 50 let	40,6	40,7	46,7	55,2
	100,0	100,0	100,0	100,0

JZD Kačice má příznivější věkovou strukturu jak trvale činných mužů, tak žen, a nejvíce prací vykonávají pracovníci v produktivním věku do 50 let. Vliv lepší věkové struktury pracovníků se velmi výrazně projevil i v tom, že v Kačicích činila spotřeba pracovních hodin na hektar zemědělské půdy 474 hodin, kdežto v Prasku 660 hodin.

Relativní dostatek mladých pracovních sil v Kačicích (v porovnání s Praskem) umožnil také zavedení vyššího stupně mechanizace, zejména namáhavých úkonů v rostlinné výrobě, i zdokonalování organizace práce, projevil se v nižší po-

třebě pracovních sil a tím i ze zvýšené produktivity práce. Počet trvale činných pracovníků na 100 ha zemědělské půdy činil v JZD Kačice 8,6 mužů a 11,1 žen, kdežto v JZD Prasek 11,7 mužů a 14,4 žen. Mimoto obsah prací, vykonávaný pomáhajícími ženami, byl v JZD Prasek podstatně vyšší, jak ukazuje tabulka VIII.

VIII. Podíl hodin odpracovaných ženami

Pracovnice	JZD Kačice	JZD Prasek
	%	
trvale činné	88,2	86,2
pomáhající	11,8	13,8
	100,0	100,0

Uvedené příklady potvrzují nepříznivý vliv narušení věkové struktury trvale činných osob v zemědělství. Ve většině družstev se získává jen malá úspora práce vlivem neúplné mechanizace, a naopak, nedostatek mladých sil je brzdou zvýšené mechanizace a jejího plného využití.

Z á v ě r

V československém zemědělství se počet pracovníků rychle zmenšuje. Naproti tomu potřeba živé práce se jen pomalu snižuje vlivem nekomplexní mechanizace, nedostačující organizace práce a dosud nevyhovujícímu způsobu organizace výroby. V příštích letech při postupném upevňování socialistické velkovýroby, při zavádění nových úplných soustav strojů, při specializaci a koncentraci výroby se potřeba pracovních sil začne snižovat rychlejším tempem.

Současně však nastane rychlý úbytek pracovních sil vlivem odchodu velkého počtu pracovníků ve vyšších věkových skupinách z pracovního procesu.

Deformovaná věková struktura se již nyní projevuje a v budoucnu by se mohla ještě výrazněji projevit sníženou výkonností dnešního stavu pracovních sil v zemědělství, neboť výkonnost při fyzické práci a použitelnost pracovníků při zvýšené mechanizaci je značně závislá na věku pracujících.

Dokud nebudou posíleny skupiny mladších, plně výkonných pracovníků v zemědělství, dotud:

a) bude značná potřeba pracovních sil, neboť převládají ne zcela plně výkonní starší a přestárlé skupiny žen i mužů,

b) se bude pracovnímu tempu plně nevýkonných pracovních sil přizpůsobovat tempo většiny pracovníků v zemědělství,

c) práce nebudou vykonávány v optimálních agrotechnických lhůtách, což se bude projevovat ve výši hektarových výnosů a nebude možno účinně snižovat dosud značné ztráty vznikající jak v množství, tak i v jakosti výrobků,

d) bude zavádění osvědčených pokrokových technologií a techniky pomalé a nebude plně možno využívat novodobé soustavy strojů,

e) pracovní tempo, neúměrné novým výkonným strojům, neumožní žádoucí zvyšování produktivity práce, a tím také výhledové snižování pracovní doby v zemědělství na úroveň průmyslu. Snížením pracovní doby v zemědělství se zde rozumí snížení celoročního fondu pracovní doby. Rostlinná výroba se svou sezónní potřebou práce vyžaduje zvýšeného pracovního úsilí v dobách pracovních vrcholů. A právě zde může být dočasně pracovní vypětí výkonných mladších pracovníků vyšší než u osob starších a přestárlých.

Z uvedených hledisek je nutno posuzovat nynější stav pracovních sil v zemědělství a urychleně zjednat nápravu. Plánovaný růst zemědělské výroby, produktivity práce a odstraňování rozdílů mezi pracovními silami v zemědělství a průmyslu vyžaduje ozdravení věkové struktury pracovníků v zemědělství, neboť jsou, obrazně řečeno, rubem i lícem jedné mince. Přílivem mladých pracovních sil do zemědělství, a to kvalifikovaných, zapracovaných a znalých prací s pokrokovými mechanizačními prostředky i jejich údržby v dobře vybavených opravárnách, bude dán hlavní předpoklad růstu naší socialistické zemědělské velkovýroby. Mladí pracovníci již plně využijí pokrokové techniky a technologie a při stížených podmínkách způsobených měnicími se vlivy povětrnostními. Pak také jejich odměňování a ostatní pracovní podmínky mohou a nakonec musí být na stejné úrovni jako v průmyslu. Kádry mladších výkonných pracovníků zjednávají předpoklad výhledového zkracování průměrné denní pracovní doby z osmi na sedm i na šest hodin. Samozřejmým předpokladem budou také větší teoretické a praktické znalosti vedoucích kadrů.

K objektivnímu posouzení plánovaného řízení reprodukčního procesu pracovních sil v družstevním sektoru je nutné vypracovat perspektivní plány potřeby pracovních sil v každém družstvu s ohledem na věkovou strukturu a kvalifikaci.

Влияние рабочей силы, ее возрастной структуры и квалификации на дальнейшее развитие сельскохозяйственного производства

В чехословацком сельском хозяйстве число работников быстро сокращается. Напротив, потребность в живом труде снижается лишь незначительно под влиянием некомплексной механизации, недостаточной организации труда и до сих пор неудовлетворительного способа организации производства. В будущие годы при постепенном укреплении социалистического крупного производства при внедрении новых укомплектованных систем машин, при специализации и концентрации производства потребность в рабочей силе начнет снижаться более скорыми темпами.

Одновременно, однако, настанет быстрая убыль рабочей силы под влиянием ухода большого числа работников высших возрастных групп из трудового процесса.

Деформированная возрастная структура сказывается уже теперь, а в будущем она могла бы проявиться еще сильнее сниженной производительностью состояния рабочей силы в сельском хозяйстве, так как производительность при физическом труде и применимость работников при повышенной механизации в значительной степени зависят от возраста работников.

До тех пор пока не будут укреплены группы младших, полностью трудоспособных работников в сельском хозяйстве,

а) потребность в рабочей силе будет значительна, так как преобладают не полностью трудоспособные старшие и престарелые группы женщин и мужчин,

б) к рабочим темпам работников с частичной иструдоспособностью приспособляются темпы большинства работников в сельском хозяйстве,

в) рабочие операции не будут проводиться в оптимальные агротехнические сроки, что проявится в высоте погектарных урожаев, и нельзя будет эффективно снижать значительные до сих пор потери, возникающие как в отношении количества, так и качества продуктов,

г) внедрение проверенных передовых технологий и техники будет медленнее и нельзя будет полностью использовать современные системы машин,

д) рабочие темпы, несообразные с новыми производительными машинами, не позволят требуемого повышения производительности труда, а таким образом и перспективного сокращения рабочего времени в сельском хозяйстве до уровня промышленности. Под сокращением рабочего времени в сельском хозяйстве понимается снижение общего фонда рабочего времени. Растениеводство со своей сезонной потребностью в рабочей силе требует повышенного трудового усилия в периоды максимального рабочего напряжения. Именно в данном случае может быть временное рабочее напряжение полностью трудоспособных младших работников выше, чем старших и престарелых лиц.

С приведенных точек зрения необходимо оценивать нынешнее состояние рабочей силы в сельском хозяйстве и ускоренно добиться улучшения. Планируемый рост сельскохозяйственного производства, производительности труда и устранение различий между рабочей силой в сельском хозяйстве и в промышленности требует оздоровления возрастной структуры работников в сельском хозяйстве, так как, образно выражаясь, они представляют как одну, так и другую сторону медали. Приходом в сельское хозяйство молодых квалифицированных, опытных работников, знающих работу с передовыми средствами механизации и технический уход за ними в хорошо оборудованных мастерских, будет дана главная предпосылка роста нашего социалистического крупного сельскохозяйственного производства. Молодые работники уже полностью используют передовую технику и технологию даже при ухудшенных условиях, вызванных меняющимися влияниями погоды. Также их оплата и остальные рабочие условия могут и, наконец, должны быть на одинаковом уровне, как и в промышленности. Кадры младших полностью трудоспособных работников создадут условия перспективного сокращения среднего рабочего времени в день с 8 до 7 и даже до 6 часов. Естественной предпосылкой будут также более глубокие теоретические и практические знания руководящих кадров.

Для объективной оценки планируемого управления воспроизводственным процессом рабочей силы в кооперативном секторе необходимо разработать перспективные планы потребности в рабочей силе в каждом кооперативе с учетом возрастной структуры и квалификации.

Einfluß der Arbeitskräfte, ihrer Alterszusammensetzung und Qualifikation auf die weitere Entfaltung der landwirtschaftlichen Produktion

Die Anzahl der in der tschechoslowakischen Landwirtschaft Beschäftigten vermindert sich schnell. Der Bedarf an lebendiger Arbeit verringert sich im Gegensatz dazu nur langsam, infolge der nicht komplexen Mechanisierung, der unzureichenden Arbeitsorganisation und dem bisher nicht entsprechenden Verfahren der Organisation des Betriebes. In den nächsten Jahren wird sich bei fortschreitender Festigung der sozialistischen Großproduktion, durch die Einführung neuer vollständiger Maschinensysteme, durch die Spezialisierung und Konzentration der Produktion der Arbeitskräftebedarf in einem schnelleren Tempo verringern.

Gleichzeitig wird jedoch durch den Abgang einer größeren Anzahl von Mitarbeitern der höheren Altersgruppen aus dem Arbeitsprozeß eine schnelle Abnahme der Arbeitskräfte erfolgen.

Die deformierte Altersstruktur tritt bereits jetzt in Erscheinung und sie könnte in Zukunft in einer verminderten Leistungsfähigkeit des gegenwärtigen Arbeitskräftestandes in der Landwirtschaft noch stärker zum Ausdruck gelangen, denn die Leistung der Arbeitskräfte bei physischer Arbeit und ihre Verwendbarkeit bei erhöhter Mechanisierungsstufe hängt in hohem Grade von ihrem Alter ab.

Solange die jüngeren, voll leistungsfähigen Mitarbeitergruppen in der Landwirtschaft nicht verstärkt werden, solange

a) wird der Bedarf an Arbeitskräften bedeutend sein, denn die nicht voll leistungsfähigen älteren und überalterten weiblichen und männlichen Arbeitskräftegruppen werden überwiegen;

b) wird sich dem Arbeitstempo der nicht voll leistungsfähigen Arbeitskräfte das Tempo der Mehrzahl der in der Landwirtschaft Tätigen anpassen;

c) werden die Arbeiten nicht in den optimalen agrotechnischen Terminen durchgeführt werden, was in der Höhe der Hektarerträge zum Ausdruck gelangen wird und wird es nicht möglich sein, die bisherigen bedeutenden, in bezug auf Menge und Qualität entstehenden Verluste zu senken;

d) wird die Einführung der bewährten fortschrittlichen Technik und Technologie langsam vor sich gehen und wird es nicht möglich sein, die modernen Maschinensysteme voll auszulasten;

e) wird das den neuen leistungsfähigen Maschinen nicht entsprechende langsame Arbeitstempo die erforderliche Steigerung der Arbeitsproduktivität und damit auch die in der Perspektive vorgesehene Verkürzung der Arbeitszeit in der Landwirtschaft auf die Arbeitsdauer in der Industrie unmöglich machen. Unter Verkürzung der Arbeitszeit in der Landwirtschaft verstehen wir in diesem Falle die Verringerung des ganzjährigen Arbeitszeitfonds. Die pflanzliche Produktion mit ihrem saisonmäßigen Arbeitsbedarf erfordert in den Zeitabschnitten der Arbeitsspitzen eine erhöhte Arbeitsanstrengung. Gerade diese vorübergehende Arbeitsanspannung kann bei den voll leistungsfähigen jüngeren Arbeitskräften höher sein als bei den älteren und überalterten Personen.

Von den genannten Blickpunkten aus ist die gegenwärtige Arbeitskräftelage in der Landwirtschaft zu beurteilen und erweist sich eine schnelle Abhilfe als erforderlich. Das geplante Anwachsen der landwirtschaftlichen Produktion, der Arbeitsproduktivität und die Beseitigung der Unterschiede zwischen den Arbeitskräften in der Landwirtschaft und in der Industrie erfordert eine Gesundung der Altersstruktur der in der Landwirtschaft Tätigen, denn die Werk-tätigen in der Landwirtschaft und in der Industrie sind, bildlich ausgedrückt, Kopf- und Rückseite ein und derselben Münze. Der Zufluß junger Arbeitskräfte in die Landwirtschaft (und zwar qualifizierter, eingearbeiteter und mit den Arbeiten mit modernen technischen Hilfsmitteln zur Mechanisierung und ihrer Instandhaltung in gut ausgerüsteten Reparaturwerkstätten vertrauter Arbeitskräfte) wird die wichtigste Voraussetzung für das Wachstum unserer sozialistischen landwirtschaftlichen Großproduktion darstellen. Die jungen Landwirtschaftler werden bereits in vollem Maße, selbst in durch die wechselnden Witterungseinflüsse erschwerten Bedingungen die fortschrittliche Technik und Technologie anwenden und dann werden — und müssen — auch ihre Entlohnung und sonstigen Arbeitsbedingungen dem Niveau der Industrie entsprechen. Die Kader der jüngeren leistungsfähigen Arbeitskräfte werden auch die Voraussetzungen für die künftige Verkürzung der durchschnittlichen täglichen Arbeitszeit von 8 st auf 7 und auf 6 st schaffen. Eine selbstverständliche Voraussetzung werden die besseren theoretischen und praktischen Kenntnisse der leitenden Kader bilden.

Um die geplante Lenkung des Reproduktionsprozesses der Arbeitskräfte im genossenschaftlichen Sektor objektiv beurteilen zu können, ist es erforderlich, einen Perspektivplan des Arbeitskräftebedarfs in jeder Genossenschaft, unter Berücksichtigung der Alterszusammensetzung und Qualifizierung aufzustellen.

VYJADROVANIE RENTABILITY POLNOHOSPODÁRSKEJ VÝROBY

V ekonomickej literatúre i v rozborovej praxi socialistických poľnohospodárskych podnikov stretávame sa s celým radom terminologicky diferencovaných ukazovateľov, ktorými sa majú charakterizovať rôzne stránky hospodárskych výsledkov socialistického podniku. Podrobnejším skúmaním ich obsahu sa však ukáže, že mnohý z nich len odlišnou vonkajšou formou a teda aj odlišnou číselnou hodnotou opakuje ten istý obsah, charakterizovaný už iným, bežne zaužívaným ukazovateľom.

Na druhej strane rovnakým termínom sa označujú ukazovatele, ktoré síce v princípe sú odvodené od toho istého ekonomického vzťahu, od tej istej kategórie, ale v konkrétnej aplikácii sa viac alebo menej od tohto obsahu odchyľujú a svojou číselnou hodnotou skreslene informujú o kvantitatívnej stránke javu, ktorý podľa svojho pomenovania majú charakterizovať.

Vo svojom príspevku pokúsím sa konfrontovať obsah a funkciu jednak ukazovateľov používaných výslovne pre vyjadrovanie úrovne rentability hospodárskej činnosti socialistických poľnohospodárskych podnikov a jednak ukazovateľov, ktorí napriek svojmu rozdielnemu pomenovaniu vyjadrujú rovnaký vzťah ako miera rentability (tj. účinnosť vlastných nákladov vyjadrenú čistým dôchodkom podniku).

Medzi najbežnejších ukazovateľov, vyjadrujúcich relatívne efekt hospodárskej činnosti poľnohospodárskych podnikov, patria tí, ktorí vychádzajú z hodnoty hrubej produkcie. Z nich najčastejšie sa používa koeficient ekonomickej efektívnosti vlastných nákladov, ktorého obsahom je vzťah hrubej produkcie k jej vlastným nákladom $\frac{HP}{VN}$.

Niektorí autori odvodzujú z neho mieru rentability $\frac{HP - VN}{VN}$. Vzťah medzi oboma ukazovateľmi vysvetľuje Lom ⁽¹⁾ nasledovne:

„Ekonomická efektívnosť skúma teda vzťah hrubej produkcie k vlastným nákladom, naproti tomu rentabilita skúma vzťah čistého dôchodku podniku k vlastným nákladom. Ak znížime ekonomický koeficient hlavných výsledkov hospodárenia

o jednu, dostávame socialistickú rentabilitu.“

Inými slovami — rozdiel v ekonomickom obsahu oboch ukazovateľov možno redukovat' na matematickú diferenciu plus alebo mínus jedna. Ku spomenutým ukazovateľom možno priradiť ďalšieho, ktorý sa používa na štátnych majetkoch

ako tzv. nákladový podiel $\frac{VN}{HP}$. Ide o recipročnú hodnotu koeficientu ekonomickej efektívnosti.

Medzi týmito ukazovateľmi existujú presné matematické vzťahy a ak poznáme hodnotu jedného z nich, môžeme vypočítať hodnoty ostatných podľa nasledujúcich prevodových vzorcov:

1. Ukazovateľ ekonomickej efektívnosti:

$$A = \frac{HP}{VN} = B + 1 = \frac{C}{1};$$

2. ukazovateľ rentability:

$$B = \frac{HP - VN}{VN} = A - 1 = \frac{1}{C} - 1;$$

3. nákladový podiel:

$$C = \frac{VN}{HP} = \frac{1}{A} = \frac{1}{B + 1};$$

(K uvedeným ukazovateľom možno priradiť aj ukazovateľa $\frac{HP - VN}{HP}$, ktorý sa síce v praxi nevyskytuje, ale zásadne nemožno mať proti nemu námietky.)

Je evidentné, že tieto funkčné vzťahy sú odrazom rovnakého ekonomického obsahu všetkých troch ukazovateľov, skonštruovaných z rovnakých veličín HP a VN. Týmto obsahom je rôzne vyjadrený vzťah medzi hrubou produkciou a vlastnými nákladmi, v ktorom je súčasne zahrnutý aj vzťah diferencie HP — VN,

teda čistého dôchodku k vlastným nákladom výroby.

Rozdiel medzi nimi je iba v tom, že pri zmene vlastných nákladov a hrubej produkcie bude každý z ukazovateľov rôzne reagovať na zmenu relácie oboch veličín, bude vykazovať rôzny trend svojich hodnôt. Je teda len otázkou praktickej účelnosti a názornosti, ku ktorému z nich sa prikloníme, čiže ide čiste o vec konvencie, pri ktorej určitú úlohu hrá ekonomický návyk, schopnosť z hodnoty určitého ukazovateľa a jeho trendu posúdiť priaznivý alebo nepriaznivý vývoj alebo úroveň daného stavu.

Ak by sme sa rozhodli ukazovateľom $P - VN$

$\frac{P - VN}{VN}$ vyjadrovať úroveň rentability výroby, potom aj ostatné dva ukazovatele nie sú ničím iným ako charakteristikou rovnakého ekonomického javu, tej istej rentability. Ich používanie sa stáva zbytočné, pretože sú pleonazmom v sústave rozborových ukazovateľov k vyjadreniu výsledkov hospodárenia podniku.

*

Predošlé vývody vychádzajú z podmieneného predpokladu, že ukazovateľ $\frac{HP - VN}{VN}$

(a z neho odvodení aj ostatní ukazovatelia, konštruovaní z hodnôt hrubej produkcie a jej vlastných nákladov) vyjadruje úroveň rentability. Rozhodujúcou je však otázka, či tento vzťah možno považovať za adekvátny obsahu kategórie rentability a či súčasne tento vzťah môže plniť aj funkciu ukazovateľa, t. j. kvantitatívneho určenia rentability.

Obsahom rentability je tvorba nadvýrobku a jeho miera. Nadvýrobok však nie je priamo zistiteľný a zmerateľný, dokiaľ sa neosamostatnil. K tomu dochádza až vo sfére rozdeľovania, kde nadvýrobok — kategória výroby — nadobúda javovú formu čistého dôchodku — kategórie rozdeľovania. Inak povedané, čistý dôchodok je v peniazoch vyjadrený nadvýrobok a tým je súčasne jedinou informáciou o kvante tohto nadvýrobku. Preto rovnocennou formuláciou obsahu rentability je tvorba a miera čistého dôchodku, ktorý za súčasného stavu je jediným možným spôsobom vyjadrenia vyrobeného produktu pre spoločnosť.

Po kvantitatívnej stránke je čistý dôchodok absolútnym vyjadrením rentability. Naproti tomu miera rentability, vychádzajúca z tohto čistého dôchodku, je relatívnym vyjadrením rentability, v percentách vyjadrenou mierou vytvoreného čistého dôchodku. Z tohto obsahu čistého dôchodku a miery rentability sa odvozuje aj funkcia miery ren-

tability na úrovni podniku: merať ekonomický efekt jeho výrobných činností prostredníctvom realizovaného nadproduktu. Túto funkciu v podniku, na ktorej je postavené hospodárenie podľa chozrasčotu, nemôže plniť miera rentability, ak sa opiera o čistý dôchodok, ktorý nemá svoj zdroj výlučne v podniku vytvorenom nadprodukte (napr. tzv. užitý čistý dôchodok), teda nie je výsledkom ekonomického úsilia podniku. Konštrukcia ukazovateľa podnikovej rentability stráca svoj ekonomický zmysel, ak by metodologicky i prakticky pri konkretizovaní príslušných veličín nerespektovala uvedený vzťah čistého dôchodku podniku k hodnote nadvýrobku.

Pokiaľ sa pohybujeme v rovine abstrakcií a narábame s kategóriami, objektívnym výrazom obsahu rentability je vzťah $\frac{HP - VN}{VN} \cdot 100$. Problémy však vznikajú, len čo sa pre túto abstrakciu má

nájsť konkrétny adekvátny výraz na vyjadrenie podnikovej miery rentability. Z tejto abstrakcie ešte nevyplýva ako objektívna náležitosť metóda kvantitatívneho určenia hodnoty hrubej produkcie a jej vlastných nákladov. Ak sa naskytuje možnosť voľiť medzi niekoľkými metodickými postupmi pri konkretizácii jednotlivých veličín, ktoré ovplyvnia aj ich číselnú hodnotu a hodnotu miery rentability, potom vzniká otázka, ktorý z nich odráža reálnu skutočnosť a poskytuje objektívne meradlo výsledkov hospodárskej činnosti podniku.

Otázka je mimoriadne aktuálna pri zisťovaní rentability poľnohospodárskeho socialistického podniku, kde stojíme pred alternatívami: použiť hrubú produkciu s dodatkom „metódou hrubého obratu“, hrubú produkciu označovanú ako „finálna“ alebo hrubú produkciu, z ktorej sú vylúčené znovupoužitie výrobky vlastnej výroby i prikápené výrobné prostriedky poľnohospodárskeho pôvodu? A ďalej — ako oceňovať produkty zahrnuté do hrubej produkcie a ako oceňovať znovupoužitie výrobky pri výpočte vlastných nákladov hrubej produkcie?

Tieto všeobecne známe metodické problémy, teoreticky i prakticky rôzne riešené podľa účelu, majú pre prax rozhodujúci dosah, lebo každá z uvedených alternatív ovplyvňuje číselnú veľkosť čistého dôchodku v čitateli miery rentability alebo vlastných nákladov v menovateli jej vzorca, resp. oboch veličín súčasne; tým vytvára medzi nimi rôzny pomer, ktorý sa prejaví na hodnote ukazovateľa miery rentability. Nejde však len o formálne matematickú hodnotu

ukazovateľa, ale aj o jeho kvalitu, schopnosť vyjadriť objektívnu skutočnosť.

Je evidentné, že abstraktne formulované vzťahy rentability nie sú samy o sebe spoľahlivým návodom výpočtu miery rentability, zodpovedajúcej uvedeným postulatám. Žiada sa konkrétne skúmať, či je možné konštruovať relatívneho ukazovateľa rentability priamo zo vzťahu $\frac{HP - VN}{VN}$. 100 a za akých podmienok.

*

Pokúsím sa tieto otázky ozrejmiť na vyčísľovaní rentability socialistického poľnohospodárskeho podniku na báze hrubej poľnohospodárskej produkcie v bežnom poňatí, t. j. zisťovanej metódou hrubého obratu. Na nej sa zakladá aj metodika zisťovania rentability, vydaná Ústavom vedeckotechnických informácií býv. ČSAPV v r. 1961 a doporučená pre jednotné roľnícke družstvá (2).

Pretože nekladím si za cieľ rozobrať do všetkých konkrétností metodiku výpočtu rentability osobitne v JRD, ale metodologickú stránku zisťovania rentability na základe hrubej produkcie, ponechám stranou špecifické otázky tvorby a rozdeľovania čistého dôchodku v JRD i otázku tvorby čistého dôchodku pri výrobe základných výrobných prostriedkov z vlastných zdrojov (základného stáda, investícií vo vlastnej réžii a pod.). Pre stanovený cieľ postačí, keď pod hrubou produkciou bude sa rozumieť realizovaná produkcia a medziprodukt, t. j. v zásobách sa budú uvažovať výrobky charakteru obrátových výrobných prostriedkov.

V prvom rade žiada sa preskúmať, ako metodické otázky vyčíslenia hrubej produkcie (hrubého obratu) pôsobia na výšku čistého dôchodku, t. j. na číselnú hodnotu čitateľa vzorca miery rentability; v druhom rade ako ovplyvňujú číselnú hodnotu vlastných nákladov v menovateli tohto vzorca, čiže v konečnom dôsledku číselnú hodnotu miery rentability. Ide hlavne o tieto otázky: oceňovanie hrubej produkcie, duplicitné započítavanie časti medziproduktu (výrobnej spotreby) do hrubej produkcie, oceňovanie výrobnnej spotreby a duplicitnosť jej započítavania do vlastných nákladov hrubej produkcie. Všetky tieto otázky na seba naväzujú a nie je možné ich izolovane posudzovať. (V záujme presnosti poznamenávam: medziprodukt je časť ročnej produkcie, určená pre vnútropodnikovú výrobnú spotrebu, výrobná spotreba je vlastná produkcia v danom roku, použitá pre výrobné účely, prebytok medziproduktu nad výrobnou spotrebou je prírastok výrobných zásob.)

ných zásob, v opačnom prípade úbytok zásob.)

Zásadne nediskutabilnou je otázka oceňovania hrubej produkcie bežnými cenami, ktoré je podmienkou výpočtu reálneho čistého dôchodku. Prakticky je však neproblematické a dôsledne uskutočniteľné len u realizovanej produkcie (objem tržieb), kým u medziproduktu sa priemerné realizačné ceny len u časti výrobkov dajú odvodiť zo skutočných realizačných cien a nahrádzajú sa stálymi cenami. K tomuto kompromisu siaha aj spomenutá metodika, a to nielen v výslovne uvedeného dôvodu, aby výpočet rentability sa mohol oprieť o údaje účtovnej evidencie JRD, ale tiež preto, že celý rad výrobkov určených pre výrobnú spotrebu nemá spravidla trhový charakter.

Stále ceny, používané v JRD pre oceňovanie výrobnnej spotreby pri zisťovaní vlastných nákladov, sa síce u speňažovaných výrobkov v priemere približujú priemeru realizačných cien, ale v jednotlivých družstvách sa môžu citeľne odchyľovať od ich individuálnych realizačných cien. Stále ceny totiž neodrážajú individuálnu kvalitu produkcie a preto prehodnocujú alebo podhodnocujú „cenu“ medziproduktu, ak skutočná kvalita medziproduktu je nižšia alebo vyššia ako priemerná kvalita zodpovedajúca stálej cene. V dôsledku toho aj cena hrubej produkcie bude vyššia alebo nižšia.

Toto podhodnotenie alebo nadhodnotenie hrubej produkcie ovplyvní mieru rentability tak cez čistý dôchodok ako aj cez vlastné náklady (menovateľa jej vzorca), ak výrobná spotreba sa aj do vlastných nákladov produkcie započítava v stálych cenách, teda v súlade s terajšou účtovno-evidenčnou praxou na JRD.

Zatiaľ čo čistý dôchodok bude ovplyvnený iba diferenciou na hodnote prírastku výrobných zásob (lebo diferencia u znovaspotrebovanej časti medziproduktu sa eliminuje vlastnými nákladmi), vlastné náklady budú naopak ovplyvnené diferenciou pripadajúcou na výrobnú spotrebu. Preto napr. podhodnotená stála cena spôsobí zníženie ČD, ale súčasne aj zníženie vlastných nákladov hrubej produkcie, a to relatívne väčšie, takže konečný vplyv na mieru rentability sa prejaví v jej zvýšení. Rozsah tohto zvýšenia bude závisieť okrem iného aj na podieli výrobnnej spotreby na hrubej produkcii. Čím bude tento podiel vyšší, tým aj zvýšenie miery rentability bude markantnejšie.

Na číselnej hodnote miery rentability celej hrubej produkcie sa síce vplyv diferencie v úrovni stálych cien a hladiny

skutočných realizačných ciel: osobitne výrazne neprejaví, avšak oveľa citeľnejšie môže skresliť rentabilitu jednotlivého výrobku. V každom prípade ide o názorný príklad pohybu rentability bez adekvátnej zmeny reálneho čistého dôchodku a efektívnosti vlastných nákladov. Nie náhodou možno sa v sovietskej literatúre stretnúť s názormi, že medziprodukt je treba do hrubej produkcie započítavať — s výnimkou prírastku zásob — v jeho skutočných vlastných nákladoch, ktoré správne vyjadrujú jeho ekonomickú funkciu v podniku. Pravda, to ovšem podstatne mení celú koncepciu zisťovania a merania rentability, spočívajúcu vo vyjadrení v danom roku vyprodukovaného nutného výrobu.

Duplicitné započítanie výrobnej spotreby do hrubej produkcie samo o sebe nemá vplyv na výšku čistého dôchodku, ak sa táto v rovnakej cene započítava do vlastných nákladov hrubej produkcie, čiže pri súčasnej praxi oceňovania medziproduktu v JRD v stálych cenách. Tým dochádza k eliminovaniu duplicity čistého dôchodku v hrubej produkcii.

Uvedeným spôsobom sa síce odstráni duplicitnosť v čitateli, nie však v menovateli vzorca miery rentability, lebo vo vlastných nákladoch výrobná spotreba naďalej figuruje raz vo svojich vlastných nákladoch a po druhý raz vo svojej cene. Neodôvodnene sa tým zvyšujú vlastné náklady a v konečnom dôsledku znižuje sa miera rentability. Okrem toho pri rovnakom objeme medziproduktu budú vlastné náklady v menovateli vzorca narastať a miera rentability sa bude znižovať tým viac, čím väčší podiel medziproduktu pripadne na výrobnú spotrebu a čím menší podiel má zvýšiť výrobné zásoby. Ukazovateľ rentability bude za inak rovnakých podmienok, vrátane rovnakej úrovne vlastných nákladov, zvýhodňovať poľnohospodárske podniky, ktoré ponechali relatívne väčšiu časť medziproduktu v zásobách. Miera rentability nebude teda správne vyjadrovať režim hospodárnosti, efektívnosť vlastných nákladov.

Pravda, vplyv rozsahu výrobnej spotreby na mieru rentability je tu podaný nevyhnutne zjednodušené, lebo jeho rozbor vychádza z predpokladu rovnakej rentability medziproduktu a finálneho výrobku odvetvia, v ktorom sa medziprodukt spotreboval. V skutočnosti tento vplyv môže byť eliminovaný alebo dokonca opačný, ak rentabilita finálneho produktu bude vyššia.

Duplicite vo vlastných nákladoch hrubej produkcie sa možno vyhnúť dvoma cestami: po prvé — vylúčením hodnoty výrobnej spotreby zo sumy vlastných ná-

kladov, dosadených do menovateľa vzorca miery rentability, po druhé — vylúčením výrobnej spotreby z celého výpočtu čistého dôchodku a miery rentability.

Obe alternatívy prakticky nie sú však nič iného, ako vzťah súhrnu čistého dôchodku z realizovanej produkcie $T - VN_1$ a z prírastku výrobných zásob $P - VN_2$ k sume ich vlastných nákladov, pričom však spotrebovaný medziprodukt sa do vlastných nákladov nezapočítava v stálych cenách, ale v skutočných vlastných nákladoch, teda matematicky:

$$\frac{(T - VN_1) + (P - VN_2)}{VN_1 + VN_2} \cdot 100.$$

V prvom prípade sa však praktický postup neriadí týmto vzorcom, ale okľukou cez hrubú produkciu a jej upravené vlastné náklady dochádza sa k rovnakému výsledku. Druhá alternatíva predpokladá výpočet priamo cez speňaženú produkciu a prírastky zásob podľa uvedeného vzorca. V praxi však tento postup nie je v JRD použiteľný, lebo z účtovnej evidencie nedajú sa zistiť VN_1 a VN_2 ako samostatné veličiny.

Spoločným znakom oboch alternatív je teda nahradenie hrubej produkcie (hrubého obratu) finálnou produkciou ako základne vyčíslenia čistého dôchodku a miery rentability v záujme požiadavky, aby výsledky správne vyjadrovali reálny hospodársky efekt poľnohospodárskeho podniku. Že nejde o problém, ktorý by mal mať zatiaľ svoje miesto v oblasti teoretických úvah, dosvedčuje spôsob zistenia čistého dôchodku, ktorý pre JRD doporučuje K. Svoboda (3). Citujeme z neho:

„Čistý dôchodok v poľnohospodárskom závode má jednak peňažnú, jednak naturálnu formu. Peňažná forma čistého dôchodku je v podstate rozdielom medzi peňažnými výnosmi docieľenými realizáciou vyrobenej produkcie a peňažnými výnosmi z nevýrobnej činnosti (napr. úroky z vkladov, náhrada škôd a pod.) na strane jednej a úhrnom vlastných nákladov na túto produkciu (vrátane nákladov na dopravu, uskladnenie a realizáciu) na strane druhej. Naturálna forma čistého dôchodku predstavuje prírastky na zásobách vyrobenej produkcie a prírastky na hodnote základných výrobných prostriedkov vytvorených vlastnou prácou po odpočítaní vlastných nákladov na tieto prostriedky vynaložených“.

Ponechávam stranou otázku, či takéto vymedzenie peňažnej a naturálnej časti čistého dôchodku je správne (sám autor na inom mieste označuje za peňažnú a naturálnu časť čistého dôchodku úhrn peňažného zisku, daní, úrokov z úveru,

poistného, zvýšenia zásob a zvýšenia hodnoty základných výrobných prostriedkov, dosiahnutých vlastnou prácou družstevníkov).

Takéto vymedzenie čistého dôchodku pre výpočet rentability je správne, keď jeho cieľom je všeobecný metodologický výklad. S ohľadom na súčasnú metodiku zisťovania vlastných nákladov v JRD môže dezorientovať, ak nie je výslovne poznamenané, že spotrebované výrobky z vlastnej produkcie sa majú započítavať do vlastných nákladov realizovanej produkcie vo výške ich individuálnych vlastných nákladov a nie v stálych cenách. Práve táto okolnosť však bráni použiť uvedené vymedzenie čistého dôchodku ako praktický postup pri jeho výpočte. Preto aj K. Svoboda je nútený výpočet čistého dôchodku postaviť na zistení hodnoty vecných prostriedkov, ktoré majú svoj zdroj v čistom dôchodku a sú určené pre akumuláciu a spoločenskú spotrebu (pozri predchádzajúci odsek).

Rozbor zisťovania rentability na podklade hrubej produkcie vyústil do kľúčovej otázky oceňovania medziproduktu stálymi cenami, plniacimi v tomto prípade funkciu bežných, resp. priemerných realizačných cien.

V abstraktnej forme z hľadiska kvantitatívneho určenia čistého dôchodku niet rozdielu medzi čistým dôchodkom z hrubej produkcie alebo z realizovanej produkcie a prírastku na zásobách. Konkrétne však hrubá produkcia (hrubý obrát) je použiteľná iba pri systéme oceňovania výrobnéj spotreby v bežných cenách aj pri započítaní do vlastných nákladov a naopak realizovaná produkcia + prírastok zásob iba pri jeho oceňovaní v skutočných vlastných nákladoch, resp. pri oceňovaní spotrebovaných počiatočných zásob v reprodukčných nákladoch (4). Okrem toho vo vlastných nákladoch hrubej produkcie je dvakrát zastúpená výrobná spotreba. V dôsledku toho rovnaký objem čistého dôchodku dáva sa do vzťahu k nerovnakému objemu vlastných nákladov, z čoho rezultuje rozdielna hodnota ukazovateľa miery rentability. Aplikovanie jedného alebo druhého metodologického princípu neovplyvní teda hodnotu čistého dôchodku, ale veličinu vlastných nákladov a prostredníctvom nej úroveň miery rentability.

Je evidentné, že vlastné náklady hrubej produkcie neobjektívne znižujú mieru rentability. Táto skutočnosť je len nutným prejavom ekonomicky neopodstatenej snahy vypočítavať rentabilitu aj z výrobnéj spotreby. Znovupoužitie výrobky samy o sebe nie sú schopné realizovať čistý dôchodok, resp. nemôžu poskytovať

čistý dôchodok dvakrát — raz ako súčasť medziproduktu a po druhýkrát ako finálny produkt.

*

Podmienka oceňovania medziproduktu stálymi cenami (tak pri započítaní do hrubej produkcie, ako aj do jej vlastných nákladov) plní však dôležitú ekonomickú funkciu vo vzťahu k obsahu vyčísleného objemu čistého dôchodku. Len za tejto podmienky čistý dôchodok odvodený z hrubej produkcie a jej vlastných nákladov vyjadruje v bežnom roku podnikom vyrobený a cez finálnu produkciu realizovaný nadvýrobok (ak abstrahujeme rozdiel vzniklý oceňovaním prírastku zásob stálymi cenami namiesto bežných cien). Pretože takto vyčíslený čistý dôchodok pochádza výlučne z nadproduktu vyrobeného v bežnom roku, informuje objektívne v medziach existujúcej úrovne cien, aký je ekonomický efekt hospodárenia podniku, vytvorený jeho vlastným úsilím. Na druhej strane je to čistý dôchodok plne reálny, lebo má svoj ekvivalent v peňažných a vecných prostriedkoch, ktoré má podnik k dispozícii na akumuláciu a spoločenskospotrebné ciele z vlastných zdrojov, čiže z vlastného nadproduktu.

Obsah a funkcia čistého dôchodku a rovnako miery rentability v uvedenom zmysle sú však podmienené pevným a rovnakým oceňovaním medziproduktu a výrobnéj spotreby. Len čo sa v metodike zisťovania vlastných nákladov produkcie zaviedie oceňovanie výrobnéj spotreby v skutočných vlastných nákladoch, z hrubej produkcie získame nereálny čistý dôchodok a skreslenú mieru rentability, lebo zahrňuje duplicitne časť čistého dôchodku pripadajúcu na výrobnú spotrebu.

Príčina je v tom, že zmene oceňovania výrobnéj spotreby, ako zložky vlastných nákladov, sa neprispôsobilo jej oceňovanie, ako zložky hrubej produkcie. Dvojaké oceňovanie výrobnéj spotreby je však v rozpore s jej ekonomickou funkciou v reprodukčnom procese v rámci podniku. Ak však výrobnú spotrebu zahrnieme aj do hrubej produkcie vo výške vlastných nákladov, vylúčujeme síce na jednej strane z hrubej produkcie duplicitný čistý dôchodok pripadajúci na výrobnú spotrebu, ale na druhej strane takto vypočítaná „cena“ celkovej produkcie nie je už vlastne hrubou produkciou v bežných cenách.

V tomto čistom dôchodku bude prostredníctvom počiatočných výrobných zásob, ktorých vlastné náklady spravidla sa budú odchyľovať od vlastných nákladov medziproduktu z bežného roku, zahrnutý aj hodnotový efekt z minulého obdobia a

naopak časť efektu z bežného obdobia sa cez konečné zásoby prenesie do nasledujúceho obdobia. Čistý dôchodok v tomto prípade nebude predstavovať ekonomický efekt bežného obdobia.

V tomto zmysle zmenený obsah rentability ovplyvní aj jej veľkosť podľa toho, ako sa vlastné náklady (vo funkcii cien) počiatočných zásob budú odchyľovať od vlastných nákladov medziproduktu z bežného obdobia. Okrem toho bude číselná hodnota miery rentability závisieť aj od riešenia otázky, či čistý dôchodok sa dá do vzťahu k celým vlastným nákladom produkcie (s duplicitným započítaním výrobnéj spotreby) alebo k nákladom zmenšeným o výrobnú spotrebu. Ide o rovnaký problém, ktorý sme skúmali už pri oceňovaní výrobnéj spotreby v stálych cenách.

Z rozboru použitia hrubej produkcie (hrubého obratu) v metodike zisťovania rentability poľnohospodárskej výroby na úrovni podniku vyplývajú nasledujúce uzávery:

1. Obsah a funkcia ukazovateľa miery rentability, vychádzajúceho z hrubej produkcie v bežných cenách, je v plnom súlade s kategóriou rentability, ak medziprodukt sa dôsledne oceňuje v bežných cenách alebo aspoň v stálych cenách, približujúcich sa úrovni priemerných realizačných cien; aby sa v tomto prípade vylúčil vplyv rôzneho pomeru medzi výrobnou spotrebou a prírastkom, resp. úbytkom výrobných zásob, na hodnotu ukazovateľa miery rentability, ktorému nezodpovedá reálna zmena nadproduktu (jeho časti ostávajúcej k dispozícii podniku vo forme čistého dôchodku podniku), je potrebné vlastné náklady hrubej produkcie v menovateli miery rentability očistiť od duplicity výrobnéj spotreby.

2. Rovnaký výsledok možno dosiahnuť, ak sa vychádza z realizovanej produkcie a prírastku zásob a z vlastných nákladov na ne vynaložených, pričom výrobná spotreba do vlastných nákladov vchádza v skutočných vlastných nákladoch s výnimkou počiatočných spotrebovaných zásob, ktoré je nevyhnutne oceňovať v reprodukčných vlastných nákladoch bežného obdobia.

Za týchto podmienok je miera rentability objektívnym meradlom ekonomického úsilia podniku za daný rok. V tomto ohľade upravujem svoje názory, vyslovené v časopise „Poľnohospodárstvo“ č. 12, r. 1960.

*

Oceňovanie výrobnéj spotreby na úrovni skutočných vlastných nákladov je zavedené na štátnych majetkoch. Preto čistý dôchodok a miera rentability štátneho majetku, na rozdiel od jednotných roľníckych družstiev, nemôže vyjadrovať v bežnom roku vytvorený čistý dôchodok a jeho mieru (presnejšie realizovateľnú časť v danom roku vyprodukovaného nadvýrobku). V tom spočíva základný rozdiel v obsahu ukazovateľa miery rentability na JRD a na štátnych majetkoch.

Evidovanie zásob v cene rovnajúcej sa ich skutočným vlastným nákladom vedie nevyhnutne k tomu, že čistý dôchodok zhmotnený v počiatočných zásobách nemôže sa prejavíť iným spôsobom ako cez realizáciu finálnych výrobkov odvetví, v ktorých sa tieto zásoby spotrebujú. V čistom dôchodku (zisku) z realizovanej produkcie sa tak objaví čistý dôchodok potencionálne obsiahnutý v počiatočných zásobách a čistý dôchodok spotrebovanej časti v bežnom roku vyrobeného medziproduktu.

Rovnakému dôchodkotvornému procesu však podlieha aj časť medziproduktu z bežného roku, prechádzajúca do konečných zásob, a to tak časť uhrádzajúca spotrebované počiatočné zásoby (vo fyzických jednotkách), ako aj prírastok zásob. Preto k čistému dôchodku z realizácie nemožno pripočítvať čistý dôchodok zhmotnený v konečných zásobách, lebo tento hodnotový efekt by sa objavil v hospodárskych výsledkoch štátneho majetku dvakrát: raz v bežnom roku ako fiktívny čistý dôchodok z prírastku zásob, po druhýkrát v nasledujúcom období vo výsledku realizovanej produkcie cez výrobnú spotrebu tohto prírastku.

Záverom: Pri oceňovaní výrobnéj spotreby skutočnými vlastnými nákladmi je možné v poľnohospodárskom podniku vypočítavať mieru rentability výlučne na bázi realizovanej produkcie. Miera rentability v tomto prípade nemôže byť meradlom efektívnosti hospodárenia v bežnom roku a je skôr ukazovateľom hospodárskeho efektu k určitému okamžiku. Z rozdielného obsahu miery rentability rezultuje aj jej rozdielna funkcia.

Predchádzajúci rozbor nekládol si za cieľ všestranne a do všetkých konkrétností konfrontovať zisťovanie rentability výroby na JRD, spočívajúce na hrubej produkcii (hrubom obrate) a na štátnych majetkoch bazírujúcej na realizovanej produkcii. Sústredil sa na otázku rozdielného obsahu tohto ukazovateľa, príčin a dôsledkov tejto odlišnosti. Táto rozdiel-

nosť nie je objektívne podmienená rozdielmi foriem socialistického vlastníctva, ale rozličným spôsobom sledovanie reprodukčného procesu v účtovnej evidencii JRD a ŠM. Preto aj dôvody pre používanie rozdielnej metodiky zisťovania miery rentability na JRD a ŠM nie sú trvalého charakteru.

*

Vo vyjadrovaní rentability niet metodické dôslednosti ani na štátnych majetkoch. Vo výrobnno-finančných plánoch i v ročných výkazoch vykazuje sa percento zisku alebo straty z poľnohospodárskej činnosti podľa formuly:

$$(\text{tržby z poľnohospodárskej činnosti} + \text{dotácia}) - \frac{\text{vlastné náklady}}{\text{vlastné náklady}} \cdot 100,$$

pričom vlastnými nákladmi sa rozumejú tie, ktoré boli vynaložené na realizovanú poľnohospodársku produkciu.

Súčasne sa na majetkoch používa ako ukazovateľ vlastných nákladov vzťah medzi vlastnými nákladmi realizovanej poľnohospodárskej produkcie k tržbám docieľeným za túto produkciu (presnejšie za realizovanú poľnohospodársku činnosť). Obsahom tohto ukazovateľa je rovnaký vzťah ako v ukazovateli percenta zisku (straty) s tým rozdielom, že z príjmov z realizácie sú vylúčené dotácie.

Ukazovateľ vlastných nákladov na 100 Kčs tržieb nie je špecifikom štátnych majetkov. Bol zavedený aj v priemyselných podnikoch v 3. päťročnom pláne pre sledovanie znižovania vlastných nákladov (5); nie je ničím iným ako ukazovateľom rentability realizovanej produkcie pri zohľadnení čistých tržieb za nákupné ceny bez dotácií. Dokonca u majetkov I. výrobnno-ekonomickej skupiny, v ktorej sa dotácie na realizovanú produkciu neposkytujú, sú oba ukazovatele úplne rovnocenné a možno ich vzájomne prepočítať podľa vzorcov:

$$\begin{aligned} \text{miera rentability } R_1 &= \left(\frac{100}{R_2} - 1 \right) \cdot 100 = \\ &= \frac{100 - R_2}{R_2} \cdot 100. \end{aligned}$$

vlastné náklady na 100 Kčs tržieb

$$R_2 = \frac{100}{R_1 + 100} \cdot 100.$$

Rovnaký účel by splnil aj ukazovateľ tržieb na 100 Kčs vlastných nákladov, ktorého veľkosť sa od miery rentability (v tomto prípade vyčíslenej bez dotácií) líši vždy o 100.

Funkčné vzťahy medzi týmito ukazovateľmi sú rovnaké ako u analogických ukazovateľov, vychádzajúcich z hrubej

produkcie, a pre ich vzájomné prevody platia uvedené vzorce.

Je teda len vecou výpočtovej praktičnosti a snád aj uznanie, ku ktorému z uvedených ukazovateľov sa prikloníme, lebo ich obsahom zostáva vzťah realizovaného čistého dôchodku (zisku) k vlastným nákladom výroby. Napr. v súčasných podmienkach zdá sa opticky výhodnejší ukazovateľ vlastných nákladov na 100 Kčs tržieb, lebo hospodársky výsledok sa vyjadruje kladnými hodnotami, a to väčšinou prevyšujúcimi 100.

Do úvahy však treba vziať, že dokiaľ na štátnych majetkoch bude fungovať terajší systém dotácií, je nevyhnutné zisťovať rentabilitu tak pri zahrnutí dotácií do príjmov z realizácie poľnohospodárskej činnosti, ako aj bez nich. Najmä z toho dôvodu, že dotácie nie sú stanovené pevne pre dlhšie obdobie, ale každým rokom sa menia so znižujúcou sa tendenciou, relatívne stále nákupné ceny stávajú sa hlavným a jednotným objektívnym základom pre hodnotenie vývoja vlastných nákladov výroby ŠM a ich rentability.

Tento ukazovateľ umožňuje sledovať, ako sa štátne majetky približujú ku splneniu úlohy prejsť postupne na rentabilné hospodárenie bez dotácií. Pretože aj v tomto smere treba dávať v súčasnej dobe prednosť ukazovateľovi vlastných nákladov na 100 Kčs tržieb, zdá sa účelným prispôbiť mu aj ukazovateľ rentability so započítaním dotácií, a to vo forme: $\frac{\text{vlastné náklady}}{\text{tržby} + \text{dotácie}} \cdot 100$. Tým sa dosiahne porovnateľnosť oboch ukazovateľov. Majetky môžu ich porovnaním bez akýchkoľvek ďalších výpočtov zistiť jednak úroveň rentability s dotáciami a bez nich, jednak vývoj rentability v časovom slede.

*

Ako vidieť, v súčasnej dobe nie sú podmienky pre dôsledné zjednotenie ukazovateľov rentability v súlade s kategóriou rentability a jednotne pre družstvené i štátne poľnohospodárske podniky. Príčiny tohto stavu sú však len dočasné a nemôžu byť prekážkou, aby sa čiastočne už v terajších podmienkach, ale hlavne pre budúcnosť, neujednotila sústava ekonomicky zdôvodnených ukazovateľov rentability pre potreby praxe.

Inž. Eugen PALÁŠTHY,

Výskumný ústav poľnohospodárskej ekonomiky v Bratislave

Literatúra

1. Lom F.: Některé teoretické problémy zjišťování ekonomické efektivity investic v zemědělství. Zemědělská ekonomika, č. 12, 1958. — 2. Zjišťování a vyjadřování rentability výroby v socialistických zemědělských závodech. ČSAZV - ÚVTI, 1961. — 3. Svoboda K.: K otázce rentability zemědělské výroby. Hospodář JZD, č. 6, r. 1961. — 4. Pozri k tomu Grochowski Z.: Príspevok v zborníku „Koszty i opłacalność produkcji rolnej“. Warszawa 1957. — 5. Pozri Crkva F., Krottil V., Zich M.: Ekonomická příručka pro pracovníky státních statků. SZN, Praha 1962, str. 341.

K PROBLÉMŮM REPRODUKCE V JZD

Směr rozvoje zemědělské výroby do roku 1970 je určen heslem „vyrovnat úroveň zemědělství na úroveň průmyslu“. Hlavním obsahem tohoto hesla je dosáhnout v zemědělství ve stanoveném období takového rozvoje, který by zajistil podstatně lepší uspokojování potřeb společnosti v zemědělských výrobcích, než tomu bylo dosud. Splnění vytyčeného hesla tak předpokládá podstatné zlepšení práce jednotlivých zemědělských družstev jako hlavních reprezentantů socialistické zemědělské výroby v ČSSR.

Zajištění neustálého rozvoje výroby je hlavním problémem socialistické rozšířené reprodukce družstev. V souvislosti s plněním uvedeného hesla vystupují v současném období daleko důrazněji do popředí otázky, jak zajistit správná tempa rozšířené socialistické reprodukce ve družstvech, jako důležitého předpokladu rychlého a rovnoměrného rozvoje jejich výroby. Proto již seznámení družstevníků a pracovníků řídicích orgánů s problémy reprodukce ve družstvech je naléhavě nutné pro dosažení optimálního rozvoje jejich výroby v příštích letech. Tím je dán i význam všech teoretických prací, které přispívají k osvětlení otázek reprodukce ve družstvech.

Jednou z nich je i práce CSc. Dmitrije Chomy: „Reprodukce v JZD“^{*)}, která na rozdíl od dosud vydaných prací z tohoto oboru je konkrétnější a tím i potřebnější pro široký okruh zemědělských pracovníků. Práce osvětluje proces rozšířené reprodukce ve družstvech na základě rozboru údajů 24 družstev okresu Praha-východ za období let 1952—1959. Při rozboru otázek reprodukčního procesu použil v ní autor i některých údajů družstev celého okresu Praha - východ, družstev hospodařících v řepařské oblasti českých krajů, popř. i údajů všech družstev českých krajů pro potvrzení, že vyvozené závěry mají širší platnost.

Uvedená publikace je členěna na tři kapitoly. V první rozebírá autor hrubou zemědělskou produkci a činitele působící na její růst, ve druhé otázky reprodukce základních fondů a ve třetí problémy reprodukce pracovních sil.

Problémy, jejichž rozbor je obsahem jednotlivých kapitol, nezahrnují veškeré stránky reprodukčního procesu ve druž-

stvech, a proto se autor dotýká ostatních alespoň stručně v úvodní části publikace.

V úvodní části osvětluje D. Choma obecně proces rozšířené reprodukce ve družstvech, poukazuje na jeho zvláštnosti ve srovnání s reprodukčním procesem v průmyslových aj. podnicích, vykládá obsah reprodukčního procesu ve družstvech, vymezuje postavení zemědělství a hlavně družstev v celospolečenském reprodukčním procesu. V této části seznamuje čtenáře i s nejdůležitějšími otázkami rozdělování produkce ve družstvech, s obsahem jednotlivých kategorií rozdělování, jakož i se skutečným procesem rozdělování ve družstvech — rozdělováním naturálních výsledků a peněžních výnosů.

První kapitola „Hrubá a tržní produkce a činitele působící na jejich vývoj“ začíná výkladem metody výpočtu hrubé zemědělské produkce metodou hrubého obrátu tak, jak je to v současné době v ekonomické praxi převážně zvykem. Pak na základě rozboru vývoje hrubé zemědělské produkce v letech 1952—1959 ve zkoumaných družstvech dokazuje, že u nich v tomto období docházelo k růstu výroby. Hodnotí činitele, kteří tento růst ovlivňují, a vyvozuje závěry pro další činnost družstev. Rozebírá vztahy mezi hrubou a tržní produkcí, a to jednak podle ukazatele tržní produkce na jednotku plochy půdy a jednak podle výše podílu tržní produkce na hrubé produkci. Kapitolu uzavírá rozbohem vývoje tržní produkce na základě víceletých průměrů a tržnosti jednotlivých odvětví.

Ve druhé kapitole „Reprodukce základních výrobních fondů“ se po charakteristice základních fondů zabývá klasifikací základních fondů, hodnotí stav a jejich strukturu ve vybraných družstvech okresu Praha - východ. Ve vztahu k hrubé

^{*)} Vydalo Nakladatelství politické literatury Praha, 1962, str. 176.

zemědělské produkci rozebírá zdroje reprodukce základních fondů, osvětluje opotřebení, dobu životnosti, výpočet odpisů a otázky související s obnovou základních fondů. Při rozboru otázek rozšířené reprodukce základních fondů věnuje pozornost především zdrojům této reprodukce. Na základě rozboru vztahů mezi hrubou zemědělskou produkcí a příděly nedělitelnému fondu, mezi čistými peněžními výnosy a přídělem nedělitelnému fondu, mezi úhradou opotřebení a výši pracovní jednotky seznamuje s činiteli ovlivňujícími proces prosté a rozšířené reprodukce ve družstvech. Správně zdůrazňuje, že při hodnocení těchto vztahů je třeba přihlížet k dané etapě rozvoje jednotlivých zemědělských družstev.

Ve třetí kapitole „Reprodukce pracovních sil“ zdůrazňuje význam pracovních sil jako rozhodujícího činitele pracovního procesu, upozorňuje na dvě stránky reprodukce pracovních sil a charakterizuje některé zvláštnosti jejich reprodukce v zemědělství. Rozebírá strukturu pracovních sil v zemědělství a ve družstvech a ukazuje na důsledky nevhodné věkové struktury. Uvádí způsoby stanovení potřebného počtu pracovních sil a hodnotí je. Rozebírá potřebu zvyšování kvalifikace pracovníků a zdůvodňuje nutnost jejího rychlejšího růstu. Hodnotí osobní důchody družstevníků a v té souvislosti zdůrazňuje význam správného rozdělování hrubého důchodu družstva. V závěru pak rozebírá další činitele, kteří ovlivňují reprodukci pracovních sil ve družstvech.

*

Práce D. Chom y „Reprodukce v JZD“ vhodnou formou osvětluje otázky spojené s reprodukčním procesem v jednotlivých zemědělských družstvech. Je zpracována přehledně na základě rozboru konkrétních údajů ze sledovaných družstev, a tak může rozhodnou měrou přispět k osvojení těchto otázek u zemědělských pracovníků. Obsahuje řadu zcela nových přístupů k rozboru a hodnocení reprodukčního procesu ve družstvu a bude tak zajisté v pozornosti i těch pracovníků, kteří se otázkami reprodukce v zemědělství zabývají hlouběji.

Přes tyto klady má však uvedená práce některé nedostatky.

Již podle rozčlenění na jednotlivé kapitoly je zřejmé, že autor v práci podává po rozboru hrubé zemědělské produkce problematiku reprodukce výrobních činitelů. Je jen škoda, že v práci čtenář nenajde problémy reprodukce jednoho činitele. Autor se z výrobních fondů zabývá jen otázkou základních fondů, jejichž úlohu ve výrobním procesu nelze podceňovat, ale nevěnoval pozornost

otázkám reprodukce pracovních předmětů — reprodukci fondů oběžných. Tyto otázky nebyly zatím souborněji zpracovány a pro svůj význam v dalším rozvoji výroby by si tuto pozornost zajisté zasloužily.

Práce neobsahuje ani podrobnější osvětlení rozšířené reprodukce výrobních vztahů, procesu prohlubování společenského charakteru práce, jejichž vyjasnění je pro rozvoj jednotných zemědělských družstev v nejbližším období velmi naléhavé.

Domnívám se, že nedostatkem práce je i to, že zachycuje vývoj reprodukčního procesu ve zkoumaných družstvech jen do roku 1959. Doplnění rozboru údaji o další rok by autorovi umožnilo nejen prohloubit rozbor reprodukčního procesu, ale poukázat i na to, jak se nová opatření (nový systém nákupu, zemědělská daň, přímá finanční účast státu na rozvoji družstev, nové ceny výrobních prostředků apod.), zavedené v roce 1960, odrážejí na reprodukční proces v družstvu a na jeho zdroje. Možnost pro takovéto doplnění, protože práce vyšla v roce 1962, myslím, tu byla.

K menším nepřesnostem došlo i při osvětlování jednotlivých problémů.

Stručně a zjednodušeně je podáno rozdělování ve družstvu v závěru úvodní části a ještě s některými nepřesnostmi. Tak například na str. 17 autor klade rovnítko mezi hodnotou a částmi, na které se rozpadá, klade rovnítko mezi vnitrodružstevní akumulací a nedělitelným fondem. Při rozdělování naturalních výsledků a peněžních výnosů (str. 19) opomíjí zajišťovací fondy osiv a sádí, krmiv a steliv.

Obdobně stručně je podána i metodika výpočtu hrubé zemědělské produkce. Zde by bylo na místě upozornit na problémy, které jsou s výpočtem hrubé zemědělské produkce spojeny, eventuálně na jiné metody výpočtu.

Nejasné je stanovisko autorovo na použití cen pro ocenění výrobní a osobní spotřeby jako součástí hrubé zemědělské produkce. Na jednom místě (str. 19) je uvedeno: „Při výpočtu celkové produkce v běžných cenách... část určenou na osobní a výrobní spotřebu oceňujeme stálými cenami“ a na jiném místě (str. 27): „Při výpočtu hrubé zemědělské produkce v běžných cenách... výrobní a osobní spotřeba se vyjadřuje v průměrných cenách realizace.“ Takto uvedené použití cen bez bližšího vyložení je pro čtenáře nepochopitelné.

Při charakteristice součástí hrubé zemědělské produkce (str. 26 a 27) opomíjí autor společenskou spotřebu. Společens-

skou spotřebu opomíjí i na jiných místech práce (str. 55 a 59). Nepřesně jsou charakterizovány též složky hrubé produkce v živočišné výrobě (str. 28), o níž autor uvádí, že je tvořena souhrnem tržní produkce a rozdílu mezi počátečním a konečným stavem zvířat příslušného roku v hodnotovém vyjádření. Opomenul, že od uvedeného rozdílu je třeba odečíst cenu nakoupených zvířat, protože ta netvoří součást hrubé produkce živočišné výroby.

Při charakteristice základních fondů by bylo zajisté vhodné upozornit na to, že v účetní praxi jsou evidovány jako základní prostředky, a vysvětlit jejich vztah k základním fondům.

V souvislosti s klasifikací základních fondů (str. 73) uvádí autor jako novou klasifikaci, zavedenou ve družstvech při generální inventarizaci. V současném období se však za novou klasifikaci základních fondů považuje ta, která se na základě vyhlášky bývalého Státního úřadu statistického ze dne 27. března 1961 s platností od 1. I. 1962 postupně zavádí v celém národním hospodářství.

Také dobu použití traktorů uvádí autor jednoznačně tak, jak byla stanovena při generální inventarizaci základních fondů. Bylo by zajisté vhodné upozornit na změnu i doby použití u traktorů (viz Věstník MF č. 19/1960 — výnos č. 131/66831/60 nebo Věstník MZLH, roč. VII, částka 51).

Autor podrobně v práci vykládá stanovení výše odpisů základních fondů. V takovémto případě by bylo vhodné uvést, že zemědělské podniky podle známých vzorečků nedělají odpisy nebo jen výjimečně, a že výši ročních odpisů u základních fondů vypočítávají na základě stanovených norem odpisů.

Nesprávně je uvedena též zásada pro odpisování základních fondů. Autor uvádí (str. 87), že základní fondy, které má zemědělský podnik, ale které nejsou využívány ve výrobním procesu, nemůžeme odepisovat. A přitom je známo, že všechny základní fondy, až na povolené výjimky, se v zemědělských podnicích odepisují. To jen potvrzuje skutečnost, že tato otázka by si v práci zasloužila bližšího osvětlení jednak z hlediska příčin nevyužívání některých základních fondů,

jednak i z toho hlediska, jak stanovením norem odpisů a zásad odpisování základních fondů působí stát na jejich využívání v zemědělských podnicích.

Připouští-li autor, že je správné neodepisovat krávy a ostatní zvířata základního stáda (str. 104), pak je nesprávné uvádět (str. 107), že vysoké procento brakování krav „podstatně zvyšuje náklady při výrobě mléka“, protože se rozdíl mezi pořizovací a zůstatkovou cenou nemůže v nákladech mléka projevit.

V práci je zásadně používáno termínu pro označení základních fondů „základní výrobní fondy“. I když tento termín je používán i v jiných pracích, přesto se domnívám, že není zcela správný. Fondy podniku se rozdělují na fondy výrobní, oběhové a nevýrobní, a jen fondy výrobní se dále člení na základní a oběžné. Je tak již označením „základní“ nebo „oběžné“ zároveň určeno, že jde o výrobní fondy. Není proto důvodu doplňovat označení „základní fondy“ ještě slovem „výrobní“.

Obdobně považuji za nepřesné uvádět v souvislosti s oceňováním základních fondů, že jde o jejich vyjádření v „pořizovací hodnotě“ nebo „reprodukční pořizovací hodnotě“ apod. I tyto termíny se mnohdy v literatuře objevují. Protože však oceněním nemusí stanovená částka základního fondu odpovídat jeho skutečné hodnotě, je správnější používat termínu „pořizovací cena“, „reprodukční pořizovací cena“ apod.

Reprodukcí základních fondů z hlediska zdrojů hodnotí autor na základě ukazatelů, vypočtených z peněžních výnosů a peněžních dotací nedělitelnému fondu. Autor nevypočítává jednotlivé kategorie rozdělování (hrubý důchod, čistý důchod, fond vnitrodružstevní akumulace apod.), i když pro to již současná účetní evidence ve družstvech vytváří předpoklady. Proto ani nemůže přesněji hodnotit reprodukční proces, posoudit vztah spotřeby a akumulace v jednotlivých zemědělských družstvech.

CSc. inž. Jan ŠTEVKO,

Vysoká stranická škola — Institut společenských věd při ÚV KSČ, Praha

DESET LET PROVOZNĚ EKONOMICKÉ FAKULTY VYSOKÉ ŠKOLY ZEMĚDĚLSKÉ V PRAZE

U příležitosti desátého výročí založení provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské v Praze byla uspořádána třídenní konference. Zúčastnilo se jí celkem 305 osob, z toho přes 200 absolventů, dále vedoucí pracovníci ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství, ministerstva školství a kultury a řada vědeckých pracovníků — zemědělských ekonomů. Ze zahraničí byli přítomni prof. A. K. Iljičev, vedoucí odboru zemědělského školství ministerstva zemědělství SSSR, prof. I. S. Kuvsšinov, doktor ekonomických věd, děkan ekonomické fakulty Timirjazeovy akademie v Moskvě, prof. dr. E. Mantouff, vedoucí katedry organizace, děkan ekonomickoagronomické fakulty Vysoké školy zemědělské ve Varšavě, prof. A. Kiss, vedoucí katedry statistiky a účetní evidence Vysoké školy zemědělské v Gödöllő, prof. dr. G. Obreja, dopisující člen rumunské Akademie věd z Vysoké školy zemědělské v Bukurešti, prof. dr. hab. Zachariás, prorektor Vysoké školy pro LPG v Míšni, a delegace pracovníků ústavu zemědělské ekonomiky na Humboldtově univerzitě v Berlíně ve složení doc. dr. Rempl, doc. dr. Adam, dr. Krom, dr. Ebert, dipl. inž. Zettl.

Posláním konference bylo:

1. zhodnotit dosavadní vývoj fakulty,
2. získat zobecňující pohled na výsledky výchovné a vědeckovýzkumné práce od absolventů fakulty (na základě písemné dotazníkové ankety a diskuse) a dále prohloubit spojení fakulty s absolventy,
3. v rámci vědecké části konference orientovat výzkumnou činnost na zásadní problémy pozvedávání zemědělství na úroveň průmyslu,
4. navázat spolupráci a rozšířit výměnu zkušeností s podobnými pracovišti na vysokých školách v evropských socialistických státech.

Lze říci, že tyto úkoly byly v hlavních rysech splněny a celý průběh konference byl nejen důstojným uzavřením desetileté etapy vývoje fakulty, ale zároveň i dobrým nástupem do další práce.

Konferenci zahájil děkan provozně ekonomické fakulty doc. CSc. inž. Ctibor Ledl, po něm se ujal slova rektor Vysoké školy zemědělské v Praze doc. CSc. inž. Karel Kudrna, který stručně zhodnotil desetiletou práci fakulty a poděkoval jejím pracovníkům za účinnou realizaci koncepce výchovy provozních ekonomů, za dobrou vědeckou, pedagogicko-výchovnou a politickou práci. Zároveň upozornil na nové úkoly v ekonomice a v organizaci (otázky produktivity práce, dělby práce, specializace apod.), které musí pracovníci fakulty řešit v souvislosti s vyrovnáváním rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem, a zdůraznil neobyčejný význam intenzivnějšího a cílevědomějšího rozvoje iniciativy studentů. Poté přednesli zdravice zástupci ministerstva školství a kultury, ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství a zahraniční hosté.

Pedagogická část konference

V úvodním referátu charakterizoval prorektor doc. CSc. inž. Jaroslav Píč společenské a ekonomické podmínky, které vedly k založení provozně ekonomické fakulty a k rychlému rozvoji celého zemědělského školství. Nastínil hlavní etapy vývoje fakulty, příčiny a předpoklady kvantitativních i kvalitativních změn ve výchově inženýrů — provozních ekonomů. Charakterizoval hlavní rysy vývoje jednotlivých forem výuky a hlavní změny v kvalifikaci učitelských sil. Uvedl závěry, které vyplynuly z hodnocení práce fakulty absolventy v dotazní-

kové anketě, i některá fakta o postavení a uplatnění absolventů v praxi.

Provozně ekonomická fakulta vznikla v roce 1952 z původní katedry zemědělské ekonomiky, kterou vedl prof. dr. inž. Jiří Kofátek. Na této katedře pracovalo 6 asistentů a 3 aspiranti. V průběhu prvního roku existence samostatné fakulty se počet kateder rozšířil na tři a počet pedagogických sil vzrostl na 28. O deset let později v roce 1962 však pracovalo na sedmi katedrách fakulty již 94 učitelů.

Počet studentů na provozně ekonomické

ké fakultě v Praze se zvýšil z 274 v roce 1952 na 2082 v roce 1962. V roce 1952 studovalo v celém zemědělském oboru na fakultě zemědělského a lesního inženýrství ČVUT v Praze 680 studentů. Dnes jen v řádném studiu PEF v Praze studuje přes 750 studentů a mimoto již třetí rok běží studium na PEF v Českých Budějovicích, která je pobočnou fakultou Vysoké školy zemědělské v Praze, a čtvrtý rok na PEF v Brně a Nitře.

V tomto období se současně rozšiřovala i rozmanitost forem studia. Místo jediné formy výuky čtyřletého řádného studia v roce 1952 se dnes vyučuje na fakultě v jedenácti formách výuky, mezi jiným je to např. tříleté speciální inženýrské studium (pro pracovníky ze zemědělské praxe), postgraduální studium periodického doškolování pro absolventy fakulty, postgraduální studium expertů rozvojových zemí, čtyřleté studium pro studenty rozvojových zemí, pedagogické studium pro učitele zemědělských a lesnických škol aj.

Postupně se také zvyšovala kvalifikace učitelů. Před deseti lety byl na fakultě jediný profesor a naprostá většina učitelů byli asistenti. Dnes je na fakultě 1 profesor a 5 docentů a jsou připraveny další práce k habilitačnímu řízení. Jednadvacet učitelů obhájilo kandidátské disertační práce. Za posledních pět let bylo na fakultě ukončeno 21 výzkumných úkolů, z toho 13 jako práce disertační a habilitační. Tyto změny v kvalifikaci učitelských sil na fakultě se projeví i v nových možnostech rozvoje vědeckovýzkumné činnosti v rámci kolektivních vědeckých úkolů. Nejobsáhlejší z nich je „Specializace a organizace výroby velkých socialistických podniků“, na kterém pracuje 11 vědeckých pracovníků a 3 technické síly.

Dosti rozsáhlá byla i publikační činnost pracovníků fakulty. Bylo napsáno 67 skript a učebnic, přes 70 statí a vědeckých pojednání a desítky populární vědeckých článků do periodických časopisů a novin.

Poučná fakta přinesla i dotazníková anketa, zasláná absolventům fakulty. Odpovědělo na ni 232 absolventů, tj. 40,8 % všech absolventů z let 1953 až 1961. Podle těchto údajů je toto rozmístění absolventů v praxi: v zemědělské výrobě 26 %, z toho 13 % ve státních statcích, 12 % v JZD a 1 % v STS; v zemědělské správě 29 %, z toho na ONV a KNV 23 %, v ústředních úřadech 4 %, v aparátu KSČ 2 %; v zemědělském školství 23 %, z toho 16 % ve středních a nižších a 7 % ve vysokých školách; v zemědělském výzkumu 11 %; na ostatních úsecích (včetně

vojenské presenční služby) 10 % a mimo zemědělství 1 %.

Téměř 20 % absolventů zastává vedoucí místa ve výrobních zemědělských podnicích, v zemědělské správě, ve školách a ve výzkumu. V JZD je jedna třetina absolventů fakulty ve funkci předsedy nebo výrobního náměstka. Podobně i ve státních statcích pracuje jedna třetina absolventů ve funkci ředitele nebo výrobního či ekonomického náměstka. Je ovšem třeba zdůraznit, že absolventi, pracující v zemědělské správě, v ústředních úřadech i na vysokých školách, jsou převážně z prvních absolventských ročníků a většina z nich měla před vstupem na vysokou školu několikiletou praxi ve výrobě. Tak např. předcházející praxi má v ústředních úřadech 80 % absolventů (ze 70 % jde zároveň o absolventy dělnických kursů), v okresní a krajské správě 60 %, na vysokých školách 52 %. Nejhorší je to u pracovníků ve výzkumu, kde jen 36 % absolventů mělo praxi před vstupem na vysokou školu.

Absolventi se uplatňují hlavně na takových místech, kde je nutná znalost široké problematiky zemědělského oboru, politický přístup k řešení otázek a schopnost ekonomicky hodnotit. Proto také často zaujímají odpovědná vedoucí místa.

Tyto základní údaje o postavení absolventů v praxi svědčí o správném zaměření výchovy zemědělských inženýrů na provozně ekonomické fakultě. Přesto však, jak ukázal hlavní referát doc. Píče i diskuse, bude nutno vyřešit ještě řadu základních otázek v přestavbě výuky na provozně ekonomické fakultě.

Jedna z hlavních (problematických) otázek, kterou nutno dořešit, je další prohloubení odborného profilu absolventa provozně ekonomické fakulty. I když konference nemohla dát vyčerpávající a jednoznačnou odpověď na tyto otázky, přesto z diskuse vyplynulo, že bude nutno uvažovat o výchově dvou typů absolventů PEF: jednak dosavadního provozního ekonoma a jednak podnikového ekonoma, zaměřeného převážně na otázky vnitropodnikové ekonomiky, účetnictví a rozborové činnosti, jak je tomu v současné době na Timirjazevojově akademii v Moskvě i jinde v zahraničí.

Konference také potvrdila nutnost dále zvýšit teoretickou úroveň jak celého studia, tak zvláště profilových předmětů při současném zvýšení úlohy matematiky a politické ekonomie (příspěvek doc. Ledla, inž. Šišmiše, prof. Kisse aj.). Zároveň však byl zdůrazněn i biologický charakter odborných zemědělských předmětů, a tím i otázka teoretického základu studia, který nemůže být

ryze ekonomický, ale musí být i biologický.

Konference přinesla i cenné příspěvky v otázce spojení školy s praxí. Doc. dr. Adam (NDR) hovořil o tom, jak vysílají učitele do vedoucích funkcí v zemědělských podnicích, kde zároveň učí studenty, kteří jsou v tomto podniku na praxi. Absolventi zdůrazňovali požadavek, aby na výzkumná pracoviště a školy přicházeli studenti s víceletou praxí (5 let). Diskuse přinesla podněty i pro další zkvalitnění praxí studentů, hlavně ve větší samostatnosti v práci, zvláště u praxí IV. ročníku, kde by studenti

měli být pověřováni funkcemi v provozu zemědělských podniků.

Jedním z trvalých, ale nejnáročnějších úkolů, který bude nutno zásadně řešit v další etapě přestavby, je otázka samostatného a tvůrčího přístupu studenta k práci na vysoké škole.

V pedagogické části konference hovořilo celkem 10 soudruhů, jmenovitě to byli: prof. Kuvšinov, prof. Kiss, prof. Manteuffel, doc. Rempl, inž. Gonsior, inž. Šišmiš, inž. Červenka, doc. Ledl, dr. Adam, doc. Vrba.

Vědecká část konference

Ve vědecké části se konference zabývala podstatou úkolu vyrovnat úroveň československého zemědělství na úroveň průmyslu. Úvodní referát přednesený doc. CSc. inž. F. Stočesem byl zaměřen na tři základní otázky:

1. Obecná charakteristika úkolu vyrovnat zemědělství na úroveň průmyslu,

2. Rozdíl mezi zemědělstvím a průmyslem v úrovni výrobních sil a cesty jejich vyrovnání,

3. Vyrovnání zemědělství na úroveň průmyslu v úrovni výrobních vztahů.

Soudruh Stočes nejdříve charakterizoval dvě skupiny rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem. Jedna vyplývá ze zvláštnosti výrobního procesu zemědělství a druhá ze zvláštnosti historického vývoje společenskoekonomických podmínek zemědělství v období kapitalismu i v přechodném období výstavby socialistické společnosti. Zatímco rozdíly první skupiny mají v podstatě trvalý charakter, rozdíly vyplývající ze společenskoekonomických podmínek je možno a nutno odstranit v historicky krátkém období. V závěru této části referující charakterizoval základní úkoly, které je nutno řešit v nejbližší etapě. Ve druhé a třetí části referátu pak podrobněji rozebíral současný stav i cesty, jimiž lze dosáhnout vyrovnání zemědělství na úroveň průmyslu.

V diskusi, které byl věnován celý jeden den konference, bylo předneseno celkem 10 příspěvků. Hovořili CSc. J. Dupal (Výzkumný ústav národohospodářského plánování), prof. Kuvšinov, inž. J. Janovec (okres Tachov), inž. F. Šimek (okres Strakonice), doc. CSc. inž. J. Neumann (děkan PEF v Českých Budějovicích), prof. Obrejan, prof. Manteuffel, inž. J. Rylich (PEF České Budějovice), doc. CSc. inž. L. Vrba (PEF Praha) a dr. Krom.

V diskusních příspěvcích se staly středem pozornosti otázky předpokladu za-

jištění rozšířené reprodukce (intenzifikace) zemědělské výroby, a to jak předpoklady v množství a kvalitě výrobních prostředků dodávaných zemědělství (hnojiva, stroje, zařízení, stavby), tak i v oblasti řízení a organizace výroby. Zvláštní pozornost věnovali diskutující problémům společenské dělby práce a podnikové i vnitropodnikové specializace, v souvislosti s tím i problematice pokrokové výrobní technologie, kvalifikaci kádrů, řízení, hmotné zainteresovanosti apod.

Vědecká část konference ukázala, že rozvoj ekonomické vědy v oblasti zemědělství se dostává na nový, vyšší stupeň. Od výchozích prací, které byly zaměřeny především na zvládnutí metodiky problémů, se stále více začínají uplatňovat tyto metodiky i v jejich konkrétní aplikaci v praxi. Mnoho otázek však přesto zůstává jen na okraji intenzivního zájmu vědeckých pracovníků.

Konference také znovu ukázala na neobyčejný význam výměny zkušeností s pracovišti podobného typu v zahraničí. Znovu se ukázala nutnost daleko systematictější spolupráce vysokých škol stejného typu nejen u nás, ale i v zahraničí, a to mimo vzájemné návštěvy pracovníků především výměnou učebních plánů, osnov, témat disertačních a habilitačních prací, závěrů z řešených výzkumných úkolů atd.

Konference umožnila hlubší zamyšlení nad dosavadními výsledky práce provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské v Praze, nad jejími nedostatky a kladů, a přinesla celou řadu dalších podnětů pro řešení náročných úkolů ve výchově i ve vědecké práci, které byly vytyčeny na aktivu akademických a stranicových funkcionářů vysokých škol v srpnu minulého roku.

CSc. inž. Miroslav LIPTÁK
Vysoká škola zemědělská, Praha

PŘEHLED EKONOMICKE LITERATURY

Přinášíme výběr literatury, která došla do studijního a dokumentačního střediska ÚVTI v měsících listopadu a prosinci.

Ekonomika socialistického zemědělství

- Lemešev M.: Otázky urychleného rozvoje sovětského zemědělství. Voprosy ekonomiki, 1962, č. 6, str. 3—15.
- Kynev G.: Přeměna společenských vztahů na vesnici v období přechodu ke komunismu. Ikonomičeska misl, 1962, č. 5, str. 3—15.
- Lukovnikova S.: Živočišná výroba v zemědělských výrobních družstvech v evropských lidovědemokratických zemích. Ekonomika selského chovajstva, 1962, č. 8, str. 118—120.
- Abrasimov P.: Nový systém řízení zemědělství. Ekonomika selského chovajstva, 1962, č. 8, str. 12—19.
- Komjachov V.: Zlepšení řízení — důležitý prostředek rozvoje zemědělství. Ekonomika selského chovajstva, 1962, č. 8, str. 20—29.
- Kogan A.: Rezervy zvýšení výroby a snížení vlastních nákladů vepřového masa. Ekonomika selského chovajstva, 1962, č. 8, str. 50—63.
- Pawłowski K.: Poznámky k rozboru vlastních nákladů výroby. Przegląd statystyczny, 1962, č. 9, str. 241—251.
- Linevič V.: O tarifkaci práce v kolchozech při pevném peněžním odměňování. Ekonomika selského chovajstva, 1962, č. 8, str. 93—99.
- Ratajezak K.: Tarifní systém na státních statcích a problém ekonomických podniků. Zagadnienia ekonomiki rolnej, 1962, č. 4, str. 63—82.
- Kladčikov S.: Ocenění nákladů na práci při vyčíslování vlastních nákladů výroby. Vestnik statistiki, 1962, č. 8, str. 10—21.
- Kozłowski Z.: Rozbor regionálních rozdílů v důchodech vyplývajících z diferencíální renty. Zagadnienia ekonomiki rolnej, 1962, č. 4, str. 21—44.
- Radulov L.: K otázce diferencíální renty za socialismu. Ikonomičeska misl, 1962, č. 5, str. 78—89.
- Kolonij P.: Efektivnost využívání pokrutin obohacených čpavkovou vodou. Ekonomika selského chovajstva, 1962, č. 8, str. 111.
- Gruszczyńska O.: Efektivnost hnojení v Polsku a v některých evropských zemích. Ekonomika, 1962, č. 4, str. 868—883.
- Milič J., Milošević A., Bugarski D.: Příspěvek ke studiu ekonomiky pastevního výkrmu a výkrmu ve stáji u hovězího dobytka ve státních statcích v Bosně a Hercegovině. Radovi, 1961, č. 12, str. 199 až 219.
- Spriewald H.: Krmné bilance a produkce krmiv v LPG z hlediska obsahu živin. Zeitschrift für Agrarökonomik, 1962, č. 9, str. 269—272.
- Pöggel W., Käthner W.: K některým otázkám plánování a rozdělování investičních prostředků v zemědělství. Zeitschrift für Agrarökonomik, 1962, č. 9, str. 267—269.
- Petkov A.: Otázky plánování a koncentrace zemědělské výroby v Plovdivském kraji. 6 tab., Planovo stopanstvo i statistika, 1962, č. 6, str. 38—49.
- Cybulko F., Oskner L.: Nové nákupní ceny napomáhají rozvoji živočišné výroby. Ekonomika selského chovajstva, 1962, č. 8, str. 69—83.
- Iljin S.: Intenzivní využívání půdy v příměstských hospodářstvích. Ekonomika selského chovajstva, 1962, č. 8, str. 105—110.
- Konference v SSSR o spolupráci v otázkách použití matematiky a výpočetní techniky v národním hospodářství. Probleme economice, 1962, č. 7, str. 101—130.
- Ihle E.: Příspěvek k organizaci zemědělské výroby v rekultivovaných hornických oblastech. Zeitschrift für Agrarökonomik, 1962, č. 8, str. 246—250.
- Füge G.: Hlavní úkoly při dalším zpřesnění zemědělské statistiky. Statistische Praxis, 1962, č. 7, str. 173—176.
- Dobrowska S.: Některé zahraniční zkušenosti v oblasti rozvoje mechanizace zemědělství. 7 tab., Gospodarka Planowa, 1962, č. 5, str. 34—42.

- Grosshaus H.: Věnovat větší pozornost otázkám přílivu mladých pracovníků do zemědělství! Statistische Praxis, 1962, č. 9, str. 231.
- Kurze G.: Výpočet hrubé a tržní produkce živočišného původu. Statistische Praxis, 1962, č. 7, str. 186—189.

Ekonomika kapitalistického zemědělství

- Cvetkov G.: Panství monopolního kapitálu v zemědělství. Ikonomičeska misl, 1962, č. 5, str. 52—66.
- Bert E.: Vývoj a struktura zemědělské výroby v USA. Wirtschaftswissenschaft, 1962, č. 7, str. 1085—1100.
- Hill D.: Dánské zemědělství novým partnerem v EHS. Agrarwirtschaft, 1962, č. 9, str. 294—299.
- Ophüls C. F.: Zemědělství a evropská integrace. Agriforum, 1962, č. 5, str. 6—9.
- Na cestě k uspořádání trhu s mlékem a mléčnými výrobky v rámci EHS. Agri Forum, 1962, č. 5, str. 9—13.
- Bergmann M.: Použití modelové kalkulace při budování specializovaných závodů. Berichte über Landwirtschaft, 1961, č. 4, str. 720—731.
- Kos C.: Některé modely používané v hospodářských plánech Nizozemí. Przegląd statystyczny, 1962, č. 9, str. 313—321.
- Dayre J.: Ekonomika zemědělské dopravy. Economie rurale, 1962, č. 51, str. 3—12.
- Richard Ph.: Náklady na dopravu v zemědělských podnicích různých typů. Economie rurale, 1962, č. 51, str. 13—22.
- Martino R.: Vliv tradičního ustájení na dopravu uvnitř závodu. Economie rurale, 1962, č. 51, str. 23—26.
- Farcy H.: Vliv dopravních nákladů na vlastní náklady zemědělských výrobků. Economie rurale, 1962, č. 51, str. 27—36.
- Cleveland A. Ch.: Vliv objemu kapitálu a produktivity práce na produkci a příjem farmářů. Journal of farm economics, 1962, sv. 44, č. 2, str. 335—348.
- Linhart H.: Aktuální problémy zemědělského stavitelství se zřetelem na organizaci práce. Der Förderungsdienst, 1962, zvl. č., str. 8—18.
- Foltinek H.: Úspora práce při pěstování krmné řepy. Der Förderungsdienst, 1962, č. 7, str. 237—240.
- Bergmann O.: Jaký je výtěžek západoevropského zemědělského dělníka? Agriforum, 1962, č. 5, str. 13—15.
- Beran F.: Hospodářská hlediska ochrany rostlin v současnosti. Der Förderungsdienst, 1962, č. 7, str. 221—229.
- Alfons: Sčítání zemědělských a lesnických závodů v roce 1960. Monatsberichte über die Österreichische Landwirtschaft, 1962, č. 6, str. 220 až 228.

Hospodářsky méně vyvinuté země

- Leraški T.: Západní integrace a africké země. Ikonomičeska misl, 1962, č. 3, str. 94—96.
- Dobrev K.: Lidově demokratické státy a cesty rozvoje hospodářsky méně vyvinutých zemí. Ikonomičeska misl, 1962, č. 4, str. 3—20.
- Sebastiani Ch.: Obchodní vztahy NSR s hospodářsky méně vyvinutými zeměmi. Etudes et conjuncture, 1962, č. 8, str. 720—730.
- Schnieders R.: Dovoz zemědělských výrobků z HMVZ a ostatního světa do států EHS. Berichte d. Landwirtschaft, 1961, č. 4, str. 732—755.
- Schiller O.: Problémy struktury zemědělství a agrární reformy v asijských zemích. Berichte u. Landwirtschaft, 1961, č. 4, str. 827—857.
- Tsui Young-Chi: Zlepšení využití půdy — předpoklad hospodářského rozvoje Taiwanu. Journal of farm economics, 1962, sv. 44, č. 2, str. 363—372.
- Pozemková reforma v Kolumbii. Food and agricultural legislation, 1962, sv. 10, č. 4.
- Dumont R.: Madagaskar — těžce přístupná hospodářská oblast. Agri Forum, 1962, č. 5, str. 42—46.
- Fröhlich G.: K situaci v zemědělství Ghanské republiky. Zeitschrift für Agrarökonomik, 1962, č. 8, str. 253—256.

PŘÍLOHA ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

**NĚKTERÉ UKAZATELE HOSPODAŘENÍ JZD VE VÝROBNÍ OBLASTI
KUKUŘIČNĚ V ČESKÝCH KRAJÍCH V ROCE 1961**

Ukazatel	Absolutní hodnoty ukazatelů				Ukazatelé v % hodnoty 1. skupiny	
	všechna JZD v kukuříčné oblasti	z toho JZD podle hrubé zemědělské produkce z 1 ha zemědělské půdy			2. skupina	3. skupina
		1	2	3		
		do 6000	6001–8000	nad 8000		
		Kčs				
počet JZD ¹⁾	141	31	72	38	232,3	122,6
hrubá zemědělská produkce na 1 ha zemědělské půdy v Kčs ²⁾	7 156	5 612	7 003	8 940	124,8	159,3
v tom: rostlinná ²⁾	4 304	3 299	4 146	5 600	125,7	169,7
živočišná ²⁾	2 852	2 313	2 857	3 340	123,5	144,4
hodnota základních prostředků na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	10 150	9 246	9 930	11 491	107,4	124,3
hodnota základních prostředků na 1 stálého pracovníka v Kčs	36 670	36 050	37 437	35 657	103,8	98,9
celková produkce na 100 Kčs hodnoty základních prostředků	75,6	65,7	75,2	83,6	114,5	127,2
počet odpracovaných pracovních jednotek na 1 ha zemědělské půdy	122	112	119	138	106,3	123,2
peněžní náklady na výrobu na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	2 024	1 859	1 962	2 320	105,5	124,8
celkové peněžní výnosy na 100 Kčs nákladů na výrobu	287	252	286	316	113,5	125,4
celkové peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	5 815	4 677	5 617	7 327	120,1	156,7
příděl NF na rozšířenou reprodukci na 1 ha zeměděl. půdy v Kčs	373	218	368	527	168,8	241,7
čisté peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	3 167	2 312	3 056	4 215	132,2	182,3
peněžní odměny za pracovní jednotky (vč. prémie) na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	2 319	1 762	2 241	3 015	127,2	171,1
odměna za pracovní jednotku v Kčs:						
peněžní (vč. prémie)	19,04	15,81	18,84	21,86	119,2	138,3
naturální	1,87	1,87	1,94	1,72	103,7	92,0
celková	20,91	17,68	20,78	23,58	117,5	133,4

**NĚKTERÉ UKAZATELE HOSPODÁŘENÍ JZD VE VÝROBNÍ OBLASTI
REPARSKÉ V ČESKÝCH KRAJÍCH V ROCE 1961**

Ukazatel	Absolutní hodnoty ukazatelů				Ukazatelé v % hodnoty 1. skupiny	
	všechna JZD v řeparské oblasti	z toho JZD podle hrubé zemědělské produkce z 1 ha zemědělské půdy				
		1 do 6700	2 6701 — 8700	3 nad 8700	2. skupina	3. skupina
		Kčs				
počet JZD ¹⁾	1 944	471	968	505	205,5	107,2
hrubá zemědělská produkce na 1 ha zemědělské půdy v Kčs ²⁾	7 718	5 909	7 682	9 763	130,0	165,2
v tom: rostlinná ²⁾	4 403	3 302	4 356	5 700	131,9	172,6
živočišná ²⁾	3 315	2 607	3 326	4 063	127,6	155,8
hodnota základních prostředků na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	12 515	10 968	12 574	14 060	114,6	128,2
hodnota základních prostředků na 1 stálého pracovníka v Kčs	52 015	53 706	52 574	49 670	97,9	92,5
celková produkce na 100 Kčs hodnoty základních prostředků	65,4	58,1	64,4	73,6	110,8	126,7
počet odpracovaných pracovních jednotek na 1 ha zemědělské půdy	119	100	119	140	119,0	140,0
peněžní náklady na výrobu na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	2 283	2 012	2 257	2 637	112,2	131,1
celkové peněžní výnosy na 100 Kčs nákladů na výrobu	263	230	264	290	114,8	126,1
celkové peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	6 011	4 624	5 958	7 637	128,8	165,2
příděl NF na rozšířenou repro- dukci na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	352	212	347	516	163,7	243,4
čisté peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	3 089	2 101	3 065	4 216	145,9	200,7
peněžní odměny za pracovní jednotky (vč. prémie) na 1 ha zem. půdy v Kčs	2 310	1 599	2 295	3 117	143,5	194,9
odměna za pracovní jednotku v Kčs:						
peněžní (vč. prémie)	19,52	16,11	19,42	22,34	120,5	138,7
naturální	1,70	1,75	1,74	1,61	99,4	92,0
celková	21,22	17,86	21,16	23,95	118,5	134,1

**NĚKTERÍ UKAZATELE HOSPODAŘENÍ JZD VE VÝROBNÍ OBLASTI
BRAMBORÁŘSKÉ V ČESKÝCH KRAJÍCH V ROCE 1961**

Ukazatel	Absolutní hodnoty ukazatelů				Ukazatelé v % hodnoty 1. skupiny	
	všechna JZD v brambo- rářské oblasti	z toho JZD podle hrubé zemědělské produkce z 1 ha zemědělské půdy			2. skupina	3. skupina
		1 do 4600	2 4601— 6100	3 nad 6100		
		Kčs				
počet JZD ¹⁾	2 714	348	1 344	1 022	386,2	293,7
hrubá zemědělská produkce na 1 ha zemědělské půdy v Kčs ²⁾	5 749	4 118	5 398	6 848	131,1	166,3
v tom: rostlinná ²⁾	3 110	2 195	2 926	3 710	133,3	169,0
živočišná ²⁾	2 639	1 923	2 472	3 138	128,5	163,2
hodnota základních prostředků na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	10 558	8 794	10 262	11 631	116,7	132,3
hodnota základních prostředků na 1 stálého pracovníka v Kčs	54 394	53 168	54 670	54 403	102,8	102,3
celková produkce na 100 Kčs hodnoty základních prostředků	59,0	51,5	56,5	64,3	109,7	124,9
počet odpracovaných pracovních jednotek na 1 ha zemědělské půdy	94	79	92	103	116,5	130,4
peněžní náklady na výrobu na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	1 764	1 603	1 689	1 931	105,4	120,5
celkové peněžní výnosy na 100 Kčs nákladů na výrobu	236	199	230	254	115,6	127,6
celkové peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	4 157	3 189	3 876	4 912	121,5	154,0
příděl NF na rozšířenou repro- dukci na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	167	84	145	230	172,6	273,8
čisté peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	2 076	1 308	1 888	2 625	144,3	200,7
peněžní odměny za pracovní jednotky (včetně prémie) na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	1 607	1 040	1 467	2 015	141,1	193,8
odměna za pracovní jednotku v Kčs:						
peněžní (včetně prémie)	17,13	13,26	16,03	19,60	120,9	147,8
naturální	2,19	1,88	2,19	2,28	116,5	121,3
celková	19,32	15,14	18,22	21,88	120,3	144,5

**NĚKTERÍ UKAZATELE HOSPODAŘENÍ JZD VE VÝROBNÍ OBLASTI
HORSKÉ V ČESKÝCH KRAJÍCH V ROCE 1961**

Ukazatel	Absolutní hodnoty ukazatelů				Ukazatelé v % hodnoty 1. skupiny	
	všechna JZD v horské oblasti	z toho JZD podle hrubé zemědělské produkce z 1 ha zemědělské půdy			2. skupina	3. skupina
		1 do 3400	2 3401 — 4600	3 nad 4600		
		Kčs				
počet JZD ¹⁾	407	77	175	155	227,3	201,3
hrubá zemědělská produkce na 1 ha zemědělské půdy v Kčs ²⁾	4 121	2 934	3 977	5 273	135,5	179,7
v tom: rostlinná ²⁾	2 095	1 465	2 017	2 710	137,7	185,0
živočišná ²⁾	2 026	1 469	1 960	2 563	133,4	174,5
hodnota základních prostředků na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	8 775	6 950	8 855	10 069	127,4	144,9
hodnota základních prostředků na 1 stálého pracovníka v Kčs	50 363	46 888	52 302	49 853	111,5	106,3
celková produkce na 100 Kčs hodnoty základních prostředků	55,7	52,3	54,6	58,9	104,4	112,6
počet odpracovaných pracovních jednotek na 1 ha zemědělské půdy	81	63	81	96	128,6	152,4
peněžní náklady na výrobu na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	1 674	1 504	1 758	1 677	116,9	111,5
celkové peněžní výnosy na 100 Kčs nákladů na výrobu	207	185	197	239	106,5	129,2
celkové peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	3 467	2 789	3 463	4 002	124,2	143,5
příděl NF na rozšířenou repro- dukci na 1 ha zem. půdy v Kčs	109	84	90	159	107,1	189,3
čisté peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	1 556	1 095	1 447	2 087	132,1	190,6
peněžní odměny za pracovní jednotky (vč. prémie) na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	1 222	846	1 153	1 624	136,3	192,0
odměna za pracovní jednotku v Kčs:						
peněžní (včetně prémie)	15,19	13,46	14,46	17,01	107,4	126,4
naturální	2,07	1,43	2,06	2,40	144,1	167,8
celková	17,26	14,89	16,52	19,41	110,9	130,4

**NĚKTERÉ UKAZATELE HOSPODAŘENÍ JZD VE VÝROBNÍ OBLASTI
KUKUŘIČNÉ VE SLOVENSKÝCH KRAJÍCH V ROCE 1961**

Ukazatel	Absolutní hodnoty ukazatelů					Ukazatelé v % hodnoty 1. skupiny		
	všechna JZD v kuku- řičné oblasti	z toho JZD podle hrubé zemědělské produkce z 1 ha zemědělské půdy						
		1 do 3000	2 3001 — 5000	3 5001 — 8000	4 nad 8000	2. sku- pina	3. sku- pina	4. sku- pina
		Kčs						
počet JZD ¹⁾	818	87	245	430	56	281,6	494,3	64,4
hrubá zemědělská pro- dukce na 1 ha země- dělské půdy v Kčs ²⁾	5 274	2 463	4 166	6 196	9 161	169,1	251,6	371,9
v tom: rostlinná ²⁾	3 145	1 528	2 539	3 648	5 463	166,2	238,7	357,5
živočišná ²⁾	2 129	935	1 627	2 548	3 698	174,0	272,5	395,5
hodnota základních prostředků na 1 ha zeměděl. půdy v Kčs	7 823	4 747	6 623	8 635	13 794	239,5	181,9	290,6
hodnota základních prostředků na 1 stálého pracovníka v Kčs	43 224	31 059	40 225	46 604	45 331	129,5	150,0	146,0
celková produkce na 100 Kčs hodnoty zá- kladních prostředků	74,4	68,2	70,3	77,2	74,0	103,1	113,2	108,5
počet odpracovaných pracovních jednotek na 1 ha zemědělské půdy	102	81	92	108	159	113,6	133,3	196,3
peněžní náklady na výrobu na 1 ha země- dělské půdy v Kčs	1 706	1 314	1 470	1 815	2 999	111,9	138,1	228,2
celkové peněžní vý- nosy na 100 Kčs ná- kladů na výrobu	245	169	223	264	272	132,0	156,2	160,9
celkové peněžní vý- nosy na 1 ha zeměděl. půdy v Kčs	4 175	2 225	3 273	4 777	8 164	147,1	214,7	366,9
příděl NF na rozší- řenou reprodukci na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	246	77	163	306	541	211,7	397,4	702,6
čisté peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	1 995	580	1 418	2 431	4 376	244,5	419,1	754,5
peněžní odměny za pracovní jednotky (vč. prémii) na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	1 490	453	1 085	1 794	3 268	239,5	396,0	721,4
odměna za pracovní jednotku v Kčs:								
peněžní (včetně prémii)	14,60	5,58	11,75	16,74	20,56	210,6	300,0	368,5
naturální	1,85	1,78	1,83	1,97	1,18	102,8	110,7	66,3
celková	16,45	7,36	13,58	18,71	21,74	184,5	254,2	295,4

**NĚKTERÍ UKAZATELE HOSPODAŘENÍ JZD VE VÝROBNÍ OBLASTI
ŘEPAŘSKÉ VE SLOVENSKÝCH KRAJÍCH V ROCE 1961**

Ukazatel	Absolutní hodnoty ukazatelů					Ukazatelé v % hodnoty 1. skupiny		
	všechna JZD v řepařské oblasti	z toho JZD podle hrubé zemědělské produkce z 1 ha zemědělské půdy				2. sku- pina	3. sku- pina	4. sku- pina
		1 do 2500	2 2501 — 4500	3 4501 — 6700	4 nad 6700			
		Kčs						
počet J Z D ¹⁾	513	68	254	146	45	373,5	214,7	66,2
hrubá zemědělská produkce na 1 ha zem. půdy v Kčs ²⁾	4 221	1 989	3 595	5 563	7 342	180,7	279,7	369,1
v tom: rostlinná ²⁾	2 483	1 164	2 080	3 340	4 305	178,7	286,9	369,8
živočišná ²⁾	1 738	825	1 515	2 223	3 037	183,6	269,5	368,1
hodnota základních prostředků na 1 ha zem. půdy v Kčs	6 333	4 156	5 629	7 897	8 937	135,4	190,0	215,0
hodnota základních prostředků na 1 stá- lého prac. v Kčs	39 759	39 945	38 413	41 497	39 931	96,2	103,9	100,0
celková produkce na 100 Kčs hodnoty základních prostředků	75,2	57,0	73,4	78,6	86,0	128,8	137,9	150,9
počet odpracovaných pracov. jednotek na 1 ha zem. půdy	88	66	81	104	120	122,7	157,6	181,8
peněžní náklady na výrobu na 1 ha zem. půdy v Kčs	1 636	1 289	1 518	1 884	2 114	117,8	146,2	164,0
celkové peněžní vý- nosy na 100 Kčs ná- kladů na výrobu	209	151	196	230	260	129,8	152,3	172,2
celkové peněžní vý- nosy na 1 ha zeměd. půdy v Kčs	3 412	1 948	2 969	4 337	5 504	152,4	222,6	282,5
příděl NF na rozšíře- nou reprodukci na 1 ha zem. půdy v Kčs	166	55	127	240	347	230,9	436,4	630,9
čisté peněžní výnosy na 1 ha zem. půdy v Kčs	1 390	424	1 096	1 981	2 859	258,5	467,2	674,3
peněžní odměny za pracovní jednotky (vč. prémie) na 1 ha zeměděl. půdy v Kčs	1 053	330	840	1 490	2 119	254,5	451,5	642,1
odměna za pracovní jednotku v Kčs:								
peněžní (vč. prémie)	11,91	5,01	10,39	14,29	17,75	207,4	285,2	354,3
naturální	2,05	1,76	2,15	1,95	2,23	122,2	110,8	126,7
celková	13,96	6,77	12,54	16,24	19,98	185,2	239,9	295,1

**NĚKTERÉ UKAZATELE HOSPODAŘENÍ JZD VE VÝROBNÍ OBLASTI
BRAMBORÁŘSKÉ VE SLOVENSKÝCH KRAJÍCH V ROCE 1961**

Ukazatel	Absolutní hodnoty ukazatelů					Ukazatelé v % hodnoty 1. skupiny		
	všechna JZD v bram- borářské oblasti	z toho JZD podle hrubé zemědělské produkce z 1 ha zemědělské půdy						
		1	2	3	4			
		do 1500	1501 — 2500	2501 — 4600	nad 4600			
Kčs						2.	3.	4.
						sku- pina	sku- pina	sku- pina
počet J Z D ¹⁾	528	40	127	279	82	317,5	697,5	205,0
hrubá zeměděl. pro- dukce na 1 ha zeměděl. půdy v Kčs ²⁾	3 247	1 283	2 079	3 499	5 274	162,0	272,7	411,1
v tom: rostlinná ²⁾	1 868	859	1 234	2 003	2 909	146,0	233,2	338,6
živočišná ²⁾	1 379	424	825	1 496	2 365	194,6	352,8	557,8
hodnota základních prostředků na 1 ha zem. půdy v Kčs	5 162	2 360	3 699	5 456	7 958	156,7	231,2	337,2
hodnota základních prostředků na 1 stá- lého pracov. v Kčs	33 143	20 475	27 762	34 301	39 384	135,6	167,5	192,4
celková produkce na 100 Kčs hodnoty základ. prostředků	75,1	73,7	68,6	75,6	79,0	93,1	102,6	107,2
počet odpracovaných pracovních jednotek na 1 ha zemědělské půdy	75	55	65	77	95	118,2	140,0	172,7
peněžní náklady na výrobu na 1 ha ze- mědělské půdy v Kčs	1 500	1 015	1 290	1 508	2 081	127,1	148,6	205,0
celkové peněžní vý- nosy na 100 Kčs nákladů na výrobu	184	142	148	191	211	104,2	134,5	148,6
celkové peněžní vý- nosy na 1 ha země- dělské půdy v Kčs	2 755	1 437	1 906	2 880	4 392	132,6	200,4	305,6
příděl NF na rozšíře- nou reprodukci na 1 ha zeměděl. půdy v Kčs	112	44	59	114	224	134,1	259,1	509,1
čisté peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	1 030	299	459	1 128	1 995	153,5	377,3	667,2
peněžní odměny za pracovní jednotky (vč. prémie) na 1 ha zeměděl. půdy v Kčs	795	219	350	878	1 524	159,8	400,9	695,9
odměna za pracovní jednotku v Kčs:								
peněžní (vč. prémie)	10,58	3,97	5,36	11,40	16,00	135,0	287,2	403,0
naturální	2,39	2,23	2,16	2,51	2,30	96,9	112,6	103,1
celková	12,97	6,20	7,52	13,91	18,30	121,3	224,4	295,2

NĚKTERÉ UKAZATELE HOSPODAŘENÍ JZD VE VÝROBNÍ OBLASTI HORSKÉ VE SLOVENSKÝCH KRAJÍCH V ROCE 1961

Ukazatel	Absolutní hodnoty ukazatelů					Ukazatelé v % hodnoty 1. skupiny		
	všechna JZD v horské oblasti	z toho JZD podle hrubé zemědělské produkce z 1 ha zemědělské půdy				2. sku- pina	3. sku- pina	—
		1 do 1500	2 1501 — 3400	3 nad 3400	—			
počet J Z D ¹⁾	357	81	208	68	—	256,8	84,0	—
hrubá zemědělská produkce na 1 ha								
zem. půdy v Kčs ²⁾	2 275	1 149	2 265	4 065	—	197,1	353,8	—
v tom: rostlinná ²⁾	1 254	656	1 231	2 275	—	187,7	346,8	—
živočišná ²⁾	1 021	493	1 034	1 790	—	209,7	363,1	—
hodnota základních prostředků na 1 ha								
zem. půdy v Kčs	4 037	1 945	4 195	6 707	—	215,7	344,8	—
hodnota základních prostředků na 1 stá- lého pracov. v Kčs	36 883	26 685	36 196	46 992	—	135,6	176,1	—
celková produkce na 100 Kčs hodnoty	75,9	83,3	73,3	78,3	—	88,0	94,0	—
počet odpracovaných pracov. jednotek na 1 ha zemědělské půdy	52	34	53	74	—	155,9	217,6	—
peněžní náklady na výrobu na 1 ha zem. půdy v Kčs	1 335	813	1 343	2 114	—	165,2	260,0	—
celkové peněžní vý- nosy na 100 Kčs								
nákladů na výrobu	170	156	168	184	—	107,7	117,9	—
celkové peněžní vý- nosy na 1 ha zem. půdy v Kčs	2 270	1 265	2 255	3 893	—	178,3	307,7	—
příděl NF na rozšíře- nou reprodukci na 1 ha zem. půdy v Kčs	88	49	80	179	—	163,3	365,3	—
čisté peněžní výnosy na 1 ha zemědělské půdy v Kčs	811	376	782	1 598	—	208,0	425,0	—
peněžní odměny za pracovní jednotky (vč. prémie) na 1 ha zem. půdy v Kčs	627	283	613	1 214	—	216,6	429,0	—
odměna za pracovní jednotku v Kčs:								
peněžní (vč. prémie)	12,22	8,23	11,75	16,37	—	142,8	198,9	—
naturální	2,26	1,92	2,24	2,57	—	116,7	133,9	—
celková	14,48	10,15	13,99	18,94	—	137,8	186,6	—

Legenda ke všem tabulkám:

Pramen: Roční výkazy JZD

¹⁾ Počet JZD, za něž byl zpracován roční výkaz JZD na podkladě třídění JZD. Tento počet je poněkud odlišný od souboru družstev, za něž jsou v úhrnu za výrobní oblasti publikovány údaje o finálních výsledcích ve Statistické ročence 1961. Proto jsou i zde uváděné údaje poněkud odlišné od údajů v Ročence.

²⁾ ve stálých cenách.